FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR 1910

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCX

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER HOTHER STEFFENSEN, HELSINGØR

FRA FREDERIKSBORG AMT

AARBOG FOR

1910

UDGIVET AF

FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

HELSINGØRS CENTRALTRYKKERI
MDCCCCX

INDHOLD.

Side

Fhv. Folketingsmand L. LARSEN i Hillerød:
DAGLIGT LIV I NORDSJÆLLAND. HØJTIDSSKIKKE II—IV . . 1

Skoleinspektør P. PETERSEN i Hillerød:
HJØRLUNDE SOGNEBOGSAMLING OG „DEN HØJERE BONDESKOLE I SUNDBYLILLE" 17

Kommunelærer P. A. PEDERSEN i Charlottenlund:
STÆNDERDEPUTERET, GAARDMAND JØRGEN PEDERSEN, HJØRLUNDE 37

Cand. jur. A. P. ANDERSEN i Roskilde:
EN HENRETTELSE OG ET SELVMORD 51
SLANGERUP LIGBÆRERLAUG 56

Kommunelærer LAURITS PEDERSEN i Helsingør:
HELSINGØRSKE HAANDVÆRKERLAV I DET 16. AARHUNDREDE 62

Generalmajor A. P. TUXEN i København:
CARL XII's LANDGANG VED TIBBERUP MØLLE 4de AUGUST 1700 93

Amtsraadsmedlem J. P. JENSEN-BJELLEKJÆR i Søsum:
STEDNAVNE FRA SØSUM BY OG BYMARK 112

Generalmajor A. P. TUXEN i København:
DAGBØGER FRA VORE SIDSTE KRIGE 117

SAMFUNDETS VIRKSOMHED 1909—10 119

FORTEGNELSE OVER SAMFUNDETS MEDLEMMER 121

Dagligt Liv i Nordsjælland.

HØJTIDSSKIKKE.

Af

Lars Larsen.

II. (Fastelavn og Paaske).

TIDEN imellem Jul og Fastelavn var en meget stille Tid. Der var af Fester eller Gilder egentlig kun Begravelsesgilder. Mændenes daglige Arbejde var paa Tærskeloen, Kvindernes ved Rok eller Væv. Landposten, som nu hver Dag bringer Bud til selv afsides Egne, existerede jo ikke, og Aviser vare ukjendte. Læsning var ogsaa meget begrænset, men dog var allerede i 50'erne noget fremme i Retning af Læsning. „Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug" havde nemlig foranstaltet adskillige smaa Bogsamlinger paa Landet, og for Vejby Sogns Vedkommende var der nogle Bøger, der særlig slog an, deriblandt Robinson. Denne blev læst og omtalt i en forbavsende Grad, hvad Nutidsmennesker ikke kan forstaa; man troede, det var bogstavelig sandt, alt hvad der fortaltes. Man sagde altid „Robinson" med Trykket paa den midterste Stavelse. Der udkom ogsaa i denne Tid et Ugeskrift, der kaldtes „Den danske Bondeven" og var udgivet af en Præst, Ludvig Christian Børresen. Heri var en Historie om „Rejnald Underbarn", der ogsaa blev læst og troet ligesom Robinson. I samme Ugeblad saa jeg for første Gang nogle af Blichers Noveller, hvoraf Fortællingerne om „Sorte Mads" og „Ansbjergfolkene" jo ogsaa blev troet bogstaveligt.

Naar endelig Fastelavn var naaet, lagde man baade Læsning og Viser paa Hylden; saa skulde man rigtig slaa Gækken løs i nogle Dage, for atter efter Hvide-Tirsdag og Aske-Onsdag at tage den lange Fastetid med huslig Ro og særlig søge Kirken, hvor der ofte ogsaa var Onsdagsgudstjeneste. Levemaaden var der ingen stor Forskel paa, dog var der et Mundheld angaaende Frugt, „at i Fasten er der ikke mange Ævler at kaste."

Der var et Mylder af Fastelavnsgilder, og for Vejby Sogns Vedkommende var der i Reglen et i hver By, et i Vejby, et i Ørby, et i Holløse, et i Tisvilde og et i Mønge. Heri deltog baade Gaardmænd og Husmænd, Tjenestefolk og Gaardmandsbørn uden Standsforskel eller Persons Anseelse. Man havde som Regel to Dages Gilde, begyndte om Søndagen med Klipfisk og Risengrød ligesom ved et almindeligt Gilde, men saa om Mandagen slog man Katten af Tønden, og heri deltog ogsaa gifte Mænd. Hvornaar denne Skik er indført, ved jeg ikke, men jeg ved sikkert, at for Vejby Sogns Vedkommende har Skikken varet nogle hundrede Aar. I Vejby foregik Ridningen altid paa „Kræmmerbakken"; man bandt Tønden op over Gaden imellem Fogedgaarden og Madam Skovgaards Hus. Ridningen samlede altid en Mængde Tilskuere, endogsaa Præstefamilien tog Plads i et Hjørne af Haven. Ridningen var ofte ret elegant, der var jo mange, som havde været Husarer, og de underviste gerne i Ridning før Fastelavn, da det gjaldt om at vise sin Færdighed. Dengang var Ridning noget, som unge Mennesker havde Lyst til og øvede sig i, medens man nu mærkeligt nok sjælden ser nogen ride; nu er det Cyklernes Tid.

Man samledes da gerne Mandag Formiddag, og saa skar den i flyvende Galop under Tønden til Musik af et Par Klarinetter. Det var som Regel en levende Kat, der var i Tønden, og det grænsede næsten til Dyrplageri, thi med al Agtelse for Kattenes Snildhed og gode Forstand, kunde dette, at sidde i en Tønde, medens Rytterne dundrede paa den, nok betage selv en Kat Humøret. Jeg mindes en Ramse fra den Tid, der lød saaledes:

„Her rider de om Tønden fro og glad,
mens arme Kat han synger sine Kvad.
Nej se der, der slap han ud
som en Slave af sit Fængsel,
han har ventet det med Længsel
og har nu opnaaet den Tid."

Naar saa Tønden var slaaet i Stykker og Katten kommen ud i det fri, kom gerne Fattighuskonerne og samlede den ituslagne Tønde op til Brændsel, medens Rytterne red en Tur rundt i By og Omegn og samlede Smaasnapse. Jeg har hørt, at adskillige andre Steder den Rytter, der slog Tønden itu, blev kaldt Kattekonge og som saadan havde særegne Rettigheder og Pligter, ligesom vor Tids Fuglekonger, men dette mindes jeg ikke noget om fra Vejby Sogn. Heller ikke mindes jeg noget om, at der blev samlet ind til Gildet saaledes som Erik Bøgh har skildret i sit Teaterstykke „Fastelavnsgildet". Der var gerne et Par Mænd eller Karle, der var i Spidsen for Gildet og som foretog Indkøb og førte Regnskab. Beløbet blev saa siden reparteret paa samtlige Deltagere. Præst eller Lærere kom ikke med; de kom kun med til Bondegilder, naar de kunde blive fri for at betale, men det kunde dog ske, at der kom Folk udenfor Bondestanden, saaledes en Købmand fra Helsinge. Han var gerne Leverandør til Fastelavnsgilderne og var godt lidt af Bønderne, kunde baade spise og drikke sammen med dem, tage et Slag Kort og særlig kunde han tale om Bedriften, thi han var tillige selv en dygtig Landmand. Derimod var engang en Proprietær kommen med til Fastelavnsgilde, men han kunde slet ikke begaa sig; han var en Spurv i Tranedans; han kunde hverken danse, spille Kort eller tale om Bedriften, og særlig kom han galt afsted ved Spisningen uden Gaffel, da han skulde tage Klipfisken med Fingrene og dyppe i Sennepskoppen, og saavidt jeg ved, kom han kun til Gilde den ene Gang, hvor han var til Latter for de øvrige Deltagere.

Der var en Tid i 50- og 60'erne, hvor man, foruden at slaa Katten af Tønden, tillige foranstaltede et Slags Væddeløb, som bestod i, at en Karl eller Mand skulde løbe en Strækning om Kap med alle Kvinderne (Piger og Koner). De blev kørt ud med et Vogntog med Musik i Spidsen og satte af med passende Mellemrum. Kvinderne havde da enten et Æg eller en Garnnøgle, som de skulde række til den næste, medens Manden skulde løbe hele Vejen uden Afbrydelse. Denne Sport vakte stor Interesse, særlig i Begyndelsen, og næsten alle, baade gamle og Børn strømmede ud paa Højderne for at se, hvordan det gik. Kampen var ogsaa stundom spændende. Jeg erindrer engang, at en temmelig korpulent Mand, der hed Carl Jensen, skulde løbe om Kap med Konerne. Disse mente jo nok, de skulde klare sig overfor Tyksakken, men, o Skæbne, der var en Kone, der i Befippelse tabte Ægget, og dette gav Forstyrrelse, saa Carl Jensen kom først til Maalet. Der var noget friskt og gemytligt ved disse Væddeløb, som nu sammen med Skikken at slaa Katten af Tønden ere fuldstændig forsvundne. Der holdes vel endnu Fastelavnsgilder i Forsamlingshusene, i Reglen med Maskerade, men de gamle ved Aarhundreders Hævd fastslaaede Fastelavnsløjer er forsvundne.

Efter Fastelavn kom igen en Tid, nemlig den egentlige Faste, hvor der ingen Baller eller Gilder holdtes, og der blev af Øvrigheden heller ikke givet Tilladelse hertil. I denne Tid holdt Præsten gerne Bibellæsning en Gang om Ugen i Skolerne over Lidelseshistorien. Endelig kom Skærtorsdag. Omkring denne Dag kredsede der mere Overtro end om nogen anden i hele Aaret. Aftenen før Skærtorsdag skulde nemlig alle de nordsjællandske Hexe til Bloksbjerg, og man troede særlig, at onde Væsener paa denne Tid drev deres Spil. Næsten alle i Vejby Sogn satte Staal i Døre og Sædbunker paa Loftet, i Hjørnerne paa Markerne; og alle gamle malede og tjærede Kors over Døre i Stalde og Lader bleve opfriskede. Man væbnede sig saa godt man kunde imod Hexene. Bagerovnstøjet, Kost, Rage og „Gresle“

bleve omhyggelig gemte, og det var ikke enkelte overtroiske, der gjorde dette, men Troen var almindelig. Man maatte heller ikke spinde Aftenen før Skærtorsdag. Troen paa disse overnaturlige Ting og Midler blev ofte bestyrket af Præsterne, og især den Vejby Præst var ivrig i den Slags Tro. Skærtorsdag skulde man altid have 2 Slags Kaal til Middag, og hertil brugte man, foruden almindelig Kaal, Nældeblade og forøvrigt al Slags Grønt, der kunde forefindes paa denne Aarstid. Langfredag Morgen var der en særlig Skik, som bestod i, at man piskede hinanden med Ris i Sengen. Dette kaldtes at give „Langfredagsskrænne". Det gjaldt da om at komme tidligt op og i Tøjet i en Fart. Denne Skik medførte en Del Sjov og Halløj i Gaardene imellem Karle og Piger og forresten ogsaa imellem Mænd og Koner, en underlig Modsætning til Dagens senere Alvor, thi Langfredag blev virkelig holdt meget alvorlig. Det var særlig Husandagten, der var gribende. Medens man i Kirken benyttede de tørre Salmer i evangelisk-kristelig Salmebog, var det i Hjemmene altid Kingos gribende Passionssalmer. Den mægtige Poesi, der ligger i disse, og som neppe overgaas af nogen anden Salmedigtning i vort Modersmaal, kom her i Hjemmene rigtig til sin Ret. Naar Husfaderen Langfredag satte sig for Bordenden og, efter at have læst Lidelseshistorien, med kraftig Røst istemmede de gamle Salmer, blev vi alle grebne af Alvor. Alle Salmerne er jo til Melodien „Jesus dine dybe Vunder", saa det var let at synge med. Stundom fik vi Paaskesalmen „Som den gyldne Sol frembryder" med i Tilgift. Disse Salmer gjorde et mægtigt Indtryk paa hele Husstanden, og der var megen Alvor over en saadan Husandagt, vistnok fuldt saa megen som i Kirken.

Ligesom Juledag var Paaskedag en Offerdag, og Skikken eller Uskikken med Ofringen gentoges. Kirken var fuld af Folk. Præsten var atter iført Messetøjet, og Degnene sang „Med høj og festlig Jubelklang" osv. Der var ganske vist noget højtideligt i Øjeblikket ved en saadan Ofring, men det er vist rigtigt og til

begge Parters Tilfredshed, at den nu overalt er paa Vej til at bortfalde.

Med Hensyn til Spisning var Paasken ikke saa flot som Julen. Man fik hverken Sigtebrød, Æbleskiver, Pebernødder, Risengrød eller Klipfisk, og man brugte det Mundheld: „den fede Jul, den magre Paaske" —; men noget særegent ved Paasken var Paaskeæggene. Ligesom „vor Moer" stegte Æbleskiverne til Juleaften, saa kogte hun Paaskelørdag en Del Æg. De blev haardkogte og farvede med forskellige Kulører, sorte, røde, gule e. l. Enhver i Husstanden fik saa et vist Antal Æg, som man kunde gøre ved, hvad man vilde. Undertiden forærede man Kæresten Paaskeæg, selvfølgelig med den kønneste Farve, men man maatte ikke spise Æg Paaskedag, thi saa slog man Anklerne i Stykker. Dette blev troet og temmelig nøjagtigt overholdt. Men anden Paaskedag gik det løs med Æggene, som saa spistes efter en større Maalestok.

En ejendommelig Skik med Æggene i Paasken var at „trænte"; dette bestod i et Slags Keglespil. Man satte Æggene 4 à 5 Stykker paa Rad, hvert Æg i en lille Bunke Sand paa Gulvet, og saa trillede man med en almindelig stoppet Boldt eller et lille Garnnøgle; ramte man saa Ægget, var det vundet. Stundom gik et Æg i Stykker, men da det var haardkogt, gjorde det jo ikke saa nøje. Naar man bad fremmede i Paasken, lød Indbydelsen gerne paa at komme og „trænte" Paaskeæg, og det var ikke alene Børn og unge Mennesker, der trængte, men de ældre stundom med, og der var ofte megen Lystighed over de mange „skæve", der blev slaaet. Kortspil var der ikke meget af i Paasken, i alt Fald ikke tilnærmelsesvis som i Julen. Der var mere Uro i Befolkningen. Foraaret var i Luften. Det var i den Tid, man skulde til Jorden, og man talte om Vejret og Jordens Tjenlighed. Lærkerne sang og Viberne fløjtede. Storken var kommen, og milde Luftninger fremkaldte Dampe henover Markerne.

III. (Pinse.)

Til Pinse, naar Skoven blir rigtig grøn,
da maa derud hver en Bondesøn,
og saa er det Skikken her til Lands
at svinge de Piger i lystig Dans.

Pinse var en Friluftsfest. Det højtidelige, huslige Præg, der hvilede over Jul og Paaske, var ikke tilstede over Pinsen; man tænkte ikke paa nogensomhelst særegen Mad, hverken Æg eller Æbleskiver, ikke engang Sigtebrød. Det hed sig ogsaa „den sultne Pinsedag" i Modsætning til den fede Jul. Der var heller ikke den religiøse Alvor over Pinsen som over de andre to Højtider. Der blev vel ofret i Kirken til Salmen „Med høj og festlig Jubelklang", men Ofrene var i Reglen lidt knappere end til Jul og Paaske. Desuden var Pinseunderet, med de glødende Ildtunger og de fremmede Tungemaal langt vanskeligere at forstaa for Landboerne end Jesusbarnets Fødsel og Opstandelsen, og hvad der særlig bragte Tvivl hos adskillige, var den Helig-Aand som tredje Person i Guddommen. Imidlertid afsluttede jo Pinsen de tre store Højtider, og nu skulde det arbejdsomme Sommerliv rigtig til at begynde; men forinden var der en Folkeskik, som vistnok er brugt hele Danmark over, nemlig at „ride Sommer i By". Denne Skik, der er ældgammel, fandt Sted ved Pinsetid, men var i Nordsjælland ikke saa almindelig som f. Ex. Fastelavnsridning med at slaa Katten af Tønden. Dog erindrer jeg fra mine Drengeaar i Vejby adskillige saakaldte „Majsbystadse", og efter endt Ridning samledes man saa til Pinsegilde, hvor Beværtningen var tarvelig, i Reglen kun Smørrebrød, Brændevin og Øl. Ridningen foregik paa pyntede Heste, og her var ved Pyntningen en særegen Mærkelighed. Man pyntede nemlig Hesten med et saakaldt „Flettetøj", et Stykke kvindeligt Hovedpynt, som Kvinderne kun maatte have paa to Gange i deres Liv, nemlig naar de blev konfirmerede og naar de stod for Alteret som Brud. Men mærkeligt, at disse Flettetøjer, som jo laa omhygge-

lig gemte i Dragkisteskufferne, bleve laante ud til Kærester, Brødre og gode bekendte til dermed at pynte Hesten til „Majsbyridningen". De tog sig nu straalende ud de mange røde, flagrende Silkebaand med Perler og Guldgaloner (selvfølgelig uægte) paa Hestene og saa en Buket grønne Majgrene i Hovedtøjet. Man red saa ud med et Par Spillemænd, ogsaa til Hest tilligemed en Trommeslager. Den gamle Christian Tambour fra Ørby var ofte Trommeslager, han var en ældre Mand og havde været Tambour ved Arméen i Holsten 1813. Saa var der tillige to Syngere, og naar saa Stadsen kom ind i en Gaard og Trommeslager og Spillemænd havde givet et Nummer, begyndte Syngerne paa den kendte gamle Majvise eller „Sommers Vise" som den kaldtes. Den var gerne meget lang og blev varieret paa forskellig Maade, ofte med stedlige Hentydninger, til en mildest talt kedelig og drævende Melodi. Skønt Visen vistnok er kendt, vil jeg dog hidsætte den:

„Alverdens Skaber, mild og blid,
— hør det, som vi bede —.
Vi prise alle Aarsens Tid.
Vær os alle en naadig Gud med Glæde!

Fordi vi bære Maj i Gaard,
— hør det, som vi bede —.
Velsign os med et frugtbart Aar!
Vær os alle en naadig Gud med Glæde!

Giv Korn og Kærn paa Agrene,
— hør det, som vi bede —
til Brød og Øl i Kælderne.
Vær os alle en naadig Gud med Glæde!

Med Olden god velsign vor Skov,
— hør det, som vi bede —.

Giv Flæsk paa Bord, dit Navn til Lov.
Vær os alle en naadig Gud med Glæde!

Bevar vore Gæs fra alskens Nød,
— hør det, som vi bede —.
Gør Kaalen fed og Dynen blød.
Vær os alle en naadig Gud med Glæde!

Lad Hønen give Æg paa Fad
— hør det, som vi bede —
til Pande„kav" og Æggemad.
Vær os alle en naadig Gud med Glæde!

Drenge vil jo gerne abe efter, og jeg erindrer, at vi Skoledrenge rendte rundt i Byen og agerede Majsbystads. Vi sang en anden Vise, hvoraf jeg vil anføre et Par Vers:

„Paany er Skoven grøn, og Engen atter skøn,
den kære Maj udbreder saa mange, mange Glæder
trindt om i hver en Vraa.

Se hisset, o, der gaar det fromme hvide Faar,
ved Siden Lammet tripper, og pænt af Græsset nipper,
det er saa smukt et Syn."

Der var i Vejby Sogn og vistnok i de fleste nordsjællandske Landsbyer om Sommeren en Folkeskik, som kaldtes „at lege paa Gade". Denne bestod i, at Ungdommen samledes de hellige Aftener i Byerne, hilste paa hinanden, stiftede Bekendtskaber, fortalte Nyheder og passiarede om løst og fast. Man havde jo dengang ingen Avis. Derpaa foranstaltede man gammeldags Folkelege, hvoraf jeg desværre ikke husker mange. Saavidt jeg ved, bruges endnu nogle paa Folkehøjskolerne. Der blev til Legene sunget Ramser, hvoraf jeg erindrer et Par Brudstykker. En lød saaledes:

„Malene med din gule Lok!
Tag dig een ud af denne Flok!
Tag hvilken du vil, gør ingen Forskel,
saa fanger du Lykken iblinde!"

En anden lød:

„Kom, kom favre Ungersvend,
og før mig op udi Dansen!
Den ene giver jeg en Kurv,
den anden fører jeg til min Gaard,
og der er Glæde og ingen Sorg,
og der skal Brylluppet stande."

Der blev ogsaa ved disse Gadelege drukket og spist Kager, men saavidt jeg ved ikke Spiritus. Bajerskøllet kendtes jo ikke og heller ikke Cognak. Det var gammel fransk Vin, man drak og trakterede Pigerne med. Købmanden i Vejby var belavet paa Gadelegene og solgte gl. fransk Vin til 28 Skilling pr. Flaske.

Imellem Pinse og St. Hans er vistnok den Tid, da vort Fædreland rigtig udfolder sin Skønhed; naar Bøgene staar lysegrønne, og de gule Blomster vælder op i Engene, saa er der Stemning i Naturen, og en Virksomhedstrang rører sig ogsaa hos de fleste Mennesker.

For Landboerne havde denne Tid imidlertid ogsaa sin Prosa; det var nemlig Tørveskærstiden. I mine Drenge- og Ungdomsaar brugtes der næsten ikke andet end Tørv til Brændsel. Tørven passede til de aabne Ildsteder og de store Bilæggerovne. Dette er jo helt forandret, og i det store Vejby Sogn bruges der nu meget lidt Tørv. Brændselet er nu hovedsagelig Brænde fra Skoven og Kul fra Købmanden. I Sognene nord for Gribskov blev der kun lavet Tørv til Forbrug hjemme, men i de syd-

lige Sogne: Gandløse, Slagslunde, Stenløse m. fl. var Tørvetilvirkningen en hel Industri; man kørte nemlig til København og solgte Tørv. For Vejby Sogns Vedkommende var det Skik, naar Pinsen var gaaet, at begynde paa Tørveskæret. Man aftalte med Naboer og bekendte om Dagene, da man gerne byttede med hinandens Folk, og Tørvedagene formede sig som en Slags Gildesdage „Skæretørv" fandtes kun i den store Tibirke Mose, men ellers tilvirkedes Pluddertørv. Der skulde gerne 5 Mand i Tørvegraven, to til at „gøre ud", to til at øse op og en Tilvender. „Trillernes" Tal rettede sig efter Afstanden til Læggepladsen. Skulde der trilles paa Skifte, var der Brug for en 8 à 10 Stykker foruden en Udsletter og en Mand til at bære Vand paa og „ridse". Det blev ofte henimod en Snes Mennesker, der var samlede en Tørveskærsdag, og paa en Maade var det ogsaa en Gildesdag; man fik nemlig altid Grød, i Reglen Boghvedegrød, og Klipfisk til Middag og Æggekage til Midaften. Jeg erindrer en Forsommer, jeg var paa Tørvemose i 18 Dage og hver Dag fik den samme Levemaade. Man mødte i Gaarden ved 4-Tiden om Morgenen og maatte saa strax i Færd med Davren; vi fik ved Tørveskær Smør paa Brødet til Silden, men kun bart Brød til Mælken. Til Lillemiddag, der blev holdt paa Mosen, ved 9-Tiden, Smøre- eller Fedtebrød med et Stykke Ost eller Pølse til (ikke Paalæg). Om Middagen Kl. 12 kom saa gerne „vor Moer" selv kørende ud paa Marken med Fisk og Grød. Man lagde sig paa den bare Engbund og spiste Grøden af Gryden eller Kedlen med en Træske eller Hornske; af Fisken tog man et Stykke i Haanden og spiste til et Stykke bart Brød. Til Midaften fik vi i Reglen Æggekage, skaaret i Stykker med et Stykke Flæsk i hvert Stykke. Naar man kom hjem om Aftenen fik vi gerne opvarmet Klipfisk med Kartofler og derpaa Mælkebrød. Der blev brygget særlig godt Øl til Tørveskær og drukket en forbavsende Mængde Brændevin. Paa de Gaarde, hvor jeg var kendt, beregnede man en Pot til hver Mand pr. Dag, og jeg ved dog ikke, at der nogensinde var nogen fulde, maaske var man i lidt godt Humør

engang imellem. Pigerne var ofte med til Arbejdet i Tørvemosen. Vor Tids Piger gjorde det næppe, thi det var et svært Arbejde at trille Tørv, særlig naar det blev Regnvejr. De havde altid opkiltret Skørt og bare Fødder; barfodet var hele Mandskabet. Først i den senere Tid var der enkelte gamle Mænd, der benyttede Træskostøvler, men det var ikke almindeligt. — Efter Middagsmaden sov man til Middag paa den bare Engbund, og dette kunde ogsaa nok behøves, naar man maatte op før 4 og ikke kom i Seng før mellem 10 og 11. Men der var tillige en Skik, som ofte oplivede hele Selskabet, nemlig at lege efter Midaften; dette bestod i, at efter Spisningen løb Mandfolkene efter Pigerne eller Konerne for at fange dem, og lykkedes det, spændte de sammen i et ordentlig Livtag, og naar dette endte med, at Pigen eller Konen blev slaaet til Gulvs, maatte hun aflevere et Kys. Det kunde ogsaa hænde, at vedkommende Karl maatte i Gulvet og blev narret for Kysset.

IV. (St. Hansdag).

Sommerfesterne ved St. Hansdagstid var noget særegent for Nordsjælland derved, at de var sat i Forbindelse med Miraklerne og Besøgene ved Helene Kilde og Grav ved Tisvilde. Kilden og Graven stammer vist nok fra Hedenskabet og har været Offersted til Guderne, særlig til Guden Tir eller Tyr. Kilden var Tirs hellige Væld og Graven et Slags Stenalter, hvor man „blotede". Miraklerne ved Syges Helbredelse har vist en senere Oprindelse, nemlig fra Chartreusemunkene paa Asserbo. Troen paa og Søgen efter Helbredelse har holdt sig lige til vore Dage, selv om den i min Ungdom ikke var synderlig stærk hos Egnens Beboere, skønt Befolkningen ellers var meget overtroisk, hvad Hexe og kloge Koner angik. De, der kom og søgte Helbredelse, var i Reglen langvejs fra, ofte fra afsides Egne som Jyderup, Odsherred, Karrebæk, Amager osv. De, der kom til Kilden, skulde

tillige ofre, og i Kildeblokken i Tisvilde indkom ikke ubetydelige Beløb. Et samlet Kildeblok-Regnskab er bleven fremlagt af Niels Pedersen i hans Bog „Kirken i Tibirke". Regnskabet er nøjagtigt fra 1666 til 1873 og udviser, at der for hvert Aar er indkommet Beløb fra 150 à 200 Rigsdaler. Kun 1711 er der indkommet 5 Rigsdaler 3 Mark og 11 Skilling paa Grund af Pesten, hvilket findes anført i Regnskabet. Af Pengene fik Tibirke Kirke en Tredjedel, medens de to Tredjedele gik til samtlige Sognes fattige i det ganske Kronborg Amt. Paa Kildeblokken var en Inskription, som sikkert er blevet til paa den Tid, da der er begyndt et ordentlig Regnskab. Paa Blokken stod:

„Dit Hjerte glemme ej at give Herren Ære,
med hvad din Haand formaar til dette Sted at bære,
det være sig i Guld, i Sølv, i rede Penge,
deraf faar Kirken sit og Resten de, som trænge."

Man kan temmelig sikkert gaa ud fra, at de glade sommerbesøgende fra Omegnen ikke lagde Penge i Kildeblokken, men at disse hovedsagelig ere lagte af dem, der søgte Helbredelse, og at det var mange, der søgte, fremgaar tillige af den Mængde Krykker, Kæppe og Mindetavler, som var paa Helene Grav endnu efter, at jeg var bleven voxen.

„Kilderne", som St. Hansfesterne i Tisvilde kaldtes, var den nordsjællandske Ungdoms største Sommerforlystelse, og her myldrede Folk sammen fra alle de nordlige Sogne, Esbønderup, Søborg, Græsted, Blidstrup, Valby, Helsinge, Ramløse, Annisse, Halsnæs og jo særlig fra Vejby Sogn, hvor „Kilderne" var. Der var gerne 4 Dages og 6 Nætters Kildetid. De begyndte St. Hans Aften og saa de to følgende Søndage; endvidere Vor Frue Aften, 2. Juli. „Kilderne er det bedste i hele Aaret" var gerne Ungdommens Talemaade. Der kom Køretøjer i hundredevis, men næsten udelukkende Landboere, og hvert Sogn havde gerne sin særegne Nationaldragt. Kvindernes, der altid var hjemme-

lavet, havde gerne særegne Farver og Tilsnit. Hovedtøjet var forskelligt for de forskellige Sogne. Mændenes eller rettere Karlenes Sommerdragt var udelukkende Trøjer af hjemmelavet Hvergarn, men ogsaa her var baade Mønster og Farve forskelligt. Paa Sonnes bekendte Billede „St. Hans Fest i Tisvilde" er det Dansen i „Klude Per"s Hus, der er fremhævet, og her er Karlene malede med grønne Hvergarnstrøjer, men kom man hen i en anden Dansestue, var det brune eller graa Hvergarnstrøjer. Annisse Sogns Ungdom var de første, der begyndte med lette, graa Sommerfrakker, men dog af hjemmelavet Stof. Trøjerne havde et særegent Snit og lignede slet ikke Nutidsjakker. Under Dansen lagde man Trøjen og dansede i bare Skjorteærmer. Der kom gerne ved Kilderne en Mængde forskellige Lervarer, og Amtets Pottemagere forberedte sig i længere Tid herpaa. Foruden Krukker og Fade, Potter og Æbleskivepander af Ler, var der tillige en Mængde Nips og Legetøjsgenstande, Fugle af forskellig Form, hvori man fløjtede, og naar en Flok Drenge havde faaet hver sin Nattergal, kunde de anstille en øredøvende Koncert. Der blev ved Kilderne drukket en Mængde Mjød og spist en Mængde saakaldte „Sødtekager", der vistnok vare lavede af Sirupdejg.

Dette med Mjøddrikken var i mine Drengeaar temmelig almindeligt i Nordsjælland, ikke alene ved Kilderne, men ogsaa i Hjemmene ved højtidelige Lejligheder; man kaldte det „Mø". Den blev skænket i Halvpægleglas. „Kom og faa en halv Pæl Mø," var en almindelig Indbydelse særlig i Tisvilde, hvor Konerne blev betragtede som dygtige Mjødbryggere. Mjøden var nemlig hjemmebrygget og blev tilberedt af Biværk (ikke ren Honning); man sagde i Vejby Sogn „Hønning" istedetfor Honning. Dengang var der paa Landet Bier ved næsten hvert Hjem, nu er Bistader en Sjældenhed, og Mjødtillavning er en endnu større Sjældenhed, man ved næppe, hvordan Mjød ser ud eller smager.

Efter „Kilderne" var der atter en travl Tid for Landboerne. Høhøsten begyndte og Sædhøsten kom efter. I denne Tid holdt

man saalidt Gilder eller Sammenkomster som muligt, og Kirkegangen var heller ikke synderlig stor. Men saa efter Høst, naar Kornet stod i Lade og Høet paa Stænge, kom Høstgilderne. Man sagde i Vejby Sogn altid Mikkelsgilde og aldrig Høstgilde, men til Mikkelsgilde skulde den gamle „Veser" (Vædder) slagtes; den unge var da voxen og kunde besørge Faarene. Mikkelsgilderne var ellers nærmest som smaa Familiefester. Kun Mikkelsgildet i Præstegaarden formede sig som et stort Bondegilde. Til disse Mikkelsgilder i Præstegaarden var jeg som Dreng med til adskillige, og de staar endnu saa levende for mig, at jeg er istand til at give en nøjagtig Beskrivelse af dem. I 1848 kom Provst Blichfeld til Vejby og drev selv den 130 Tønder Land store Præstegaard. Hertil maatte Sognets Husmænd forrette lovbefalede Høstdage, „Præstedage", som de blev kaldt, men naar saa Høsten var endt, blev samtlige Husmænd med Koner og Børn bedt til Mikkelsgilde, i Reglen den Søndag, Provsten havde holdt Høstprædiken. Ved 4-Tiden begyndte Spisningen, Maden var Klipfisk og Risengrød ligesom ved Bondegilderne. Provsten og hans Hustru sad for Bordenden og spiste med, og efter Maaltidet holdt Provsten en Tale, hvori han næst efter at takke Vorherre for den gode Høst tillige takkede de Mænd og Kvinder, der havde hjulpet ham Høsten i Hus, og bød dem velkommen ved hans Bord og bad dem tage til Takke med, hvad Præstegaarden bød til Mikkelsgildet. Efter Bordet blev der danset uden Persons Anseelse. Jeg erindrer, at de første Aar begyndte Provsten og Provstinden Dansen med en sindig Vals, men senere var Provsten saa medtaget af Gigt eller Podagra, at han ikke kunde. Ud paa Aftenen blev serveret Æbleskiver og Punch, og herved sang Provsten sædvanlig et Par Viser. De norske Præsters Zetlitz' og Petter Dass' Viser sang han gerne. Jeg erindrer engang, at han sang den bekendte Vise: „Min Doctor er en ærlig Mand, han siger jeg maa drikke i Verden alt undtagen Vand, det ene duer ikke", og at han bagefter, med Taarer i

Øjnene sagde, med Hensyn til sin Svaghed: „Desværre, min Doctor siger, jeg kun maa drikke Vand.“

Disse Mikkelsgilder i Vejby Præstegaard, som jeg saa tydeligt erindrer fra min Barndom, viser et Billede af Præstegaardsliv paa Landet for 50 à 60 Aar siden.

Hjørlunde Sognebogsamling

og

„den højere Bondeskole i Sundbylille".

Ved

Skoleinspektør **P. Petersen.**

FØRSTE Halvdel af 19de Aarhundrede opviser en mærkelig Oplysningsbevægelse i Hjørlunde og omliggende Sogne.

Allerede 1806 fik Hjørlunde en Sognebogsamling — om ikke den første, saa dog een af de allerførste Sognebogsamlinger paa Landet.

Fader til denne Institution var P. Sølling, Sognepræst i Hjørlunde fra 1800 til 1818, da han forflyttedes til Slotspræstembedet ved Frederiksborg, hvor Navnet Sølling fik god Klang og har bevaret det indtil denne Dag gennem Søn og Sønnesøn.

Pastor Sølling var en af de gode, gamle Oplysningsvenner, der ved Siden af den egentlige Præstegerning arbejdede paa at forædle og berige Sognefolket ved god og nyttig Kundskab, og som et ypperligt Middel hertil stiftede han i Januar 1806, „ved adskillige Sognemænds frivillige Bidrag", Hjørlunde Sogns Laanebogsamling, der indeholdt 63 Bind og installeredes i Præstegaarden.

Præsten var selv Bibliotekar og fik derved Lejlighed til at blive Vejleder for Læserne baade i Retning af, hvad de helst skulde læse og med Hensyn til Forstaaelse af det læste; han udfærdigede Katalog, og uanset Alfabet og Fag stillede han betegnende nok som Nr. 1 Mallings „Store og gode Handlinger", derefter

kom Kristendomskundskab, Agerbrugslære, Historie, Skrifter om Opdragelse m. v.

I 12 Aar arbejdede Pastor Sølling med Bogsamlingen, der ved hans Afrejse i 1818 var vokset til 200 Bind.

Da Bæreren var borte, gik det tilbage med Sagen, der kom Slaphedstider, indtil Slutningen af Trediverne, da tog Huslærer i Præstegaarden, Student Callesen, Pastor Gade og Stænderdeputeret Jørgen Pedersen kraftig fat for at faa Bogsamlingen paa Fode igen.

I 1841 udfærdigedes Love og ny Bogfortegnelse.

Lovenes § 1 lyder: „Læseforeningens Hensigt skal være ved fælles Bestræbelse at udbrede Kundskab og Sædelighed til Gavn og Glæde for enhver rettænkende Sogneboer".

§ 2 udtaler, at denne Hensigt fremmes ved flittig Læsning.

7de og sidste § bestemmer: „For at styre og lede Bogsamlingen til Sognets Tarv og Bedste udvælges af Medlemmerne tvende Mænd, hver for sit Distrikt, der forpligtes til uden Betaling at udføre de Forretninger, samme maatte medføre i 1 Aar".

Vedtægten er undertegnet med Navnene:

Jørgen Pedersen. *Peter Granberg.* *August Larsen.*
Jørgen Nielsen. *Niels Pedersen.* *Niels Olsen.*

Bogfortegnelsen indeholder 347 Bind, og som Nr. 1 er nu stillet: Bibelen, og som Nr. 2: Breve til bekymrede og lidende, Nr. 3 og 4 er: Magasin for lidende; derefter kommer en formodentlig historisk Bog: „Harald Klaks Daab" og derefter i broget Mangfoldighed Skrifter af belærende og underholdende Art, f. Eks. „Nød- og Hjælpebog for Bondestanden", „Peder Jensens Børneopdragelse", „Den gode Kristine", „Første Næring for den sunde Menneskeforstand", „Hestebog", „Refus's Vejledning til at dyrke Hør", „Suppe og Gelé af Ben", „Almanak for Anekdoter", „Selvmord af Kærlighed", „Sognefogdens Pligter og Rettigheder".

Navne som Holberg og Øhlenschlæger findes ikke.

Som Tiden gik, ses Fortegnelsen at være revideret; de ovennævnte 4 første Nr. udgik. „Harald Klak" blev Nr. 1, og der tilskreves nye Bøger, deriblandt Holbergs Komedier og Ingemanns Romaner.

Bogsamlingen er uden Tvivl benyttet meget i Fyrrerne; der var ved den Tid stærkt Liv og Røre i Sognet. Trangen til Oplysning havde givet sig Udslag i Oprettelsen af en „højere Bondeskole" med Undervisning efter Konfirmationsalderen.

Medens de unge søgte Skolen, forenede de ældre sig om en Slags „indbyrdes Undervisning", idet Læseforeningens Medlemmer holdt Sammenkomster med Samtale og Forhandlinger om forskellige Emner. Efter en almindelig Førstebehandling blev det paalagt 1 eller 2 af Deltagerne at overveje Sagen nærmere og fremsætte bestemte Forslag (helst skriftligt) til næste Møde.

Om saadanne Møder i Hjørlunde Læseforening haves kun enkelte kortfattede Meddelelser, men man faar et Billede af Fremgangsmaaden ved disse Sammenkomster i en Beretning fra 1840 fra Nabobyen Græse:

„I Græse Sogn, omtrent $^1/_2$ Mil fra Frederikssund, har i længere Tid bestaaet en Læseforening, der tæller ikke faa Medlemmer, især af de yngre Gaardmænd, som fornemmelig er bleven ledet af Hr. Skolelærer Geelmuyden. Paa let forklarlig Maade har denne Forening vakt Trangen og Lysten hos dens Medlemmer til af og til at samles og i disse Samlinger mundtlig at udveksle de Ideer, som deres Læsning og Virkekreds har vakt. „Hvad man da foretager sig i disse Samlinger?" Det gaar ikke løs paa en Polskpas eller Svir, der fortælles ikke her gamle Slagsmaalshistorier, man politiserer ikke og afsætter ikke Konger. De af de forsamlede, der forrige Gang havde modtaget Spørgsmaal nærmest vedkommende Genstande, som har Interesse for deres Fag og Egn, oplæser deres i Mellemtiden affattede Svar, de besvarer Indvendinger, søger yderligere at tydeliggøre deres Meninger, og viser under alt dette den øjensynligste Higen efter at vinde Udbytte af Sammenkomsten. Vi hørte saaledes Svar

oplæste og omtalte paa Spørgmaal om: „Midler til at indskrænke Tiggeriet i Sognet", om „Bøndergaardes hensigtsmæssigste Bygningsmaade", om „Midler til at forbedre og formere Gødningen", om „Den tjenligste Pløjningsmaade" m. m.

Vi sender Græse Sogns Læseforening og dens dygtige og agtværdige Styrere, navnlig Hr. Geelmuyden og Sognefoged Anders Olsen, vor Tak for de i høj Grad tilfredsstillende Timer, vi glædede os ved at tilbringe i deres Sammenkomst".

Ved Aaret 1840 var Sognets ledende Mænd optaget af Tanker om at udvide Almueundervisningen udover, hvad Loven af 1814 bestemte; man vilde paa Folkeskolens Grund have en „højere" Skole, en Skole for Landboungdommen.

Den egentlige Højskolebevægelse kom senere, den kom udefra til Bønderne, men her udgik Tanken om Oprettelse af en højere Bondeskole og Udførelsen af Tanken fra Bønderne selv.

Bønderne her interesserede sig ved denne Tid stærkt for offentlige Sager. Stænderforhandlingerne i Roskilde fulgtes med levende Interesse. Der var en almindelig Forventning om en „ny Tid". Bønderne havde Følelse af, at der var Brug for dem, og at der vilde blive kaldt paa dem til Deltagelse i det offentlige Liv, og med praktisk Sans ræsonnerede de som saa: Skal vi vente at være med at styre Land og Rige, maa vi dygtiggøres, vi maa skaffe os mere Oplysning og Uddannelse. Hvad vi mangler selv, føler vi, vi vil skaffe vore Børn en bedre Uddannelse, end vi selv har faaet.

Den foran nævnte Huslærer i Præstegaarden, Cand. phil. Callesen, stod i livlig Forbindelse med Befolkningen; særlig sluttede han Venskab med Stænderdeputeret Jørgen Pedersen. Da Callesen senere flyttede til København for at forberede sig til Skolelærereksamen og senere efter Eksamen virkede som Huslærer i Usserød, vedligeholdt han Forbindelsen med sine Hjørlundevenner baade ved jævnlige Besøg og ved Brevveksling.

Stadig skinner det igennem i hans Breve, at hans Ønske er at

leve blandt dem. I et Brev til Jørgen Pedersen den 6te Januar 1838 skriver han: „Jeg vilde i Sandhed ønske, at jeg kunde tilbringe alle mine Dage i en for mig saa kær og mod mig saa kærlig og venskabelig Familie som din".

Dog findes der endnu ingen Antydning af, at Tanken om Oprettelsen af en Skole er fremkommen, tværtimod meddeler Callesen jævnlig i den nærmest følgende Tid i sine Breve om Udsigter til Virksomhed andetsteds. Han var saaledes, da Hillerød fik sin første Avis (Frederiksborg Amtstidende), opfordret til at overtage Stillingen som Redaktør. Dette gik dog ikke i Orden. Senere meddeler han, at der nu er Udsigt til, at han kan faa en Lærerplads paa Amager.

Det synes efter Callesens Breve, og forøvrigt ogsaa efter andre Vidnesbyrd at dømme, ikke at være fra ham, at Ideen til Skolen er udgaaet. Det forholder sig vistnok saa, at Befolkningen har fremsat Ønsket om en Skole med videregaaende Undervisning, og derefter har Callesen planlagt og udformet Tanken saaledes, som den foreligger i nedenstaaende Kontrakt mellem ham som Lærer og Omegnens Bønder som Garanter. Dette Aktstykke lyder saaledes:

Tilskyndet af levende Interesse for Landboungdommens større Oplysning har jeg undertegnede Callesen, understøttet af mine hæderlige Venner, Gaardejerne Jørgen og Rasmus Pedersen af Hjørlunde, Niels Pedersen af Sundbylille, Peder Hansen af Udesundby og øvrige agtede undertegnede Mænd, oprettet et Institut, hvorved tilsigtes fornævnte Ungdoms med Tidens Tarv mere passende Uddannelse.

For at bidrage, hvad vi formaar, til dette Instituts Varighed og Fremme, og da ikke Egennytten alene men sand Interesse for de Unges Oplysning og Uddannelse er Maalet for vore forenede Bestræbelser, har vi efter gensidig Overenskomst saavel mellem os selv indbyrdes som med Læreren oprettet følgende

KONTRAKT.

Vi undertegnede Gaardejere

1) udrede een for alle og alle for een de til Instituttets Begrundelse og Fremme nødvendige Udgifter saasom:
   a) Lejen af Skolelokalet og Lærerens Værelse,
   b) de nødvendige Rekvisitter af Borde, Bænke, Katheder, Landkort osv.,
   c) det fornødne Brændsel.
2) Indestaar ligeledes Læreren for en maanedlig Betaling af 20 Rdl., siger tyve Rigsbankdaler; men naar Skolen er udvidet til et Antal af 10 Elever, modtager Læreren ekstra Betaling for enhver tilkommende Elev.
3) Forpligter os til, naar Lejligheden gives og Instituttet gør den forhaabede Fremgang, end ydermere at begrunde denne gavnlige Indretning ved Køb af et Hus med Jordlod, for at Eleverne kan oplæres i det praktiske Havevæsen osv., hvorhos Huset naturligvis bliver at indrette til Institut og til en for Læreren med Familie bekvem og passende Bolig.

Jeg undertegnede Lærer ved Instituttet forpligter mig til paa foranførte Vilkaar:

1) Med Iver og Flid at undervise de mig betroede Børn i de for deres Alder og Fatteevne passende Discipliner saasom Religion, Bibelhistorie, Fædrelandets Historie, Geografi, Naturhistorie, Dansk, Regning, Skrivning, Retskrivning, Tegning.
2) At oplære Eleverne i det praktiske Havevæsen, naar jeg har modtaget ovennævnte Hus og Jordlod.
3) Ikke at antage nogen ny Elev, forinden han kan læse Dansk nogenlunde, ej er uvidende i Religion og Bibelhistorie, kan regne de fire Species i ubenævnte Tal og skrive nogenlunde.
4) Naar Elevernes Antal skulde overstige 22, da for egen Regning at lønne og koste en duelig Hjælpelærer.

Gensidig Opsigelse kan ikkun ske med et halvt Aars Varsel.

Hjørlunde, den 1ste Juni 1841.

H. Callesen,
Cand. phil. og Lærer ved Instituttet.

Jørgen Pedersen, Gaardejer i Hjørlunde. *Niels Pedersen,* Gaardejer i Sundbylille. *P. Hansen,* Sognefoged i Udesundby.

Rasmus Pedersen, Gaardejer i Hjørlunde. *Anders Hansen,* Gaardejer i Bonderup. *J. Petersen,* Dyrlæge i Oppesundby.

Peter Granberg, Gaardejer i Hjørlunde. Gaardejer *Hans Jørgensens* Enke: *Johanne Jensdatter* i Hjørlunde.

Willum Larsen,
Gaardejer i St. Rørbæk.

Som rimeligt er, vakte denne Skoles Oprettelse en betydelig Opsigt her i Egnen, og senere rundt i Landet, hvor der flere Steder med Sundbylilleskolen som Mønster tænktes paa Oprettelsen af Skoler.

Den bekendte Skolelærer Gleerup arbejdede ivrigt for Tanken i Holbæk Amt. Københavns Amts Landboforening og Falsters Landboforening nedsatte Udvalg for at forberede Sagen. Fra en Kreds af Mænd i Vetterslev og Hømb ved Ringsted indsendtes følgende Andragende:

Til

Roskilde Stænderforsamling.

Bondestandens almindelige Mangel paa aandelig Udvikling i Sammenligning med andre Stænder er desværre kun altfor iøjnefaldende, og Følelsen heraf paatvinger sig ved mange Lejligheder i Livet. Andres Fortrin i denne Henseende finder sin naturlige Grund i de mange højere Dannelsesanstalter — Realskoler, Latinskoler, Akademi og Universitet —, der findes trindt om i Landet, men som synes at staa Bondestanden for fjernt saa vel i Henseende til det bekostelige ved saadanne Undervisningsanstalters Afbenyttelse som til selve Undervisningen, der ikke er afpasset efter Bondestandens Stilling og Livsvirksomhed, saa at kun faa

Bøndersønner kunne benytte disse Anstalter, og disse faa drage da i Almindelighed over i andre Livsstillinger.

For Bondesønnen tilbyder der sig saaledes i Reglen ingen Lejlighed til en friere aandelig Uddannelse, og naar han, 14 Aar gl., forlader Skolen, er hans Udvikling ligesom overladt til Tilfældet. Men Bondestanden er en saa talrig og betydningsfuld Stand i vort Fædreland, at den har Grund til at haabe, at Staten vil finde det i sin Interesse at arbejde derhen, at ogsaa denne Stand ikke skal mangle Lejlighed til at uddanne sig til indsigtsfuldere og driftigere Borgere. Vel har man ment, at Standen selv maatte sørge for saadanne højere Bondeskolers Oprettelse, men skulde denne Mening ville gøre sig gældende, da maa vi tillade os i al Ærbødighed at minde om, at høje Skatter lade i Almindelighed kun lidet tilbage at ønske, og at vi dobbelt nære Ønsket om energiske Besparelser i Statshusholdningen. Men vi kunne ikke indse andet, end at de Midler, der ere paalagte til friere Undervisningsanstalters Vedligeholdelse, ere Statens Midler, der vistnok efter Tider og Omstændigheder saa vidt muligt bør blive alle Stænder i Staten til gode, hvorfor det synes os billigt, om nogle af de lærde Skoler henlagdes paa Landet og forandredes til Bondehøjskoler, eller om nogle af Sorø Akademis rige Midler anvendtes i dette Øjemed, med mindre Regeringen paa anden Maade maatte se sig i Stand til at opfylde vort Ønske.

I det Haab, at den højtærede Stænderforsamling for Østifterne gunstigst vil tage dette vort Andragende under Overvejelse, nedlægge vi da denne vigtige Sag fortrøstningsfuld i dens Hænder, idet vi bede Forsamlingen allerunderdanigst at petitionere om,

at højere Bondeskoler ved Regeringens Foranstaltning maatte oprettes i alle Landets Stifter.

Vetterslev og Hømb Pastorat, den 1. September 1844.

H. Steenberg. *Schrøder,* Skolelærer. *L. A. Hækkerup.* *Niels Jensen.*
F. A. Hækkerup. *Lars Kristensen.* *Jakob Hansen.*
Rasmus Pedersen. *Anders Pedersen.* *Hans Hansen.*

Alle disse Skolebestræbelser udløstes imidlertid snart i den almindelige Folkehøjskolebevægelse, der tog Fart ved Rødding Højskoles Oprettelse.

Men tilbage til Sundbylilleskolen!

Der stod stor Strid om den baade i Sognet og i Egnen der omkring.

Redaktør Vosbein ved Amtstidenden i Hillerød viste stor Interesse for Skolen, hans Blad indeholder jævnlig Artikler derom, saaledes skriver han i Skolens første Aar 1841:

„Er det ikke et Vidnesbyrd om, at de er Daarer, der siger: „Bonden skal passe sin Jord, men han skal ikke læse"; beviser det ikke, at slige Folk staar langt under Bonden; denne har begyndt at erkende, at for at leve i Livet maa man forstaa sig paa Livet. Netop denne Erkendelse har været den første og stærkeste Spore for de hæderværdige Mænd af Standen, der arbejder for dette Maal: at grunde en Skole, hvor deres Børn kan erholde den Aandens Bøjelighed, den Tænkekunst og en Del af de nyttige Kundskaber, som de selv med hver Dag mere og mere beklager at maatte savne . . . . . Vi har den Tro, at Selvejerbønderne ikke endnu i ret mange Aar kan eller bør henregnes til Arbejdsklassen mere end Embedsmand og Borger. Man vil kun herefter erkende 2 Stænder: de dannede og de udannede. Nu vel, I dannede! værer beredte paa at aabne Eders Kreds! et stort Antal Medborgere aspirerer til at optages i den. Vi stemmer ikke med dem, der siger: „Lad Bonden lære at læse en simpel dansk Bog, hvoraf han kan høste Nytte i sit Agerbrug og sin Kvægavl, lad ham lære at skrive sit Navn, kort sagt, lad ham lære, hvad han nu lærer, ikke mere og ikke mindre. Bliver Bonden lærd, hvem skal da pløje og høste?" Vi skulle derfor opfordre alle vedkommende til med Iver og Udholdenhed at arbejde paa dette hæderværdige Forehavendes Fremme."

Dette lyse Syn paa Forholdene deltes af mange baade inden- og udenfor Bondestanden. Ja maaske nok de lyseste Billeder dannedes af Folk udenfor, maaske der ogsaa af og til konstru-

eredes Idealbønder, som ikke rigtig svarede til Virkeligheden. Lige meget! Meningen var god.

Fra anden Side kommer imidlertid Kritik.

En „Lærer H." (efter mundtlig Tradition daværende Lærer Hude i Lynge) udtaler i en Artikel om Sundbylilleskolen bl. a.:

„Planens Grundvold duer ikke, fordi den er bygget paa Sand. Man har fulgt sit eget Hoved, ikke hørt en eneste i Faget kyndig Mands Dom derom. Saa vidt jeg veed, vil hvert Barns Undervisning koste 30 Rigsdaler aarlig; denne Udgift er for stor, naar man betænker, at der tillige maa lønnes en anden Skolelærer. Vel vil det ikke kunne nægtes, at med 10—12 Elever, der hver Dag søger Skolen, vil en duelig Lærer kunne udrette mere, langt mere, end ellers; men Forventningerne maa dog ikke spændes for højt (den megen Snak om Mathematik huer mig nu slet ikke). Det samme Maal, som kan naaes ved dette Institut, kan naaes paa en lettere og mindre bekostelig Maade ved Aftenskoler; derved kan dannes en Bondestand, der kan kaldes oplyst, om den end bliver langt fra at være halvlærd, end sige hellærd — men skulde det heller være ønskeligt.

Man læste fornylig et Sted: „Bonden skal ikke være Arbejdsmand, den selvstændige Bonde med 60—100 Tdr. Land dansk Jord skal dyrke sin Jord ved sin aandelige Overlegenhed, ikke behøve at tage Haand i med". Betænker De, Hr. Redakteur, at Gaardmandsklassen her i Landet udgør 60—70 Tusinde, ja maaske flere, saa skulde altsaa 120,000—140,000 arbejdsdygtige Hænder hvile i Skødet. Bonden skulde tilbringe Tiden med at læse Bøger og Aviser paa Sofaen eller allenfals med Piben i Munden se til sine Folk. Sikkert vilde dette blive en for Staten som for Bonden saare skadelig Ting. Naar Bonden ikke skulde arbejde, naar det var en Skam af ham som Ejer af 60—100 Tdr. Land selv at tage fat i sit eget Arbejde, saa vilde det snart blive Tilfældet med Sønnerne og Døtrene ogsaa. Nej, sikkert er dette en fejl Ide, lad Bonden selv pløje og saa sin Jord, selv tage Haand med i Arbejdet, naar Tid er, men lad ham i Barndommen

lære noget, lad ham i Ungdommen fortsætte det og senere som Mand bruge sine mange ledige Timer til ved Læsning at udvide sine Kundskaber, saa han bestandig bliver fuldkomnere i sit Fag."

Mens der disputeredes i Aviser og Mand og Mand imellem, gik Forberedelsen til Skolens Begyndelse sin rolige Gang. I Sundbylille lejedes et Lokale, de nødvendige Apparater anskaffedes, og 12 Elever meldte sig, deraf var 3 konfirmerede, de øvrige var 13—14 Aar, dog var et Par yngre.

Det var altsaa en Blanding af Børne- og Fortsættelsesskole, en Top paa Almueskolen, med mere Undervisningstid og flere Undervisningsfag og staaende under den stedlige Skolekommissions Tilsyn.

I Efteraaret 1841 begyndte Skolen sin Virksomhed.

Efter det første Skoleaars Virksomhed afholdtes Eksamen, og en Skolemand, der overværede denne, udtaler sig saaledes:

„Der examineredes i Religion, Dansk, Fædrelandshistorie, Geografi, Naturhistorie, Hovedregning og Tabel, og Examinationen blev foretaget saa nøjagtig, at den med ringe Afbrydelse varede fra Kl. 10 Formiddag til Kl. 7 om Aftenen. Foruden en talrig Forsamling af Børnenes Fædre og andre Bønder, som med synlig Interesse overværede den hele Prøve, var tvende af Egnens Præster og nogle andre sagkyndige Mænd til Stede, hvilke alle var enige i, at Børnenes Fremskridt langt overgik deres Forventninger, ligesom og ved den endelige Censur 3 erholdt Hovedkarakter ug, 8 mg og 1 g. Examinationen var ingenlunde overfladisk. Dansk analyserede Drengene med megen Færdighed, i Geografi gjorde de Rede for hele Europa efter Ingerslevs lille Geografi, og det med en Sikkerhed, der uden Tvivl vilde have vundet al Paaskønnelse i en lærd Skoles lavere Klasser, og som stod ved Siden af, hvad Anmelderen har hørt af lignende Art i Realskoler i København. I Fædrelandshistorien overraskede Børnene i høj Grad ved deres træffende og klare Svar, der viste, hvor meget Undervisningen gik ud paa sund og grundig Aandsdannelse. Prøver paa Kaligrafi og Retskrivning var ligeledes

meget anbefalende i sig selv og blev det endnu mere, naar man sammenlignede f. Ex. Retskrivningen med den, der fandtes i Arbejder deri ved Skolens Begyndelse. Saavel Prøvens gode Udfald som det friere og aandeligere Præg, der udtalte sig i Børnenes ydre Væsen, opfyldte mig og vistnok ogsaa de andre tilstedeværende med en glad Følelse af, at dette vigtige Værk var lykkedes, og at dets Følger for Bondestandens videre Uddannelse i denne Egn uden Tvivl vil være meget velsignelsesrige".

Efter 2 Aars Virksomhed foreligger en Udtalelse fra Pastor Lund i Slagslunde: „Læreranstaltens Foresatte har været heldige i Valget af en duelig og samvittighedsfuld Lærer, der arbejder med sand Interesse paa at naa det Maal, han selv har sat sig for sin Livsvirksomhed. Foruden Børnenes rosværdige Færdighed i at gengive det lærte, er det i Særdeleshed behageligt at lægge Mærke til det muntre om lykkelige Forhold vidnende Aasyn, hvormed yngre og ældre Elever træder frem."

Efter det her anførte, maa Begyndelsen kaldes meget lovende. Her var stor Deltagelse fra Hjemmenes Side; Læreren stod i det bedste Forhold til Forældrene og viste sig som en dygtig og nidkær Lærer.

Meddeleren heraf har fra en af Sundbylilleskolens Elever set en Del Skolebøger og skriftlige Udarbejdelser fra den Tid. Alt tyder paa, at foranførte Domme om Skolen er rigtige.

Retskrivning blev i den Tids Folkeskoler ofte stedmoderligt behandlet. Callesen drev stærkt paa Udarbejdelser i Modersmaalet; han gav ofte praktiske Opgaver, hentede fra det daglige Liv. Der foreligger saaledes en hel Del Breve af forskelligt Indhold og Form, saaledes som en Bonde kunde tænkes at faa Brug for; ja, om det saa er Udførelsen af de i den Tid brugelige Vidnesbyrd i Tyendets Skudsmaalsbøger — de toges ogsaa med.

I Tegning f. Eks. opnaaedes Resultater, som staar paa Højde med, hvad der nu naas i Folkeskolen i Købstæderne. De fremmeligste Elever undervistes i Tysk.

Her var altsaa med et Spring naaet op til det Standpunkt, som

blev Maalet for Undervisningen i Borgerskolerne, og som kun er virkeliggjort paa Landet, hvor der er Realskoler.

Da Skolen havde bestaaet i 3 Aar under de indskrænkede Pladsforhold i det lejede Lokale, blev der gjort Skridt til at skaffe bedre Lejlighed ved at købe en Jordlod paa 6 Tdr. Land paa Sundbylille Mark og derpaa opføre de nødvendige Bygninger. Der tegnedes straks af Skolens Velyndere 1600 Rigsdaler, og det manglende søgtes tilvejebragt ved, at Kommunerne eller private tegnede Aktier à 25 Rigsdaler.

Skolens Bestyrelse indgik til Rentekammeret med Ansøgning om at faa gratis Tømmer fra Statens Skove. Dette Andragende bevilgedes ikke, men Kongen, Christian den Ottende, skænkede 400 Rdl. til Bygningen.

I Sommeren 1844 opførtes den ny Skolebygning, og den 18de Oktober indviedes den med stor Højtidelighed i Overværelse af Amtmand, Herredsfoged, Omegnens Præster og Lærere, Skolens Stiftere o. m. a.

Provst Neergaard fra Frederiksborg holdt følgende Indvielsestale:

„Ærede Medborgere!

Skolen er fuldført og aabnet, Læreren er der, og Børnene er forsamlede. Men ikke skal i Dag Lærerens undervisende Tale lyde til videbegærlige Elever. Førend denne Gerning tager sin Begyndelse, som med Guds Hjælp skal fortsættes her Dag efter Dag, Aar efter Aar, ønskede Bestyrelsen for denne Skole, at der skulde tales et godt Ord, at indvie denne Bygning til dens fremtidige Bestemmelse. Et godt Ord sømmer sig, naar en vigtig Gerning begynder eller er fuldført. Bestyrelsen anmodede mig om at tale et saadant Ord. Denne hædrende Anmodning troede jeg at burde opfylde i det Haab, at mine ærede Tilhørere vil velvilligen modtage, hvad jeg formaar at fremføre.

Denne Skolebygning skal indvies. Ja, dette Ord har her sin Anvendelse, thi dette Sted skal afsondres fra lavere verdslig Brug og udsondres til højere aandelig Bestemmelse. Dette lyse, rumme-

lige, smukke Værelse er ikke indrettet til selskabelige Forlystelser eller til timeligt Erhverv og Virksomhed for at fortjene Brødet, men til et Sted, hvor Kundskabens og Visdommens Goder skal meddeles Sjælene, at forædle og smykke dem; sandelig en høj Bestemmelse.

Naarsomhelst en ny Skole bliver indrettet, hvor før ingen var, er det glædeligt. Det er et nyt Lys antændt at udsende sine Straaler til alle Sider, en betydningsfuld Gerning er da udført, men Betydningen deraf erkendes i Almindelighed kun i den nærmeste Kreds. En ny Skole er her indrettet — Betydningen af samme erkendes i en videre Kreds end den, der umiddelbart drager Fordel af den. Denne Undervisningsanstalt, som her skal have sit Hjem, har en højere Betydning. Denne ærede Forsamling her i denne Stund vidner derom. Jeg haaber derfor, at det ikke vil være ukært, naar jeg stræber at fremstille

det betydningsfulde i denne her oprettede højere Bondeskole.

Det er ikke min Hensigt i Almindelighed at omtale det betydningsfulde i højere Undervisningsanstalter for Bondestanden; min Tale skal angaa netop denne Undervisningsanstalt, saaledes som den er fremstaaet, og saadan som dens Bestemmelse er. Hvorledes den er fremstaaet, behøver jeg ikke at omtale, det er bekendt for dem alle, mine ærede Tilhørere! Og hvilken dens Bestemmelse er, derom vidner Navnet: højere Bondeskole.

Det betydningsfulde ved denne oprettede Skole turde vel være, at den er et Vidnesbyrd om Erkendelsen af højere, alsidig aandelig Dannelses Vigtighed for Bondestanden, et Vidnesbyrd afgivet af denne hæderlige Stands egne Medlemmer. Naar jeg med Deltagelse har fulgt denne Undervisningsanstalt fra dens Begyndelse og i dens Fremgang, har dette stedse forekommet mig at være dens rette Betydning, og denne Betydning er forekommet mig stor.

Erkendelsen af højere, alsidig aandelig Dannelses Vigtighed for de Børn, som besøger vore Landsbyskoler, er ikke almindelig. Der høres vel stundom Ord om, at det er godt, at Børnene

lærer noget, men dels sætter man Grænserne altfor snævre for det, man anser fornødent for dem at lære, dels synes man at at ville Tingen uden at ville de Midler, som er aldeles nødvendige. Der spørges saa sjældent om, hvormange Dage Børnene kan gaa i Skole, saa ofte om, hvormange Dage de kan være fri fra Skolen, der købes saa yderst sjældent andre Bøger end de, hvorefter Religionsundervisningen meddeles, det anses saa ofte for en Umulighed at lade Børnene gaa længere i Skole, end til de kan blive konfirmerede. Her ved denne nu opbyggede Skole er ikke blot udtalt et Ord om, at højere alsidig Aandsdannelse er vigtig for Bondestanden, men her er afgivet et fuldgyldigt Vidnesbyrd om en fast Overbevisning i denne Sag. Da viser det sig, at Erkendelsen er bleven til Overbevisning, naar den træder ud i Livet og i Gerning. Hvad de agtede Mænd, fra hvem Planen til denne Undervisningsanstalt er udgaaet, følte hos sig selv, at det var vigtigt, om Bondestanden kunde i fuldere Maal delagtiggøres i Oplysningens Goder; hvad de udtalte til hverandre om denne Sag, det blev dem til Overbevisning, de besluttede at give Vidnesbyrd om den i Gerningen. Og dette Vidnesbyrd har de afgivet, ikke i et enkelt Øjeblik, men ved Bestræbelser, fortsatte gennem Aar med ikke ubetydelig Opofrelse.

Og det er Mænd af Bondestanden, som har talt til dem, der høre til deres Stand, hvad disse kan forstaa at være oprigtigt ment, thi det er blevet udtalt stærkere og stærkere ved enhver Sten, der føjedes til denne Bygning, indtil den nu staar fuldfærdig.

Denne Skole er et Monument om Erkendelsen af Aandsdannelsens Vigtighed for Bondestanden, og et levende Monument, thi det vidner ikke om noget, som var, men om noget, som er, og det virker endogsaa for det — et værdigt og rent Monument. Betragter vi det udvortes ved denne Undervisningsanstalt, Bygningen, vil vi sige: den er et værdigt Monument. Den er opført ikke med fremherskende Hensyn til det nødtørftige og mindst bekostelige men med fremherskende Hensyn til, at alt kunde

være smukt, bekvemt og hyggeligt, om jeg maa bruge dette Ord, for den Virksomhed, som her skal finde Sted. Man ser med Øjnene, at den Sag, som denne Bygning skal tjene, er erkendt for høj og vigtig.

Betragter vi det indre ved denne Undervisningsanstalt, dens Bestemmelse, vil vi sige: den er et rent Monument om Erkendelsen af Aandsdannelsens Vigtighed for Bondestanden — et Monument i ren Stil.

Jeg vil ikke omtale de forskellige Genstande, som der her skal undervises i, den Plads, som er anvist enhver af dem, hvilke Elever, der helst ønskes optagne her til Belærelse — dette er langtfra uvigtigt, nej! saa vigtigt; men alt saadant kan forandres, berigtiges og fuldkommengøres, om man finder Anledning og Lejlighed dertil. Men jeg betragter Anstaltens Bestemmelse i det hele og siger: den er et rent Monument om Erkendelsen af Aandsdannelsens Vigtighed for Bondestanden, thi den sigter til at uddanne det rent menneskelige i dette Ords gode Betydning. Dersom de agtede Mænd, der er denne Skoles Stiftere, har — hvad jeg aldeles ikke ved — tænkt paa, at de unge, som herfra vil udgaa, vil være i Stand til at bringe Agerbruget videre i Egnen, vil vorde dygtige til at varetage Kommunens fælles Anliggender eller hvilket andet offentligt Hverv, de maatte blive kaldede til — denne Tanke ligger meget nær og er rigtig — saa er Hovedsagen dog bleven Hovedsag for dem, og Anlæget af denne Anstalt er rettet til aandelig Dannelse i Almindelighed, at Sjælens Evner kan udvikles og øves og forædlende Kundskaber meddeles. De unge skal gaa ud herfra som forædlede Mennesker, i Stand til at benytte de Midler, som Livet og Videnskaberne frembyde dem til videre Uddannelse, i Stand til forstandig og kraftig Virken, hvilken Stilling Gud anviser dem, i Stand til at modtage højere og ædlere Livsnydelser. Her skal ikke meddeles Grundsætningerne for et forstandigt Agerbrug, ikke de borgerlige Love og kommunale Anordninger, men Aanden skal dannes, og de Kundskaber meddeles, som er vigtige for enhver,

uden Hensyn til hans tilkommende Stand, men med Hensyn til hans Bestemmelse som Menneske. Derfor kalder jeg med Glæde denne Skole et rent og værdigt Monument.

Og det er vigtigt, at dette Monument er oprejst af Mænd af Bondestanden, Mænd, blandt hvilke Standen har fremstillet nogle, der er i dens forreste Rækker.

Bliver den Erkendelse og Overbevisning almindelig udbredt, som denne Skole vidner om, saa er overordentlig meget vundet for Undervisningens Fremme i Almindelighed.

Denne Skoles Betydning maa derfor — mener jeg — ikke blot sættes deri, at adskillige vel oplyste ædelt dannede unge Mennesker af Bondestanden udgaar herfra, hvilke erkende aandelig Dannelses Værd, og en Gang som Mænd og Familiefædre vil virke til dens Udbredelse, men ikke mindre i den Indflydelse, den vil udøve paa de offentlige Landsbyskoler.

Vore Landsbyskoler kan udrette mere end de udretter, dette vil næppe nogen nægte. Hvorfor udretter de da ikke alt, hvad de formaar? Efter min fulde Overbevisning maa jeg svare: Fordi det ikke erkendes for vigtigt, at Ungdommen erholder højere aandelig Dannelse. Lad denne Erkendelse blive almindelig, lad der ikke spørges om, hvor ofte kan Barnet blive borte fra Skolen, men hvor ofte kan det komme i Skolen, lad der være Beredvillighed til at anskaffe det for Undervisningen fornødne, navnlig Bøger, lad der være Lyst, ikke til at indskrænke Skoletiden til det 14de eller om muligt til $13^1/_2$ Aar, men til at udøve den til det 15de, 16de Aar, saa vil der, mine ærede Tilhørere, med de Midler, som er forhaanden, kunne udrettes langt mere og sandelig ogsaa blive udrettet langt mere, og saa vil der med ikke stor Bekostning kunne tilføjes Midler til at føre Undervisningen endnu videre,

Mange saadanne Undervisningsanstalter, som denne, vil ikke kunne indrettes, thi de fordre store Ofre, men den vil, som et levende Monument kunne bidrage til at vække Agtelse for højere aandelig Dannelse og til, at de forhaandenværende Midler til

Uddannelse og Forædling bedre benyttes. Dette, ærede Medborgere, er efter min Formening det betydningsfulde ved den her oprettede højere Bondeskole, at den er et Vidnesbyrd om Erkendelse af højere alsidig, aandelig Dannelses Vigtighed for Bondestanden, afgivet af denne hæderlige Stands egne Medlemmer. Og det maa just anses højst vigtigt, at et saadant Vidnesbyrd er afgivet saaledes. Jo bedre Skolen svarer til sin Bestemmelse, desto mere vil den selv bidrage til at udbrede den Erkendelse, af hvilken den er udgaaet og som den minder om. Inden jeg, ifølge den hædrende Anmodning, som er gjort mig, indvier denne Bygning til dens fremtidige Bestemmelse, tillader jeg mig, paa den Sags Vegne, som denne Undervisningsanstalt skal tjene, at bringe Taksigelse til de hæderlige Mænd, her tilstede, som er dens Stiftere eller Befordrere, tillader jeg mig at udtale Taksigelse til dem, som ikke er her tilstede; først Hs. Majestæt, vor gode Konge, om hvis Iver for Oplysningens Fremme ogsaa denne Stiftelse skal bære Vidnesbyrd, dernæst enhver, som har rakt hjælpsom Haand til den.

Saa vil vi indvie denne Bygning, om hvilken vi haaber, at den med Guds Hjælp vil være til hans Ære, idet al den Virksomhed, som her skal øves, vil blive styret med Gudsfrygtigheds- og Kærligheds-Aand, og de unge her blive dannede til at ville og kraftigen kunne virke Guds Gerning paa Jorden, — det er dette, som det gælder om, dette bestaar, naar alt andet forgaar. Formedelst det Haab, vi nærer, indvier vi denne Bygning i den treenige Guds Navn til et Hjem for en højere Bondeskole.

Saa være denne Bygning anbetroet til Din Varetægt, o Gud, denne Undervisningsanstalt anbefalet til Din Velsignelse, at den maa vorde et godt Led i Kæden af de Foranstaltninger, der skal tjene til at danne et oplyst, retfærdigt, dygtigt og fromt Folk til at bo i det elskede Fædreland!

Vi anbefale til Dig denne Skoles værdige Lærer, vejled og styrk Du ham til at fortsætte vel og med Ære det Værk, som han har begyndt vel og med Ære! Lad ham finde ogsaa anden

virkelig Løn, men fremfor alt den Løn, som vellykkede Bestræbelser, god Samvittighed, Dit Bifald giver! Vi anbefale til Dig den Ungdom, med hvem den Gerning skal begyndes, som denne Skole er indviet til, lad dem voxe frem i aandelig Fuldkommenhed, og naar de gaar ud fra denne Læreanstalt, lad dem da og lad de andre, som tidligere er udgaaet fra den, medens den var en Gæst paa fremmed Sted, gøre den Ære og vidne i deres Levned om, at Aandsdannelse er gavnlig til Dygtighed, Retfærdighed, Ydmyghed og Fromhed. Din Velsignelse være med enhver god Bestræbelse, enhver retsindig Arbejder! Velsign Konge, Folk og Land!"

Højtideligheden sluttede med en i Dagens Anledning forfattet Sang, hvori det til Slutning hedder: „Tag naadig det i Varetægt, at det endnu for sildig Slægt maa stifte Held og Glæde."

Da der nu raadedes over bedre Lokaler, kunde Callesen modtage Elever som Pensionærer i sit Hjem paa Skolen; samtidig udvidedes Skolens Fagkreds med Verdenshistorie, Naturlære, Geometri, Jorddyrkningskemi og Havevæsen, og om det ønskedes, undervistes udenfor Skoletid i Tysk, Engelsk og Fransk.

Alt dette ser jo straalende ud, men trods alle Anstrængelser, blev Tilslutningen ikke større. Antallet af Elever holdt sig ved ca. 12, og snart viste der sig Tegn paa Tvivl og Tilbagegang, Skolepengene var for store, klagedes der, man kunde godt hjælpe sig med de gamle Skoler, naar man oprettede Aftenskoler for de konfirmerede, mente man, o. s. v.

I den nystiftede Kommunalforening for Frederiksborg Amt blev Spørgsmaalet om højere Bondeskoler behandlet i November 1845, og som Resultat af Forhandlingerne udtaltes: „Man fandt det vanskeligt overalt at faa Aftenskoler i Gang, og man hældede i Almindelighed til den Mening, at en højere Undervisningsklasse forbundet med de Landskoler, hvor Omstændighederne maatte tillade det og under en egen dertil antagen Lærer er at foretrække for Aftenskoleundervisningen".

En af Skolens gode Støtter Redaktør Vosbein i Hillerød skrev ved Nytaar 1846 i sit Blad: „En saadan Skole er et Barn, dens Liv hænger i Begyndelsen i en Traad, ingen ved ret, hvad den kan blive til, den har sine Børnesygdomme, og fredes den ikke med kærlig Udholdenhed af dem, der kaldte den til Live, skyttes den ikke mod Bagtalelsens Trækvind og Usamdrægtighedens Gærning, saa gaar den under og efterlader i sin Undergang det Ønske, at den aldrig var bleven til, thi styrter Skolen, saa styrter i Verdens Omdømme Ideen, der skabte den, og saa er den et Vaaben mere i Hænderne paa hine besynderlige Mennesker, der endnu bestandig tvivler og raaber: „Hvortil dog al den Oplysning, hvad skal Enden blive, skal Bonde og Borger da ikke arbejde længer?

Skolen skal bestaa, thi det er en hellig, en kristelig Sag! Den har i dette Øjeblik kun 12 Disciple, flere havde Christus ikke, da han begyndte Oplysningens store Værk!“

Krigsaarene blev skæbnesvangre for Sundbylilleskolen; det vaabenføre Mandskabs Indkaldelse formindskede Arbejdskraften. Skolens konfirmerede Elever maatte tage fat hjemme, derved blev Skolen en ren Børneskole, og da Bekostningerne blev forholdsvis større, og der i Anledning af Krigen i stort Omfang blev stillet Krav til Befolkningens Offervillighed, gik det mere og mere tilbage med Skolen. Callesen saa sig i 1849 nødsaget til at søge anden Stilling; han søgte og fik Skolelærerembedet i Sigerslev, og „den højere Bondeskole i Sundbylille“ var dermed nedlagt.

Stænderdeputeret, Gaardmand Jørgen Pedersen, Hjørlunde.

Af

P. A. Pedersen.

I Trediverne og Fyrrerne af forrige Aarhundrede gik der en stærk aandelig Bevægelse gennem den danske Bondestand. Den Sans for aandelige Spørgsmaal, som Øhlenschlæger og den literære Guldalders Digterskare havde vakt i Landets mere oplyste Kredse, naaede ogsaa efterhaanden ud til Bønderne.

Men medens den i hine Kredse i lange Tider hovedsagelig gav sig Udslag i en levende Interesse for Digtekunsten og Teatret og først efter Julirevolutionen 1830 i nogen synderlig Grad for politiske Forhold, saa havde den aandelige Rejsning blandt Bønderne et andet, efter deres Kulturstandpunkt afpasset Præg. De havde kun ringe Kendskab til Literaturen og var uden Forbindelse med Teatret; da deres slumrende Aandsliv vaktes, var det nærmest gudelige Tanker og Betragtninger, der fyldte dem, og som blev for dem, hvad Æstetikken havde været for de mere dannede Lag, en Forberedelse til deres senere Deltagelse i det offentlige Liv. Betegnende er det da ogsaa, at ikke faa af deres politiske Førere, I. A. Hansen, Rasmus Sørensen, Cornelius Pedersen o. fl. var begyndt som gudelige Vækkelsesprædikanter.

Da de politiske Forhold endelig begyndte at sysselsætte deres Tanker, var det fra først af ikke en fri Forfatning, der blev Maalet for deres Ønsker, saaledes som for den akademisk dannede

Verden, men mere nærliggende Krav, Forbedring af deres Kaar og Opnaaelse af fuld borgerlig Ligestilling med de andre Samfundsklasser. Det var først, da de under Forhandlingerne i Provinsialstænderne indsaa, at de næppe havde synderlig Udsigt til at faa deres Ønsker opfyldt under Enevoldsstyrelsen, at de sluttede sig til de Nationalliberales Krav om at faa Del i Landets Styrelse.

Det var kun faa Bønder, der paa den Tid, da Almueskolen stod lavt, og Højskolerne endnu ikke havde begyndt deres Oplysningsarbejde, havde Kundskaber og Modenhed nok til at kunne faa nogen større Indflydelse paa Udviklingens Gang; men der fandtes dog i Stænderforsamlingerne adskillige Bønder, der med Ære fyldte deres Plads og med virkelig Dygtighed kæmpede for deres Sag.

Blandt Bønderne i de kongerigske Stænder staar vel den jydske Bonde *Ole Kirk* højest, men ogsaa adskillige Bønder i Østifternes Forsamling var flinke og ihærdige Talsmænd for deres Stands Interesser. Af disse stod den sjællandske Bonde, *Jørgen Pedersen*, Hjørlunde, i første Række.

* * *

Jørgen Pedersen blev født d. 3. Novbr. 1796 paa Egedalsgaard i Hjørlunde. Denne Gaard ejedes af hans Fader, Sognefoged *Peder Andersen*, en dygtig og fremragende Bonde, hvis Landbrug stod saa højt, at det kgl. Landhusholdningsselskab 1817 hædrede ham ved Overrækkelsen af dets Sølvbæger. Han kunde altsaa være en god Læremester for sin Søn under dennes Opvækst. Jørgen blev i sit Hjem, til han skulde aftjene sin Værnepligt. Formodentlig ved Faderens, Sognefogedens Indflydelse, slap han let over den, idet han aftjente den som Staldkarl paa Frederiksborg Stutteri. Da han i 1821 vendte hjem, købte hans Fader Nabogaarden Selvlyst til ham, da han ønskede at faa Foden under eget Bord for at kunne ægte sin trolovede, en Datter af

Peder Svendsen, Bygaard i Sperrestrup, *Johanne,* med hvem han holdt Bryllup d. 5. Oktober 1821.

Selvlyst var en Gaard paa omtrent $8^1/_2$ Tdr. Hartkorn. Købesummen var 1600 Rdl. Sølv, af hvilke de 1100 straks udbetaltes.[1] Men foruden Købesummen paahvilede der Ejeren et ret betydeligt Vederlag til Sælgeren, N. Schindler. Denne med Hustru og en sindssyg Søn skulde have Bolig paa Gaarden og nyde følgende Aftægt: 4 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Tdr. Malt, $^1/_2$ Td. Ærter, $^1/_2$ Skæppe Hørfrø, et sundt Svin paa 9 Lpd., 1 Lpd. Ost og 1 Lpd. Smør samt 24 Læs Tørv. Desuden skulde de have Foder til en Ko, 4 Faar og 4 Høns. Sønnen, der skulde have Ophold paa Gaarden til sin Død, døde samme Aar, som Jørgen Pedersen havde overtaget den, den gamle Schindler døde 1829, hans Hustru 1841.

Gaarden var i en meget daarlig Forfatning, baade Jord og Bygninger. Hovedlodden bestod af et halvthundrede Tdr. Land, men kun den Del af den, som laa nærmest ved Byen, var bleven ordentlig dyrket, den fjernere Del havde kun baaret lidt Havre. En Overdrevslod paa 22 Tdr. Land laa hen bevokset med Lyng.

Besætningen var meget ringe. Den bestod af 6 Heste, af hvilke de tre var elendige Udgangsøg, 3 Køer og 4 Ungkvæg.

Det var tilmed en meget daarlig Tid for det danske Agerbrug. Kornpriserne var efter den langvarige og ulykkelige Krig, der endte med Norges Tab og vor Handels Ødelæggelse, i stadig Dalen. De var 1821, da Jørgen Pedersen blev Landmand, omtrent kun $^1/_7$ af, hvad de havde været 1814, og i de nærmest følgende Aar gik de endnu længere ned. Jørgen Pedersen fik for den første Rug, han solgte fra Gaarden, 2 Rdlr. 4 Mk. Tdn., Bygprisen var omtrent den samme. De smaa Priser i Forbindelse med den ringe Høst i de første Aar gav ikke store Indtægter, og der maatte anvendes stor Flid og Sparsommelighed

[1] Det ses af Skødet, at Seddelpengene paa det Tidspunkt endnu ikke havde naaet den normale Kurs, idet Skødet skulde betales med 33 Rdlr. i Sølv eller 41 Rdlr. i Sedler.

for at faa Balance i Sagerne. Foruden Renter, Aftægt, Skatter, Folkeløn etc., maatte der bruges en god Del til Gaardens Forbedring. Besætningen bragte han i Løbet af 3 Aar op til 6 gode Heste, 3 Føl, 10 Malkekøer, 15 Ungkvæg og 8 Mælkekalve.

For at faa mere Jord under Dyrkning kørte han det første Efteraar 1200 Læs Mergel ud paa Yderlodden. Han maatte i Hast sørge for, at de elendige Bygninger ikke faldt ned over Hovedet paa dem. Umiddelbart efter Brylluppet klinede det unge Par nye Vægge op i Stuehuset, han stampede Lergulv i Lo og Lade og lod 22 Fag tække; desuden maatte han bygge 6 Fag Beboelse til Aftægtsfolkene. Fra 1829 til 34 opbyggede han en hel ny Gaard, af hvilken Stuehuset og to af Udlængerne endnu staar.

Til Held for ham var hans Fader, der sad godt i det, ham en mild Kreditor, Skatterne var ikke særlig trykkende, Folkelønnen endnu mindre.

Hans Karl fik det første Aar i Løn: 20 Sølvdalere, en blaa Trøje, et Par blaa Bukser, en Hvergarnsvest, to Par Strømper, en Hat, et Halstørklæde, to Skjorter, et Par Træsko og et Par hjemmesyede Støvler.

Husmanden fik i de første Aar for Sommeren, foruden Kosten, nogle faa Sølvdalere, to Tdr. Rug og to Tdr. Byg, et Læs Hø, en Dags Tørveskær, en Trave Halm og en Skæppe Ærter.

Jørgen Pedersen kom over den strenge Tid. Fra 1827 blev Udsigterne lysere; Handelen begyndte at hæve sig og Kornpriserne at stige, og det varede ikke mange Aar, før der sporedes en kendelig Fremgang blandt Bønderne. De kunde nu begynde at høste Lønnen for deres Møje og drage Nytte af de Lærdomme, de havde modtaget under den i mange Henseender udviklende Modgangstid. Med *Jørgen Pedersens* Landbrug gik det i særlig Grad fremad. Han ansaas snart som en af Egnens dygtigste Landmænd. Som et Vidnesbyrd herom kan nævnes, at han 1839 fik det kgl. Landhusholdnings Sølvbæger for god

Drift. I Selskabets Beretning for nævnte Aar gives der følgende Oplysninger om hans Drift:

„*Gaardmand Jørgen Pedersen,* Hjørlunde, Frederiksborg Amt, har efter en af *Gæstgiver Lund,* Slangerup, *Møller Jung,* Kratmøllen, og Sognefoged *Ole Olsen* indgiven Beretning, attesteret af *Etatsraad Kynde* og *Kammerraad Rasmussen* paa sin Hovedlod, 52 Tdr. Land, indført følgende Sædskifter: 1. Aar) Rug, 2.) Ærter og Vikker, 3.) Byg, 4.) Kartofler, 5.) Havre, udlagt med Kløver og Timoteigræs i 2 Aar. I gode Aar har han haft en Kartoffelafgrøde paa 1000 Tdr.; han dyrker tillige Turnips, Kaalrabi og Kaal. En Eng paa 5 Tdr. Land har han udgravet, gødsket og til Dels merglet. Et sumpet Overdrev paa 22 Tdr. Land har han ryddet og udgravet til Dels med Faskiner og bragt det meste under god Dyrkning. Hans Besætning er: 7 Heste, 40 Kvæghøveder og 30 Faar, alle af fortrinlig Race, de sidste en Blanding af franske og Leicester-Faar. Sommerstaldfodring er af ham anvendt i flere Aar. Sin Have har han udvidet og beplantet med en Del Frugttræer. Sine Bygninger har han til Dels opført af nyt og selv brændt Stenene. Flere af Egnens Bønder have fulgt det af ham ved Vekselbrugets Indførelse og i anden Henseende givne Eksempel. Ham tilkendes det andet Sølvbæger!"

* * *

Jørgen Pedersen var en ret belæst Mand, der med Kritik og Forstaaelse kunde følge med i Datidens rige Landbrugsliteratur, saaledes at han blev i Stand til at grundlægge Forbedringerne paa sin Gaard paa en ikke ringe theoretisk Viden. Han søgte stadig at udvide de mangelfulde Kundskaber, Almueskolen havde givet ham.

I de første Vintre, efter at han var bleven selvstændig, fik han om Aftenen Undervisning i Skrivning, Regning og lidt Bogholderi af Byens Lærer. En Del efterladte Hefter viser, at hans Standpunkt navnlig i Regning ikke var saa helt ringe. Han benyttede

ofte Lejligheden, naar hans Standsfæller og da navnlig de unge og mere modtagelige var til Stede, til at lægge dem Nytten af Kundskabers Erhvervelse paa Sinde, og han nøjedes som den virksomme Mand, han var, ikke med Talen.

Han var saaledes en af de ivrigste til at faa bragt Liv paany i en Læseforening, der var stiftet der i Sognet 1806 af den daværende Præst, *Sølling,* men som efter dennes Bortrejse fra Sognet var gaaet ind. Men endnu større Fortjeneste indlagde han sig ved sin Medvirken ved Oprettelsen af „Hjørlunde Sogns højere Bondeskole", i hvilken Ungdommen kunde faa en fyldigere Undervisning end i Almueskolen.

* * *

Da der 1841 for anden Gang skulde vælges Medlemmer til Stænderforsamlingen, var *Jørgen Pedersens* Navn saa kendt og agtet, at der fra Standsfæller i Amtet blev rettet en Opfordring til ham om at lade sig vælge som deres Repræsentant. Han svarede bekræftende og valgtes da i Frederiksborg Amts første Distrikt.

Medens Valgene første Gang ikke havde vakt videre Opmærksomhed blandt Bønderne, da kun faa af dem havde forstaaet Betydningen af Stænderinstitutionen, stod det bedre til ved dette Valg. Ved at følge Forhandlingerne gennem den tilbagelagte Valgperiode havde mange af dem faaet en ret god Forstaaelse af den nye Ordning, og der var derfor forud for dette Valg et livligt Røre omkring i Landet. I Frederiksborg Amt var der stærk Stemning blandt Bønderne for at vælge Mænd af deres egen Midte, og trods nogen Modstand fra Folk uden for Bondestanden og fra „Frederiksborg Amtstidende", der hævdede, at Bønderne endnu ikke var modne og dygtige nok til selv med Virkning at kunne kæmpe for deres Sag, valgtes der dog 2 Bønder i Amtet, nemlig foruden *Jørgen Pedersen* ogsaa *Peder Hansen,* Udesundby. Idet „Amtstidende", der forøvrigt var Bondestanden meget gunstig og stadig talte dens Sag med Varme,

meddelte Resultatet af Valget, beklagede det vel, at Vælgerne ikke havde lyttet til dets Raad, men indrømmede, at naar det skulde være Bønder, kunde der næppe findes bedre Mænd end de valgte.

Den nyvalgte Stænderforsamlings Møder varede det første Aar (1842) fra 6. Juli til 21. September. Under Forhandlingerne sluttede Bønderne sig nøje sammen under deres Førere *Baltazar Christensen* og *J. C. Drewsen*; i mange Sager fulgtes de med de Nationalliberale, hvis vigtigste Førere *Orla Lehmann, H. N. Clausen, Schouw, Algren-Ussing* o. fl. ofte ydede Bønderne Støtte i Kampen mod Godsejerne. I de første Aar var *Jørgen Pedersen* nøje knyttet til *Baltazar Christensen* og *Drewsen*; da disse to Mænd senere skiltes, fulgte han *Drewsen*. Af de Nationalliberale saa han særlig op til *Orla Lehmann* med stor Beundring.

Der var fortrinlige Talere i Stænderforsamlingen, og *Jørgen Pedersen* kunde naturligvis ikke faa nogen fremtrædende Plads blandt dem. Han var ikke særlig veltalende og talte kun ugerne; men naar han tog Ordet, indeholdt hans Tale altid en sund og god Mening fremsat i et jævnt og besindigt Sprog. Som Regel var han dog henvist til at følge sine Meningsfæller ved Afstemningen og fremsætte sine Anskuelser i de Udvalg eller Komiteer, som de dengang kaldtes, som han blev Medlem af. I Komiteen, der havde Skolevæsenets Forbedring til Overvejelse, gjorde han navnlig et grundigt Arbejde.

Den første vigtige Sag, *Jørgen Pedersen* kom til at tage Stilling til, var de saakaldte Stænderkomiteer. Allerede 1838 havde Stænderforsamlingen i Roskilde med 42 Stemmer mod 25 vedtaget et Forslag, der var udarbejdet af *Algren-Ussing*, og som gik ud paa, at de kongerigske Stænderforsamlinger skulde forenes, og at der skulde skabes en Forbindelse mellem denne nye Forsamling og den slesvigske, samt at Valgretten og Valgbarheden skulde udvides, bl. a. skulde Grundejendom ikke længere være den udelukkende Betingelse. Dette Forslag blev dog ikke forelagt Kongen, thi ved Slutningsmødet i Roskilde var det af Regeringen bleven paalagt den kgl. Kommissarius, *Anders Sandø*

Ørsted at udtale, at Kongen ikke vilde forandre Stænderinstitutionen. Efter Tronskiftet vedtoges Forslaget igen 1840 i begge Forsamlinger, men ogsaa Kristian den Ottende nægtede at gaa ind derpaa. Derimod foreslog Regeringen 1842, at der skulde indføres Stænderkomiteer med lige mange Medlemmer fra alle fire Forsamlinger. Disse Komiteer skulde da danne et Bindemiddel mellem Landsdelene og afgive Betænkning om fælles Anliggender og særdeles vigtige Anliggender vedrørende en enkelt Landsdel. De frisindede Blade „Fædrelandet" og „Københavnsposten" samt Bønderne og deres Venner var stærkt imod dette Forslag, idet de mente, at saadanne Komiteer let kunde bidrage til at svække i Stedet for at styrke Stænderforsamlingerne, der kunde komme til at afgive de vigtigste Sager. I Roskilde talte navnlig *Baltazar Christensen* og Sognefoged *Chr. Petersen*, Karlslunde imod det, og *Jørgen Pedersen* sluttede sig ved Afstemningen til dem; men da baade Godsejerne og de Nationalliberale stemte for det, blev det vedtaget med 47 Stemmer mod 14. Den foreslaaede Ordning blev dog ikke til noget, da de øvrige Forsamlinger ikke var stemt for den.

Samme Aar var *Jørgen Pedersen* med til sammen med de øvrige Landborepræsentanter at indbringe et Andragende om, at der gennem Sogneforstanderskaberne og Amtsraadene skulde indhentes Oplysninger om Husmandsstandens Kaar. De ønskede Fæstehusmændenes Pligtarbejde afskaffet og erstattet med en aarlig Sum for Brugen af Hus og Jordlod. Det blev under Forhandlingerne klart belyst, hvor elendig Husmændenes Stilling var de fleste Steder.

For at bruge et Hus med et Jordtilliggende af nogle faa Skæpper Hartkorn maatte de arbejde et uforholdsmæsigt Antal Dage paa Herregaarden, ofte op imod 150 Dage om Aaret. Mange Steder paahvilede der dem tillige adskilligt andet Arbejde. Man træffer i Fæstebrevene Bestemmelser som disse, at Fæsteren skal skære og levere til Hjemkørsel et opgivet Antal Læs Tørv, opsætte indtil 100 Favne Hegn, levere et vist Antal Æg eller Kyl-

linger, lade Konen spinde et vist Kvantum Hør o. s. v. Ved Fæstets Indgaaelse maatte han betale en Indfæstningssum, der kunde løbe op til 300 Rdlr.; han maatte dertil ofte betale en aarlig Pengesum til Gaarden foruden Skatter og Bankrenter.[1] Han maatte forpligtige sig til at vedligeholde Huset, ja man ser endog i flere Fæstebreve en Tilføjelse om, at han skulde gøre visse forud bestemte Reparationer eller Tilbygninger paa Huset.

Foruden Arbejdet paa Herregaarden maatte han gerne gøre nogle Dages Arbejde hos en Gaardmand for at faa Lov til at laane dennes Heste og Redskaber under Tilberedningen af Huslodden. Desuden paahvilede der ham Pligter mod det offentlige, Vejarbejde, Haandlangerarbejde ved Skolers og Kirkers Reparation o. s. v.[2] Det var, vil man se, ingen misundelsesværdig Stilling at være Husmand under en Herregaard paa de Tider, og de deputerede af Bondestanden indlagde sig stor Fortjeneste ved at drage denne Sag frem, og vel bar de ikke straks Sejren hjem,

[1] 1813 bestemtes det ved en kgl. Forordning, at alle Grundejere i Danmark skulde til den nyoprettede Rigsbank skylde 6 pCt. af deres Ejendommes Værdi og forrente denne Skyld med $6^1/_2$ pCt.

[2] Der fremlagdes i Stænderforsamlingen, medens Forhandlingerne om Andragendet stod paa, nogle Prøver paa saadanne Fæstebreve.

Saaledes havde en fynsk-sjællandsk Godsejer udstedt et Fæstebrev paa et Hus med 3 Skpr. 2 Fdk. Hartkorn paa følgende Vilkaar: Fæsteren skulde betale 150 Rdlr. i Indfæstning og 10 Rdlr. i Fogedpenge, desuden aarligt 15 Rdlr. samt Skatter og Bankrenter. Han skulde præstere 12 Høstdage og 1 Fiskedag, paa hvilke Dage han skulde møde paa Gaarden ved Solens Opgang og arbejde der til en Time efter dens Nedgang. Han skulde istandsætte og til Dels ombygge Huset og aflevere det i god Stand, levere 4 Høns, 8 Kyllinger og 40 Æg om Aaret, Konen skulde spinde 8 ℔ Hør.

For et Hus paa 3 Skpr. Hartkorn under en Herregaard i Sydsjælland betalte Fæsteren 150 Rdlr. i Indfæstningspenge og 15 Rdlr. i Fogedpenge, 10 Rdlr. i aarlig Afgift samt Skatter og Bankrenter. Han maatte forrette en Dags Arbejde om Ugen og desuden 6 Høstdage, give den forrige Fæster fri Bolig for Livstid og lade sin Kone spinde 2 ℔ Hør og 4 ℔ Blaar.

For Brugen af et Hus med 4 Tdr. Land paa et Gods i Holbækegnen var oprettet følgende Lejekontrakt: Lejeren betaler foruden Skatter og Bankrenter 5 Rdlr. i aarlig Afgift, gør 2 Dage ugentlig Arbejde paa Gaarden, desuden 10 Høstdage, 4 Dage om Vinteren eller Foraaret, 2 Ladedage, 1 Snekastningsdag og 1 Klapjagtsdag, høster $1^1/_2$ Tdr. Land Kløver, river og paalægger Sætterne Stubsjord af $1^1/_2$ Tdr. Land samt vedligeholder 100 Favne Skovhegn, hvortil han hugger det nødvendige Gærdsel og tilkører det med Godsets Befordring.

trods megen Veltalenhed af *Professor H. N. Clausen, Brændevinsbrænder Sidenius, Proprietær Hansen, Sognefoged Christian Petersen* o. fl., men den rejste Bevægelse fortsattes og bar dog nogen Frugt ved Udstedelsen af Loven om Afløsningen af Husmændenes Pligtarbejde 1848.

1844 foreslog Drewsen og Christensen Nedsættelse af en Landbokommission, som skulde tage hele Bondestandens Forhold op til Overvejelse og fremsætte Forslag til Forbedring. De anbefalede særlig Fremme af Selvejendom og Arvefæste, Ophævelsen af Forskellen mellem frit og ufrit Hartkorn samt en ligelig Fordeling af Værnebyrden, saa at „Bondestanden fuldstændig kan emanciperes til virkelig Frihed og Lighed for Person, Ejendom og Virksomhed med Statens øvrige Borgere".

Under Forhandlingen om dette Andragende talte *Jørgen Pedersen* om Selvejendoms Fortrin for Fæste.

Forslaget fremkaldte imidlertid en sand Storm i Forsamlingen. En af Godsejerne kaldte det et „aldeles umotiveret, ufuldkomment og løst Produkt", en anden fandt det „nedværdigende for Forsamlingen og nedbrydende for al Ejendomsret" o. s. fr. Den kgl. Kommissarius sluttede sig til Angriberne, og der blev ingen Landbokommission nedsat. Derimod nedsattes der en Komite, der skulde overveje et Par Andragender om Hartkornets lige Beskatning og om Fremme af Selvejendom og Arvefæste, og denne Komite anbefalede i sin Betænkning at bortarvefæste Bøndergaardene paa Statens Godser og at forbyde Oprettelsen af nye Len og Stamhuse, der ikke maatte sælge deres Bøndergods til Ejendom eller Arvefæste. Desuden mente den, at Uligheden i Hartkornets Beskatning kunde ophæves, naar man gav det frie Hartkorn Erstatning ved en Udbetaling af Skatteansættelsens 25-dobbelte Værdi.

Under en Forhandling i Slutningen af Samlingen om Arvelovgivningen foreslog *Jørgen Pedersen*, at Testamenter lydende paa mindre Summer eller Ejendom af økonomiske Grunde kunde

ordnes for Sognefogeden eller Præsten. Forslaget vandt dog ikke Forsamlingens Bifald.

Efter denne bevægede Samling indsaa Bønderne og deres Venner, at de ikke kunde naa deres Maal under den gældende Regeringsform, og de sluttede sig derfor mere afgjort til Ønsket om en fri Forfatning og en folkelig Valgret. Rundt omkring fra Øerne sendte man Tillidsadresser til *Baltazar Christensen, Drewsen* og *Orla Lehmann,* og man holdt en Mængde Møder for at drøfte Stillingen. Regeringen mente da at kunne standse Bevægelsen ved at udstede det saakaldte „Bondecirkulære", som forbød Afholdelsen af Møder om Bondestandens Forhold uden først at indhente Politimesterens Tilladelse.

Bønderne og de Nationalliberale besluttede da at danne en Forening, hvis Opgave det kunde være at arbejde baade for en fri Forfatning og for Bøndernes Ligestilling med de andre Samfundsklasser. De stiftede „Bondevennernes Selskab" d. 5. Maj 1846, i hvis Bestyrelse *Drewsen* og *Christensen* sad sammen med de Nationalliberale *Orla Lehmann* og *Tscherning.*

Da Regeringen derved saa, at „Bondecirkulæret" kun havde tjent til at gøre Bevægelsen endnu stærkere, ophævede den det nogle Dage efter.

I Samlingen 1846 fremlagde *Jørgen Pedersen* et Andragende fra 81 Beboere i Frederiksborg Amt, hvortil senere kom endnu 77, om Forandring i Loven om Vildtskade.

Under Enevoldsmagten tilkom Jagten Kongen, men han havde givet Afkald paa den for en Mængde Godsers Vedkommende. Hverken Selvejere eller Fæstere havde Jagtret. I Frederiksborg Amt led Bønderne meget af Vildtet fra Statsskovene. De maatte se Dyrene ødelægge deres Avl paa Markerne og i Haverne, uden at de havde Ret til at nedskyde dem, og Jagtbetjentene havde endog Ret til at forfølge Dyrene helt ind i Haverne og Udhusene. Den senere Stænderdeputerede, Gaardmand *Hans Johansen,* Knardrup, oplyste i en Artikel i „Fædrelandet", at i en nordsjællandsk Landsby havde Rævene alene i en Sommer ranet flere

hundrede Høns. Det var disse Tilstande, man ønskede forandret. Andragendet gav Anledning til bitre Forhandlinger mellem Godsejerne og Bondevennerne. I Debatten foreslog *Drewsen,* at det skulde forbydes at slaa Klapperne paa Jagten. Efter megen Modstand fra Godsejernes Side vedtog Forsamlingen at anbefale, at det skulde forbydes at slaa de kvindelige Klappere, men med 36 mod 23, at de mandlige vedblivende skulde have deres Tamp.

Jørgen Pedersen havde Ordet for at anbefale Andragendet. Det var ikke mere end billigt, at Bønderne fik Lov til at værne deres Ejendom. Han imødegik Godsejernes Paastand om, at Loven vilde blive benyttet til Chikanerier mod Jagtherrerne.

Kampen fortsattes, til der 1851 i Rigsdagen blev vedtaget en Lov, der raadede Bod paa de værste af disse Skavanker.

Under en Forhandling s. A. om Retsvidneinstitutionen sluttede *Jørgen Pedersen* sig til dem, der vilde have fast lønnede Retsvidner. Han udtalte, at det var altfor stor en Byrde for Beboerne at møde skiftevis som Retsvidner, hvad de dengang gjorde.

Med dette Aar var Valgperioden endt, og 1847 skulde der for tredie Gang være Valg. Forud for dette Valg havde der været afholdt et Møde i Ringsted paa Foranledning af *Baltazar Christensen* for at drøfte Opstillingen af Kandidater. Det besluttedes, at *Jørgen Pedersen* skulde opstilles i Sorø Amts 8. Distrikt. Man vilde gerne have *Hans Johansen,* Knardrup, valgt. Det var en Mand, som havde vist megen Interesse for offentlige Forhold. Han var en dygtig Landmand, en flink Taler og skrev dertil ganske godt for sig. Han havde navnlig virket for at faa Jagtloven forandret. Da han dog næppe var videre kendt uden for Amtet, mente man det rettest, at han blev opstillet i Hillerød.

I. A. Hansen anbefalede dem begge til Valg i sit Blad „Almuevennen", der som Organ for „Bondevennernes Selskab" havde stor Indflydelse. Om *J. Pedersen* skrev Bladet: „Han har vel sjældent taget Ordet; men ved sin retskafne og faste Karakter og ved sin trofaste Tilsluttelse til det folkelige Parti har han hævdet sig fuldgyldigt Krav paa sine Standsfællers Tillid og Genvalg."

Begge blev valgt. I Hillerød blev Professor *Schouw* valgt til Suppleant, men nogle Dage efter valgt i et fynsk Valgdistrikt. En Broder til *Jørgen Pedersen*, *Anders Pedersen,* Sperrestrup, fik ligeledes en Del Stemmer.

Det var under meget bevægede Forhold, at Stænderforsamlingen aabnedes i Foraaret 1848. *Kristian den Ottende* var død, vi havde faaet et frisindet Ministerium, og Krigen var i fuld Gang. Det var hovedsagelig Regeringens Udkast til Lov om Valg til den grundlovgivende Rigsdag, der drøftedes i Forsamlingen. Regeringen havde med alle Stemmer mod *Tschernings* foreslaaet, at Kongen skulde have Ret til at vælge $^1/_4$ af Forsamlingens Medlemmer. Den af Roskilde Stænderforsamling nedsatte Comite vedtog, ligeledes med alle Stemmer mod en, nemlig *Baltazar Christensen,* at anbefale Forslaget; ved Afstemningen sluttede Flertallet af Forsamlingen sig hertil, og Forslaget blev vedtaget med 48 St. mod 17.

Denne Afstemning gav Anledning til en Splittelse af „Bondevennernes Selskab". Da de Nationalliberale og en Del af Bønderne, deriblandt *Jørgen Pedersen* og *Hans Johansen,* stemte for de kongevalgte — *Peder Hansen,* Udesundby, stemte imod —. ivrede „Almuevennen" saa stærkt imod dem, at de meldte sig ud af Selskabet. *Drewsen* havde været syg under Afstemningen, men skrev nogen Tid efter i „Almuevennen", at han vilde have stemt med Flertallet, hvis han havde været til Stede. Efter at han saaledes havde tilkendegivet sit Standpunkt i denne vigtige Sag, fraraadede „Almuevennen" bestemt hans Valg til Rigsdagen. „Den gamle, svage og lidende Mand, der havde mistet sin tidligere Evne til at se, hvad der var rettest, burde nu trække sig tilbage fra det offentlige Liv", mente Bladet. Han faldt da ogsaa i Holbæk for Gaardmand *Hans Gregersen,* blev straks efter kongevalgt; men da han, den gamle, ihærdige Forkæmper for Folkets Sag, hellere vilde møde i Rigsdagen som valgt af Folket, blev han valgt i Esrom ved et Omvalg der. *Hans Johansen* blev trods Bondevennernes Protest valgt i Slangerup. *Jørgen Peder-*

sen stillede sig ikke til Valg og gik dermed ud af det politiske Liv.

* * *

Jørgen Pedersen vedblev til sin Død at beklæde adskillige offentlige Hverv. Da Loven om Sogneforstanderskab og Amtsraad af 13. August 1841 traadte i Kraft, blev han straks Medlem af Hjørlunde Sogneforstanderskab og var fra 1844 og i mange Aar dets Formand. Fra 1852 og til sin Død var han Medlem af Amtsraadet. Den 18. April 1844 stiftede han sammen med et halvthundrede andre Mænd fra Amtet Frederiksborg Amts Kommunalforening, i hvilken han blev Næstformand. Han var Meddirektør i „Frederiksborg Amts Sparekasse" og fra 1841 Medlem af Bestyrelsen for Amtets Brandforsikring for rørlige Ejendele.

Det var med god Grund, at Kongen hædrede ham med Dannebrogsordenens Hæderstegn.

Efter nogle Maaneders Sygdom endtes hans virksomme Liv d. 30. Marts 1862.

Paa Ligstenen over hans Grav staar følgende Vers:

Han var som Fader og som Mand
en sjælden Hæder for sin Stand,
hans Virken stille bramfri var,
og dog saa rige Frugter bar.
Kongen hædrede hans Færd,
Borgere hans store Værd.

En Henrettelse og et Selvmord.

Af

cand. jur. **A. P. Andersen.**

MED Hensyn til at faa en Drabsmand straffet gjordes der i gamle Dage fra Lovgivningsmagtens Side et noget andet Synspunkt gældende end det, man nu kender. Ganske vist hævdede man som nu Reglen efter Mose Lov: Hvo, som udøser Menneskets Blod, ved Mennesket skal hans Blod igen udøses, men angaaende Indledning af Tiltale imod Drabsmanden, gjaldt den Regel, at den dræbtes Arvinger ansaaes som rette Eftermaalsmænd, som kunde forfølge Sagen. Men vilde eller kunde disse ikke, da skulde deres Husbonde eller Øvrigheden være Eftermaalsmænd. Efterhaanden foregik enkelte Forandringer i Reglerne om Tiltale mod Drabsmænd, foranledigede af en nogen anden Opfattelse af Forbrydelser i det Hele taget.

Den Exekution, vi nedenfor vil fortælle lidt om, foregik i Slangerup 10. Juni 1757. Anledningen var, at en Mand, Hans Christophersen havde slaaet sit 10 Uger gamle Barn i Hovedet med en Hammer, saa at det døde. Han blev herfor dømt til Døden, samt til efter Henrettelsen at hensættes paa Pæl og Steile. Om selve Fremgangsmaaden faar vi gennem Skarpretterens Regning en temmelig god Beskrivelse, den lyder:

„For den Exekution, som jeg underskrevne har forrettet idag over Delinqventen Hans Christophersen af Slangerup, haver kgl. Majsts. Byfoged Velædle Sr. Lars Granberg sammesteds mig saaledes betalt:

For Hovedet at afhugge med Øxen efter Taxten	8	Rd.	
for Haanden at afhugge	4	„	
ligesaa for Hoved og Haand at sætte paa Steile	4	„	
for Kroppen at lægge paa Steile og Pælen at nedgrave	7	„	
for 4 Kneb med gloende Tænger à 2 Rd.	8	„	
for at føre ham fra Arresthuset igennem Byen ud paa Retterstedet og lægge Strikken om Halsen	4	„	
Vognleie fra Roskilde til Slangerup tour og retour beløber for 3 Mil	2	„	2 Mk. 3 Sk.
		ialt 37 Rd.	2 Mk. 3 Sk.

Slangerup, den 10. Juni 1757.

Christian Ernst Pulan.“

Slige Udgifter — Delinquentomkostninger — bleve fordelte paa Sjællands Købstæder, hvorfor Byfogden maatte have en nøjagtig Regning, hvormed han kunde dokumentere sine Udlæg. Byfogden syntes imidlertid, at et Par enkelte Poster vare satte vel højt, hvorfor han anmodede Skarpretteren om at moderere sine Fordringer noget. Dette var denne langtfra tilsinds til, men afleverede derimod nedenstaaende Forsvarsskrift, der yderligere fortæller, hvormange Processer en saadan dødsdømt maatte gennemgaa:

„Velædle, høistærede Hr. Byefoged! Jeg ved ikke at have opført min Regning paa Delinqventen Hans Christophersens Henrettelse i Slangerup høiere end den allernaadigste Taxt af 12. Marts 1698 mig allernaadigst tillader, thi samme Taxt siger jo tydelig, at

1, for en død Krop at føre ud af Byen skal betales 2 Rd., og
2, for at viise af Byen eller Herredet ..... 4 „

Denne Delinqvent er jo som min Hr. Byefoged er bekendt i allerunderdanigst Følge Forordningen 7. Februar 1749 og den over hannem afsagte Dom bleven ved Strikken om Halsen ført paa Natmandens Sluffe fra Arresthuset hen til det Sted, hvor han havde begaaet Mordet, og derfra til Torvet, samt videre derfra til et andet Sted i Byen, hvorfra han endelig blev ført til Retterstedet, som er en Fjerdingvei fra Slangerup, hvilken Kørsel jeg formener at være det samme som ovenstaaende 2den Post „at viise en af Byen eller Herredet", og enten Delinqventen levendes eller hans døde Krop blev ført af Byen, er jo ogsaa det samme som ommeldte 1ste Post ommelder. Thi foruden den Natmand, som skulde være ved Tængerne at varme og oppasse, maatte jeg jo have 2de andre Natmænd, den ene for at køre Sluffen og en for at føre Delinqventen med Strikken om Halsen, altsaa erfarer min Hr. Byefoged, at jeg ved min indgivne Regning ikke har paastaaet det yderste, som ovennævnte Taxt mig allernaadigst bevilger . . ."

Hans Christophersen fik nu ikke Fred hermed. Ved Nattetider havde nogle Personer omsavet Pælen, hvorpaa Hoved og Krop vare anbragte, og fjærnet Liget. Der blev i den Anledning en større Opstandelse med Indberetninger og Befalinger. Stiftamtmanden resolverede, at „det var at ønske, at de forvogne Mennisker, som saaledis understaar sig og forgriber sig imod Justitsen, maatte kunne opdagis, hvortil vel Hr. Byefogden anvender alt muligt. Imidlertid bliver det ligeledes forordnet, at Kroppen samt Haand og Hoved, som ventelig ikke langt fra Retterstedet maa være nedgravet, vorder eftersøgt, og om det kan findes, ved Slutmanden igen som forhen oplagt og opsat, saasom sligt henhører til Dommenes Opfyldelse og slige Monumenter skal tiene til Exempel, Erindring og Advarsel for andre . . ."

Selvom det ansaas for en stor Fornedrelse at røre ved en Henrettet eller en Selvmorder, var det dog almindeligt, at Vedkommendes Familie hemmeligt søgte at fjærne den dødes Legeme for at undgaa, at det skulde falde i Natmandens Hænder,

og at det skulde blive begravet i Begravelsespladsen for Henrettede og Selvmordere, Galgebakken. Om Hans Christophersens Lig senere blev fundet, er næppe troligt, Historien meddeler os i hvert Fald intet derom.

Denne Frygt for at røre ved Selvmordere har uden Tvivl været Skyld i mange Menneskers Død, thi hvem har vel kunnet garantere for, at den og den hængte eller den og den druknede virkelig var rigtig død i det Øjeblik, da han blev funden; man maatte jo og turde heller ikke, som nu i vore Dage, enten skære den hængte ned eller trække den druknede op paa det tørre og saa anstille Oplivningsforsøg. Nej, man skulde værsgo lade ham hænge eller ligge, indtil Natmanden efter mange Omstændigheder kunde komme tilstede. En Indberetning fra Byfogden giver en god Illustration heraf: „Af vedlagte Politiforhør kan naadigst erfares, at en gammel Enke ved Navn Kirsten Badstrups har faaet onde Tanker og er sprunget i en Tørvegrav og druknet sig selv, og som den Omgang er tilstrækkelig nok oplyst, bliver ingen Omveie uden ved Natmanden af Hillerød at optages af Vandet og begraves i Galgebakken, og som det derhos just indtræffer, at Byskriveren i disse Dage er bortreist, saa kunde jeg ikke faa Forhøret i den Format, det egentlig burde være som en Udskrift af Politiprotokollen, og paa den anden Side er dette en Sag, der ikke taaler mange Dages Ophold, allerhelst da jeg maa lade den døde Krop ved 4 Borgere hver Nat ude paa Marken bevogte af Frygt for, at nogle af hendes Slægt skulde komme og bortstjæle Kroppen om Natten og begrave den i Skiul, for at værge, at den ej kommer i Natmandens Hænder, hvilket jeg efter de Ord, der kan høres i Byen, finder Føie til at frygte for . . .“

Det var i Aaret 1777, at denne Begivenhed indtraf; sammenlignet med nu, kun godt Hundrede Aar efter, hvilken Forskel i Opfattelsen af Behandlingen af Selvmordere.

Iøvrigt hører man ikke, at der har boet nogen Rakker i eller i Nærheden af Slangerup; man har benyttet Hillerøds; derimod

havde Slangerup i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede sin egen Skarpretter (Mestermand), der lønnedes med den svimlende Sum af 12 Skilling aarlig. Da denne, Ingemann, døde, faldt Bestillingen atter bort.

Kilde: Stiftamtmandens Archiv i Landsarchivet for Sjælland.

Slangerup Ligbærerlaug.

Af

cand. jur. **A. P. Andersen.**

I gamle Dage havde man med Hensyn til Begravelser, Barnedaab m. v. mange flere Foranstaltninger end nu. Medens man ved Begravelser i vore Dage almindeligvis paa Begravelsesdagen fører Liget under Ledsagelse af Slægt og Venner fra Ligkapellet til Graven, brugte man i ældre Tider et mere omstændeligt Apparat, der skulde være saa storslaaet, som Vedkommendes Stand hjemlede det. Det vil sige, at man saavel fra kirkelig som privat Side selv efter Døden inddelte Folk i Klasser.

Men ogsaa i levende Live havde man i Kirkerne visse Rettigheder, som man med største Paaholdenhed hævdede. I flere Landsbykirker, særlig naar der hørte flere Godser til disse, er der ligefrem opstaaet Stridigheder, om hvem der skulde have den øverste Stol; fra ca. 1700 har man endogsaa Dokumenter, ifølge hvilke Retten til Benyttelse af nærmere angivne Stolestader er bleven overdraget. Det var imidlertid ikke alene i Landsbyerne, at saadanne Skikke vare almindelige, i Købstæderne træffer vi akkurat de samme ukristelige Forhold. I Slangerup Kirke findes saaledes Stole med Paategning: „Præsternes Kvinders og deres Enkers Fristol", „Borgmestrenes Kvinders og deres Enkers Fristol" m. fl. Undersøger man Sagen nærmere for de forskellige Klasser af Haandværkere, Handlende og Bønder, da ser man, at de alle har haft deres bestemte Stol, tildelt dem eftersom Klassen var fornem til. Med Slangerup Borgere gik det

nogenlunde med at faa Plads, da der ikke var saa mange, men værre var Forholdet med Bønderne fra Slangerup Sogn, nu Slangerup Landsogn. Der var ikke overladt dem ret mange Stole, saa at det kneb med Pladsen; iblandt Bønderne herskede der den Regel, at de ældste Gaardbrugere havde den yderste Plads i Stolen, medens de, der senere havde fæstet Gaarde, blev anvist de indre Pladser. Det var som sagt kun bleven en Skik mellem Bønderne, men alligevel hører man, hvor usømmeligt det end synes at være, om flere Stridigheder, der blev indankede til Stiftamtmandens Afgørelse.

Det var som nævnt ikke alene i levende Live, at den strænge Etikette blev overholdt, selv efter Døden blev den hævdet. I ældre og større Købstæder havde man alt i længere Tid haft Ligbærerlaug, der efter Ligenes „Tilstand" og efter visse Taxter besørgede de døde begravede, ja som endog havde Monopol paa at bære Lig til Kirken fra Dødsstedet. 1710—11 rasede Pesten omkring i Landet og gjorde ogsaa svært Indhug i Slangerups Befolkning, saa at det kneb i høj Grad med at faa de døde begravede; der udgik derfor fra Kancelliet Befaling om Oprettelse af et Ligbærerlaug, hvis Vedtægter ere saalydende:

„N: 20 F$_{IV}$ Fire og Tyve Skilling 1711.

Efter Hans Kongl. Mayts Allernaadigste Anordning og Befaling hafve vi underskrevne 16 Borgere og Indvaanere heri Slangerup paataget os efter Kongl. Mayts Byefogets foranstaltende got findende Begiering og Ordre at være Liig-Bærere her i Byen, og til den Ende opretter et Societet udj efterfølgende Poster:

1.

Maa og vil vi ei fleere end 16 Persohnere med Oldermanden i samme vores Societet her ved Stæden være eller havis, med mindre nogen af Brødrene enten ved Døds Fald afgaar eller fra sig lovligen begifver, eller i andre loflige Maader med samtlige Compagniets Consens |: uden hwilcken det icke skee skal :|

blifver bevilget, da andre i deres Sted at vorde antaget og indtegnede.

2.

Skal vj 16 Mænd være forpligtede uden Forskield at bortbære alle forefaldende Liig, enten alle eller nogle af os, Ligesom Liigene ere af Stand eller det af de efterlevendes begieris og fornødentlig kand eragte, 4, 6, 8 eller flere, og der fore efter Liigenes Stand og Vilkor og efter denne der om indrettede Taxtis Formælding at vorde betalt, Og skal det med Liigenes Beskaffenhed ansees efter disse efterskrevne 4 Classer:

1. For et af de Fornemste og Vederheftigste Liig, som enten fra fremmede Steder eller her af Byens Indvaanere forlanges med heele Lauget at bortbæris og i Kirken at nedsettes, for et voxet Lig af saadan Vilkor i det ringeste 6 Rdr., for et mindre 5 Rdr. Kand ellers Oldermanden i bedre Maade ved Accordt om saadant Liig søge Compagniets Beste, der udj giør han sin Fliid til.
2. De, som ere af mindre Formuenhed, dog i saa Vilkor vederheftigste, gifver for et voxet Liig med heele Lauget at bortbære 5 Rdr., for et mindre fra 14tende til 8tende Aar 4 Rdr. |: dog bør her udj at skee Moderation, hvor Stædets Leilighed og Folckes Vilkor saa eragtes :|, hvor imod gandske Compagniet, naar begieris, paa Skikeligste Maade med Sorte Klæder sig skal forsyne, samt paa hederligste Maader Liiget til Jorden befordrer.
3. De af ringere Stand og Vilkor, som dog nærer sig vel, gifver for et voxet Liig 2 Rdr. med hele Lauget paa sømmelige Maader Klædt, for et mindre, som tilforn er mældt under 18 Aar 1 Rd. 2 Mk., hvorimod vj ligeledes skal være forpligtede Liiget med vores Societets Brødre paa forsvarlige Maader med saa mange Persohner som fornøden.
4. Eragtes (til Jorden at befordre Endeligen) til den 4. Classe henføres de, som udj sunde Tiider icke kunde formaae ved

sædvanlige Ceremonier, Prædicken, Skoele eller Klokker, deres Liig til Jorden at bestædige, saa som Tieniste Folk, Daglønere og andre deslige, der efter handles, som ret og billigt kand er agtes; Men hvor saa fattigt et Liig fore falder, at der ingen Midler findes til dets Bestædigelse til Jorden, der forpligter vj os med saa mange Persohner, som Oldermanden det fornøden eragter, til Jorden uden Betaling det at bortbære.

3.

Befindes nogen af os som modtvillig sig sidder ofver hørig og icke vil bære, icke Comparere til den af Oldermanden determinerede Tiid og Sted, bøde hver, hvis Brøst saa findes, første Gang 2 Mk., 2den Gang dobbelt og 3die Gang udsættes af Societets Rullen, med mindre lovlig Forfald enten ved Reise, Svaghed eller andet deslige det forhindrer.

4.

Er det vores indbyrdes Forpligtelse, i Fald nogen af Societets Brødrene, deres Hustruer eller Børn ved Døden skulle afgaa, da skal vi paa det hæderligste uden nogen Betaling hver andre tiene og Liiget til Jorden bortbære uden Betaling i nogen Maade.

5.

Er det Oldermandens Pligt icke alleeniste som Bedemand ved Lauget at tilsige dem, som bære skal og der over holde saa ordentlig Fortegnelse og Anstalt, at det uden Forskiel gaar omkring fra den første til den sidste, efter som der tit og ofte forefalder slige Liig, til hvilcke at bortbære ickun endeel af Brødrene og icke alle behøfves, da hvem som eengang har baaret en anden Gang, naar sligt igien forefalder, og medens andre af Lauget findes, som icke har baaret, at være fri, indtil den ordentlig Omgang er skeet og de samme igien tilfalde kand, men end og saa alle Liigpengene baade indfordrer, til sig anname og der over holde Bog, saa ingen Sviig af hannem høres eller fornemmes, saa fremt hand icke med Straf, som een utroe Societets Broder

vil ansees og efter Loven stande til rette, Men naar han saaledes sin Oldermandspligt tilbørligen efterkommer, da skal hand erindre, naar Cassen aabnes og Pengene deeles, hvilcket skal ske 2de Gange om Aaret, neml. Paaske og Michaeli, med mindre loflige Aarsager det oftere udfordrer, da det paa Øfrighedens Behag og Bivaaning kand tillades |: 2de Portioner neml. for at tilsige Brødrene, holde Bog, som mældt er, Pengene indfordre og derfor Rigtighed at giøre samt selv at bære, naar det hannem tilfalder.

Og som vi os dette i denne besværlige Svagheds Tiid god villigen har paataget, saa ville vj og formode, at Kongl. Mayts Byefoged dette Societet med os icke allene stadfæster, men end og ydermere Confirmerer, at ingen vorder tilladt, naar Gud gifver een anden Tiid noget Liig for Betaling at bortbære, uden disse som dette Societet, angaar og vedkommer alleene, samt og at Bedemanden og under Straf vorder anbefalet ingen til bære ombede, men forpligtet være Oldermanden, som nu er Asmund Ambiørnsen, eller hans Efterkommer det at tilkiende give som da videre for bemeldte Anstalt skal giøre og enhver af Brødrene, som skal bære, advare.

At dette saaledes ubrødeligen holdes og efterlefves skal, samt og at dette Societet som forskrevet staar af Øfrigheden her paa Steden skal vorde handhæfvet, underskriver jeg som Kongl. Mayts Byefoget.

Datum Slangerup 2. November 1711.

(L. S.) *Joen Gad.*

samt og tillige underskriver Oldermanden med gandske Societets Brødrene, som følger:

(16 Navne)

Lydelig læst paa Slangerup Byeting Mandagen d. 2. Novbr. 1711.

Niels Mouritzen."

Stiftamtmanden, C. Krabbe, udtalte i sin Approbation, at de forskellige Foranstaltninger skal gælde indtil videre, „efter disse

svage Tiiders Tilstand, indtil Gud vil naadeligen lade ophøre Straffen, dog bliver Liigbærer Lauget continuerlig . . ."

Som det gik de andre Laug, Skomager-, Vognmandslauget m. v., der fandtes i Slangerup, tabte ogsaa Ligbærerlauget i Løbet af det 18. Aarhundrede sin Betydning, maaske er det allerede blevet ophævet i Midten af Aarhundredet, thi den sidste Gang, vi hører det omtalt, er ved Vedtægtens Konfirmation 1731.

Selv i Kirkebøgerne kan man finde Anmærkninger, ifølge hvilke Ligene efter deres Formuenhed inddeltes i forskellige Klasser. Ved nogle anføres saaledes, at der blev ringet med den lille Klokke, andre med to eller tre Klokker, og atter andre, hvor der slet ikke blev ringet, ligesom der i enkelte Kirkebøger gøres Bemærkninger om, at der blev holdt Ligtale. Som en 4. eller 5. Klasse kommer de, der har faaet Vedtegningen „begrafven i de fattiges Jord".

Kilder: Stiftamtmandens Archiv m. m.

Helsingørske Haandværkerlav i det 16de Aarhundrede.

Ved

Laurits Pedersen.

DET Afsnit af de helsingørske Lavs Historie, som ubetinget har størst Krav paa Interesse, er sidste Halvdel af det 16de og første Halvdel af det 17de Aarhundrede. I dette Tidsrum er Helsingør i Vækst og under livlig Paavirkning udefra. Tilstrømning kom dels fra de skaanske Provinser og dels fra Nederlandene og Tyskland.

Da Varberg 1565 var bleven ødelagt af Svenskerne, flyttede Byens Borgere til andre Købstæder og vistnok især til Helsingør, i hvert Fald tales der i et Kongebrev af 1566 om Kongens Undersaatter, „som var bosat i Købstæderne Falkenberg og Varberg og nu er flyttet til Helsingør", og som „ved de Svenske var bleven forarmet" og derfor fritages for Skat, Vagt og al anden Tynge.[1] Af Tingbøgerne fremgaar det, at Hollænderne udgjorde en væsentlig Del af Byens Befolkning. 1570 klager man sig over „alle de hollandske Folk, som her nu er bosiddendes", og 1575 hedder det, at „disse Hollændere og andre deres Lands Folk, som her bosidde, haver al Næring og Brug, hvis her falder hos den fremmede søfarende Mand." Om Tilstrømningen fra Tyskland vidner de helsingørske Lavsbøger fra en lidt senere Tid. Kronborgs Bygning drog som bekendt mange saavel tyske som

[1] Hist. Tidsk. I R. 5 B., S. 10—11.

nederlandske Haandværkere til Byen og gav desuden Anledning til, at Frederik II, for at Helsingør „saa meget des ydermere og bedre maa blive bygt og forbedret", i Aaret 1577 gav Byens Borgere Skattefrihed paa 20 Aar og tillod fremmede at nedsætte sig der, naar de blot havde ærligt Vidnesbyrd, hvor de kom fra, og ikke førte kættersk Lærdom, samt iøvrigt forpligtede sig til ikke at flytte fra Byen i deres Livstid.[1] Et Par Maaneder senere meddeler et nyt Kongebrev,[2] at Borgmester og Raad i Helsingør har været betænkelige ved den her givne Frihed, da de befrygter, „at en hel Hob løst Folk og Parti af andre Steder for den Frihed og Forskaansel Skyld" skal strømme til, og det bestemmes derfor, at ingen maa nedsætte sig i Byen uden Kongens eller Borgmester og Raads Samtykke.

I sidstnævnte Kongebrev gives der endvidere Borgmester og Raad Befaling og Fuldmagt til at give hvert Haandværk en Lavsskraa. Det synes dog ikke, som om denne Bemyndigelse har givet Anledning til Udfærdigelse af Lavsskraaer i større Antal; men de fleste af Lavene havde da sikkert ogsaa tidligere erhvervet sig Artikler. Skomagerne fik saaledes Lavsskraa 1510, Bagerne 1559, Smedene afleverer en Skraa 1572, men faar ny Artikler 1574, og samme Aar faar Skomagersvendene Lavsartikler. I de følgende Aar udstedes der Lavsskraaer til Snedkerne 1581, Skomagerne 1586, Smedesvendene 1591, Væverne 1592, Badskærlavet og Snedkersvendene 1603, Slagterne 1606 og Guldsmedene 1608.

I det følgende skal nu meddeles nogle Oplysninger om helsingørske Lavs- og Haandværkerforhold samt om Byens Torveskik, hentede fra det 16de Aarhundredes Lavsskraaer og Tingbøger.

---

[1] Geheimeark. Aarb. III, Till. S. 58—59. [2] Sstds. S. 60.

A. Indre Lavsliv.

Som Tingbøgerne viser, krævede Øvrigheden af enhver, som vilde være Borger i Helsingør, at han skulde skaffe Bevis fra sin Fødestavn for ærlig Fødsel og Vandel. Naar en Haandværker begærede at nedsætte sig, plejede man at opkalde vedkommende Lavs Oldermand med menige Lavsbrødre paa Raadstuen og tilspørge dem, om den ny Mand var „god for sit Haandværk og deres Lav værd", og derefter gaves der ham en vis Frist, inden hvilken han skulde skaffe sit Ægtebrev. Dette Krav stilles ogsaa i Lavsskraaerne. Han skal „være en ærlig Person baade af ægte Fødsel og Omgængelse," hedder det i Snedkerskraaen af 1581, „og han skal det bevise med sit Ægtebrev, som skal være nøjagtigt." „Desligeste skal hans Hustru være en ærlig Dannekvinde" og „uberygtet", hvilket skal bevises, „om behov gøres eller hun er ukendt". Paa dette Punkt var Lavets Fordringer ikke mindre strenge end Øvrighedens. Bagerne „fornægter" 1575 Niels Kock Lavet, fordi det oplyses, at hans Fader og Moder „leve endnu og have lang Tid været adskillede", og 1577 anmoder Smedene deres Oldermand om paa Lavets Vegne at meddele Laurits Smed, at de ikke vil „drikke af Pot med ham", før han han fralagt sig et Tyvsrygte. Selv Skrædderlavets Oldermand finder sig 1575 foranlediget til at lade læse et beseglet Brev om, at hans Fader og Moder vare „ægte præstgivne", blot fordi der var ytret Tvivl om, at han havde sit Ægtebrev, skønt ingen iøvrigt havde rejst Sag imod ham.

Men stilledes der saaledes strenge Krav angaaende Herkomst og Vandel, saa blev den ny indkomne til Gengæld ved Optagel-

sen fuld og fast Lavsbroder og delagtig i den Støtte, som Broderskabet paa saa mangfoldige Omraader ydede.[1]

Lavsbrødrene skulde gensidig hjælpe hinanden, ikke alene paa faglige Omraader og ved Ligbæring og Ligfølge, men ogsaa i adskillige andre Retninger. I Bagernes Skraa udtrykkes dette saaledes: „Hvilken Lavsbroder, der fanger Skade af Ildebrand, Havsnød eller af Sørøver bliver frataget og ikke er formuendes siden at bage, da skal Oldermanden hjælpe dennem af Lavs Penninge til trende Bægter Brød at bage, som er Hvedebrød, Skønroggen og groft Brød, paa det han kommer til Rejsning igen." Og videre: „Hvilken Lavsbroder eller Søster krænkes med Sygdom og er saa aldrende eller til Fattigdom kommen, at de ikke formaa at hjælpe sig selv, og have levet deres Liv ærligen og kristeligen, da skal Oldermanden give dem af Lavs Penninge hver Dag en Skilling, saa længe den syg er, og skal en af Brødrene eller Søstrene hver Nat holde Vagt over den syge, naar han det begærendes er." Omtrent ligelydende er Snedkernes og Skomagernes Bestemmelser om Hjælp under Sygdom. I Smedesvendenes hedder det, at Lavet skal hjælpe den syge tre Gange, hver Gang med 8 Skilling, og Brødrene skal skiftes til at vaage, til han „enten dør eller bliver til pas." Den, som forsømmer at vaage, skal bøde en halv Tønde Øl og 2 Skilling til husarme. Hjælpen var dog kun at betragte som et Laan; thi hvis den syge dør, skal „hans Gods, hvis han aatte" udlægges for Gælden, og „lever han og kommer til pas," skal han selv betale den af sin første Løn.

To Gange aarlig samledes Lavsbrødrene til „et ærligt Samsæde i deres Lavshus med ærligt Folk", „paa det godt kærligt Broderskab kan der foraarsages." Tiden for Lavsstævnet var noget

[1] De følgende Oplysninger stammer hovedsagelig fra de bevarede helsingørske Lavsskraaer fra 16. Aarh., nemlig Bagernes af 1559, Snedkerues af 1581, Skomagernes af 1586 og Smedesvendenes af 1591. Den første af disse er trykt i Geheimeark. Aarsb. III Till. S. 39—46, den anden er nu af Snedkerlavet afleveret til Landsarkivet, og de to sidste, som Forf. for nogle Aar siden fandt mellem gammelt Skrammel paa Raadhusloftet i Helsingør, beror nu i Raadstuearkivet.

forskellig. Bagerne og Snedkerne samledes 3die Juledag og 3die Pinsedag. Smedesvendenes Stævne faldt derimod 14 Dage før Paaske og Mikkelsdag. Skomagerne havde foruden Stævnerne ved Pinse og Jul tillige et 3 Dage efter Fastelavnssøndag. Af alle Mesterskraaerne fremgaar det, at Kvinderne var med til Gildet. Gæster kunde ogsaa indbydes, men kun saadanne, „som ærlige ere", og hvis Gæsten forbryder sig, skal Indbyderen „bøde mod Lavet for hans Gerninger." Den Lavsbroder, som udebliver fra Lavsstævne, naar han er lovlig tilsagt af Oldermanden, maa betale en Pengebøde, og „er han fortrøden og foragter at komme ikke havende bevisligt lovligt Forfald", forhøjes Bøden betydeligt.

De fastsatte aarlige Lavsstævner var ikke den eneste Lejlighed, ved hvilken der holdtes „Lavsdrik". I Bagerskraaen er der desuden Tale om, at Oldermanden og Lavsbrødrene, naar de samles for at raadslaa om Lavets Tarv, „for Kærligheds Skyld" kan drikke en Kande Øl sammen, og Smedesvendene synes slet ikke at have behøvet nogen særlig Anledning til at holde Lavsdrik. Det hedder meget karakteristisk herom: „Naar en Tønde Øl skal oplægges udi Smedesvendenes Lavshus, da skal det ske med menige Lavsbrødres Samtykke, og kommer det da saa, at een Part det bevilge, og een Part ikke, da gange det for sig, som de meste ville og tilraade. Og hvilken som da holder sig fra deres Lav og Drik, han skal betale saavel sin Anpart udi samme Tønde Øl, som den, der drikker, uden han skelligt beviser at have lovligt Forfald." I god Samklang hermed hedder det i Bagerskraaen, at den som gaar, før de alle skilles, skal „betale lige med dennem som drikke" og desuden lægge i husarmes Bøsse en Skilling.

I Lavshuset havde saavel Mænd som Kvinder deres bestemte Plads. „Broder og Søster udi Snedkerlav skal nyde og holde deres Sæde i Lavshus eftersom de komme i Lavet til, og ingen sig over den anden indtrænge." En Gæst skal „nyde sit Sæde,

lige som han kommer, undtagen at hans Kald og Person anderledes udkræver."

Om Drikken, som vankede, var det i Bagerskraaen bestemt, at det ikke maatte være nogen fremmed Drik, men godt dansk Øl. I Mesterlavene skulde den, som sidst var optaget i Lavet, være Skaffer og skænke for de andre. Blandt Smedesvendene indtog Skafferen derimod en højere Rang, og han kunde derfor ogsaa tilsige en Lavsbroder til at købe Lavsøllet og hjælpe til at udskænke det. Foruden det Øl, som købtes i Fællesskab, fik man ikke saa ganske faa Tønder Øl som Bøder, og desuden maatte enhver Mester ved Optagelsen i Lavet give Øl, selv om dette ikke nævnes i Lavsskraaerne.

Det var forudset, at en og anden Lavsbroder kunde faa en Taar over Tørsten og te sig derefter. Den, som slaar Drikkekar sønder eller spilder mere Øl, end han kan skjule med en Haand, skal betale Bøde; „spilder han noget meget eller med Foragt udslaar Guds Gave", bliver Straffen skærpet, og hvis han „udkaster i Lavshus eller Gaard og gør Vrag af Guds Gave og Laan", eller — som det hedder i Snedkersvendenes Artikler af 1603 — bliver saaledes „bebyrdet med utilbørlig Drikke, at han ikke kan bære det over en Rendesten", skal han ligeledes bøde. Det var endvidere forbudt at „nævne den onde Gæst" og „med blodige Eder og den onde Aands Paakald bedrive Guds Lastring og Fortørnelse", at drive Dobbelspil, at gøre „Ulyd i Lavshus med Bulder, Skrigen og Raaben eller og andet Mytteri og Oprør", at give en anden Ukvemsord „kallendes hannem Skalk eller i andre saadanne Maade", at slaa eller saare en anden, drage ham i Haaret eller rive hans Klæder sønder, ja, man fandt det endogsaa nødvendigt specielt at forbyde Smedesvendene at overfalde deres Oldermand og drage ham i Haaret. Det var derfor næppe uden Grund, at ingen maatte bære Værge i Lavshus. Men ikke nok hermed. Man forudsaa tillige, at dette Forbud vilde blive overtraadt, og der tilføjes derfor, at ingen maa dølge sit Værge eller „drage sin Kniv med vred Hu til den anden".

Endelig „dersom saa sker — det Gud forbyde — at nogen Lavsbroder ihjelslaar sin Gildebroder", da skal Lavsbrødrene sørge for, at Manddraberen ikke undviger. Men bliver han forligt med den dræbtes Venner, skal han nyde sit Embede igen mod at bøde en Daler.

Lavsdrikken skulde ophøre „til lovlige Tid", og ingen maatte drikke, efter at Oldermanden havde klappet op, hedder det; men at Bøden for at overtræde dette Forbud undertiden sattes til en Fjerding Øl, synes ikke egnet til at hidføre en Afslutning.

Den 4. Januar 1585 forefaldt der ved Skomagernes Lavsstævne en Begivenhed, som viser, at de mange Forbud ikke var overflødige. To Skomagere, Søren og „kleine Hans", var bleven uenige. Hans vilde lade Lavet dømme dem imellem. Søren vilde derimod ikke lade sig forlige, men foregav at ville klage til Byfogden. En tredje Lavsbroder, Henrik Skomager, sagde da til Søren: „Du haver ikke meget „beskiedenn" her udi Lavet, efterdi du haver slaget dig fra vor Skraa og Lov og til Byfogden og ikke villet lade dig forlige." Der vankede flere saadanne Stiklerier til Søren, som derfor fandt det raadeligst at gøre Alvor af sit Forsæt. Han gik til Byfogden og klagede over, at han ikke maatte nyde Fred i Lavshuset. Henrik Skomager maatte nu tage „en Mand eller to" med sig og gaa til Fogden for at sætte Borgen, at han skulde „være Søren ubevar" og ingen Klammeri eller Skade gøre. Da han havde gjort det, gik han igen tilbage til Lavshuset. Her gav han sig atter i Kast med Søren, hvem han bebrejdede, at han havde anklaget ham for Fogden, og at han engang i sin Tid havde lovet at arbejde for ham, men narrede ham og tog Arbejde hos Kort Skomager. Under Ordskiftet blev Henrik Skomager yderligere opbragt. Han gik nu hjem og hentede en Kniv. Da han kom tilbage til Lavshuset, sad Søren paa en Stol. Han nærmede sig ham bagfra, rakte over hans Aksel og stingede ham to Gange i Brystet med Kniven, saa han straks død blev. Om han sagde noget, idet han stak ham, kunde han ved det senere Forhør ikke erindre, „thi han var drukken", men han

„beklagede at have ilde forset sig imod Gud og Mennesken, idet han saa slemmeligen haver ihjelslaget og nederlagt sin Næste." Da han den 12te Januar havde bekendt saaledes paa Rettertinget, led han straks sin Ret ved Tinget for et Sværd, og hans Hoved sattes paa Stage.

Sandsynligvis er det denne Begivenhed, der er Aarsag til, at Borgmester og Raad en Maaneds Tid senere ved Kongens Foged forbyder „Skomagerne og andre Embedsmænd, som have Skraa og Lav, at de ingen Samsæde, Drik eller Gildessøgning skulde holde, før videre Besked gives."

Der er ingen Tvivl om, at Søren Skomager i høj Grad har krænket sit Lav ved at klage til Byfogden i Stedet for at lade Lavsbrødrene dømme. Fra gammel Tid var Lavene vant til at pleje Retten indenfor deres egen Kreds, og denne Myndighed gav de nødig Slip paa. At det trods den skildrede Begivenhed for denne Gang lykkedes at bevare den, ser man af den Lavsskraa, som Skomagerne fik Aaret efter; thi i denne gives der Lavet Ret til at afgøre „al Trætte og Uenighed, som indbyrdes sker mellem Lavsbrødrene og ikke kommer Blodvide af eller Kongens og Stadens Rettighed ikke med kan forkrænkes," og det indskærpes, at ingen i saadan Sag maa gaa til Øvrigheden, før han har klaget for sin Bisidder og Oldermand. Den Myndighed, der saaledes var lagt i Lavets Haand, var meget betydelig, thi Skraaen hjemlede ikke alene Ret til at ikende Straffe i Form af Pengebøder til Lavet, men gav tillige dette et Middel til af fremtvinge Dommens Fuldbyrdelse, idet den bestemte, at enhver, som tre Gange sad dets Dom overhørig, skulde „være Lavet saa nær som Oldermanden og alle Brødre ville", d. v. s. kunde udelukkes af Lavet, hvorved han mistede Retten til at ernære sig af sit Haandværk.

B. Magistraten og Lavene. Lavsmonopol. Torveskik.

Det er de primitive Samfærdselsmidler, der giver Lavstidens Næringsliv dets Særpræg i Forhold til Nutidens. Transport af Varer fra en Købstad til en anden kunde som Regel ikke betale sig, og med Hensyn til Produktion og Omsætning dannede derfor hver Købstad med sit Opland et afgrænset Omraade, inden for hvilket Tilbud og Efterspørgsel ikke i nogen nævneværdig Grad paavirkedes af Tilførsel udefra.

Dette Forhold rummede for Haandværkernes Vedkommende en Fare for Overproduktion, i det Tilfælde, at der var for mange Mestre indenfor samme Fag, eller at enkelte af dem udvidede deres Virksomhed betydeligt. Men paa den anden Side satte det dem i Stand til at skrue Priserne op paa deres Varer. Det var derfor nødvendigt, at Øvrigheden greb regulerende ind.

Den almindelige Ordning blev da den, at der for hvert Fag dannedes et Lav, hvis Medlemmer fik Eneret til at udøve det paagældende Haandværk. I Købernes Interesse skulde Magistraten da, saavidt det lod sig gøre, bestemme Varens Pris og føre Tilsyn med, at der leveredes gode Varer og upaaklageligt Arbejde, medens den samtidig haandhævede Lavsmestrenes Eneret ved at forfølge Fuskere. I Lavets Skraa eller Vedtægt, som blev givet det af Borgmester og Raad, var optegnet Lavsmestrenes Pligter og Rettigheder, og undertiden omtales det, at disse til Gengæld maatte udstede et „Genbrev", hvorved de forpligtede sig til at overholde Vedtægten og ikke at „fortie eller nederstoppe" de Forseelser, som i Lavet maatte blive begaaet mod Kongens eller Byens Ret, men „derom at give til Kende for tilbørlig Øvrighed." Et saadant Genbrev udstedes af Helsingørs Snedkere, da de 1581 modtager deres første Skraa, og af Helsingørs Smedesvende 1591; endvidere omtales et lignende „Bekendelsesbrev" udstedt af Bagerne 1550.

Fremmede Haandværkere maa kun ved de aarlige Markeder

— undertiden dog ogsaa paa Torvedage — forhandle deres Varer i Byen. Heller ikke maa de opkøbe Raamateriale; saaledes forbydes det fremmede Skomagere at købe blodige Huder paa Torvet i Helsingør.

Ogsaa overfor Byens Indbyggere hævdes Lavets Eneret: Ingen maa lade sy Sko i sit Hus eller holde Hjemmeskrædder, og ingen „Kræmmer eller andre" maa gøre „nogen Klædemon, være sig Hoser eller andet, som er imod Skræddernes Skraa" o. s. fr. Nogle Undtagelser var man dog nødt til at gøre. Fra Malerlavets Eneret undtoges „Contrafeyere disligiste gode kunstige historre Mestre"; men de maatte ikke holde Svende eller udføre almindeligt Malerarbejde, derimod har man Eksempler paa, at en Kontrafejer antager en Dreng i Lære. Af og til blev der ogsaa givet en gammel og svagelig Mester, som ikke længer kunde svare sin Afgift til Lavet og derfor maatte udtræde, Ret til at ernære sig, saa godt han kunde, ved eget Arbejde, undertiden kun ved Reparationsarbejde. Paa lignende Maade tillod man fattige Kvinder at ernære sig ved Syning, naar de ikke befattede sig med nyt Arbejde, ved at bage Grovbrød eller slagte Lam (dog højst eet om Dagen). Øvrigheden var her vaklende i sine Bestemmelser, og man saa gennem Fingre med langt mere, end man aabenlyst tillod.

Den indbyrdes Konkurrence mellem Lavets Medlemmer søgte man ligeledes at dæmme op for: Ingen Haandværker maa holde mere end et bestemt Antal Svende, i Reglen 3. Den Skomager, som har 3 Svende, er endogsaa forpligtet til at afgive 1 til den, som ingen har. Ingen maa — naar undtages ved Marked og for visse Fag tillige om Torvedag — falbyde sine Varer andensteds end i sit eget Hus „paa sit Vindue".[1] Heller ikke ved Indkøb af Raamateriale maatte den ene Lavsbroder skabe sig Fordel fremfor den anden: Bagerne skal indkøbe deres Korn og Mel i Fællesskab; og kommer der et Skib til Byen med Læder, Beg,

[1] Køberen stod paa Gaden, Sælgeren inde i Huset. „Vinduet" var en Lem, der kunde lukkes ned, saa Varen kunde anbringes derpaa.

Bark eller Hamp, maa ingen Skomager købe paa egen Haand, før Oldermanden har gjort Indkøb paa Lavets Vegne.[1] Kun hvis en Bonde eller andre enstige Personer tilbyder et Parti, som „er saa ringe, at alt Lavet ikke kan være tjent med", er det ham tilladt at købe.

Heller ikke maa nogen Lavsbroder undersælge den anden ved at levere ringere Arbejde. To af Oldermanden valgte Lavsbrødre skal hver Lørdag efterse alle Skomagernes Arbejde paa deres Værksteder. Finder de da noget uforsvarligt udført Arbejde, skal de tage det med til Oldermanden. Ved Lavsstævne skal der da dømmes, om Arbejdet er lovligt udført eller ikke. I sidste Tilfælde gives det ulovlige Arbejde til de fattige, og vedkommende Skomager betaler første og anden Gang en Bøde, men tredje Gang skal han have alt sit Arbejde forbrudt og kan udelukkes af Lavet. Klager en Borger over Sko, han har købt, skal Sagen paakendes af 8 Gildesbrødre. I Snedkernes Skraa bestemmes ligeledes, at enhver skal gøre „godt fast og ustraffeligt Arbejde for et skelligt Værd."

Hvor brydsomt det var for Øvrigheden at dæmme op for den fri Konkurrence, faar man et særdeles tydeligt Indtryk af ved at kaste et Blik paa Torvehandelen. De Regler, der gjaldt for denne, gik hovedsagelig ud paa, at Byens Borgere saa vidt muligt skulde have Lejlighed til at købe deres Varer uden Mellemhandlere, og at Fortjenesten ved den Mellemhandel, som ikke kunde undgaas, i hvert Fald tilfaldt skatteydende Borgere. Betingelsen for, at dette kunde gennemføres, var, at Handelen kunde kontrolleres. Derfor maatte ingen købslaa udenfor Byen, til Tider synes man at have tilladt Handel paa Gaden, men hyppigst maatte den kun finde Sted paa Torvet. Her havde Bagere, Slagtere og Skomagere deres Boder, som de lejede af Byen. Slagterne maa ikke

[1] Smedelavet foretog ligeledes Kulindkøb i Fællesskab. Ligeledes kan det nævnes, at Lavet undertiden modtager Bestillinger paa samtlige Mestres Vegne; 1611 bestiller Chr. IV saaledes 100 Par Mandssko hos Helsingørs Skomagerlav og 100 Hestesko med Søm hos Helsingørs Smedelav. (Tb. 10—7—1611).

udhugge deres Kød hjemme, men paa Torvet, at Øvrigheden kan bestemme, hvad det maa koste, eftersom de enkelte Stykker er fede til, og paase, at ingen Slagter stikker de bedste Stykker Kød til Side til deres gode Venner eller til at sælge i Smug hjemme til højere Priser. Ingen Borger maa købe mere Kød, end han har Brug for til sin Husholdning. Derfor maa ingen bære den købte Vare under Kaabe eller i Skjul, men aabenlyst, saa enhver kan se den. Og Øvrigheden har Ret til at foretage en Husundersøgelse, hvis det formodes, at nogen har købt for at sælge ud igen til højere Priser.

Paa Torvet skal Bonden møde med sine Landbrugsprodukter og Fiskeren med sin Fisk. Handelen maa først begynde her, hvor den kan ske under Øvrighedens Kontrol. Byens Borgere har Ret til at købe først, og senere op ad Formiddagen kan enhver købe, som ham lyster.

I Praksis tog Torvehandelen sig imidlertid noget anderledes ud. De saakaldte Høkersker opkøbte Varerne af Fiskerne ved Stranden og af Bønderne udenfor Byen, saa vel i Helsingør som i Helsingborg, (hvor Helsingoranerne havde samme Ret til at handle som paa deres eget Torv), ja, der klages endogsaa over, at de helsingørske Høkersker til Tider købte Varer op af Bønder udenfor Landskrona. Gang paa Gang gentages Forbudet mod slig „Forprang" i skarpere og skarpere Form. Mest følsom synes Øvrigheden at have været overfor Krænkelser af Helsingborgs Torveskik, da man var bange for at miste Torveretten her. Tilsidst hedder det, at „aldeles ingen Kvinder, fattige eller rige, hvo de tilhøre, som Mand haver, skal komme til Bøndervognene at købslaa om Torvedag," men kun fattige Enker og Slagternes Hustruer. Husbonden skal selv købe; og „ingen Kvinde skal fare til Helsingborg om Torvedag at købslaa, og hvilken Færgemand, som findes at overføre nogen Kvinder, han skal sættes i Kælderen" — i 8 Dage tilføjes der andensteds.

Hvad de torvende Haandværkere angik, klages der Gang paa Gang. Bagerne, hvis Brødpriser var faste, solgte undervægtigt

Brød, og Slagtere og Skomagere tog for høje Priser. Undertiden maatte man endogsaa opkalde samtlige Haandværkerlav og advare dem til Tinge under eet, saaledes bl. a. 1551, 1566 og 1575. Øvrigheden udstedte Advarsel paa Advarsel, indskærpede og varierede Forbud i det uendelige, udnævnte et vist Antal Dannemænd til at føre Kontrol, konfiskerede Varer, som den gav tilbage igen, ikendte Bøder, som den paa Menigmands Forbøn eftergav, og ophævede snart det ene, snart det andet Lav, som det bagefter „til Menighedens Bedste" maatte stifte igen. Intet Middel hjalp. Til de søfarende var der god Afsætning saavel paa Fodtøj som paa Levnedsmidler, og med den ringe Tilførsel af Fødevarer fra Byens lille Opland, var Fristelsen til at opskrue Prisen meget nærliggende. Hvad endelig Høkerskernes Handel angik, lod den sig vanskeligt begrænse, og afskaffes kunde den ikke, da man ikke kunde berøve Byens mange fattige et tarveligt Udkomme.

Overfor et af de helsingørske Lav, nemlig Skomagerlavet, ser man, at Kongemagten et Par Gange rækker Magistraten en hjælpende Haand. Det skete allerede 1507, da Kong Hans ophævede alle Landets Skomagerlav, fordi de tog for høje Priser. 1510 stiftes Lavet paany. Fra Aarhundredets sidste Halvdel, hvor man har Tingbøgerne opbevaret, meldes der nu Gang paa Gang — saaledes 1567, 1572, 1575 og 1579 — om Skomagernes høje Priser og slette Arbejde. 1607 fastsætter Kongen da en Takst for Helsingørs Skomagere, men heller ikke den blev overholdt, og 1609 befaler Kristian IV da Borgmester og Raad at indrette en Plads paa Torvet, hvor inden- og udenlands Skomagere hver Onsdag og Lørdag kan holde deres Sko og Støvler fal for et skelligt Værd.

Lavenes Forsøg paa at skaffe sig økonomisk Fordel ved at tage høje Priser og levere slette Varer, maatte nødvendigvis medføre stadig Klage fra Borgerne og Paatale af Øvrigheden. Men Haandværkerne havde en anden Vej til at forbedre deres Stilling, som vistnok mødte mindre Modstand af de lokale Myndigheder,

nemlig den at hæmme Tilgang til Lavet ved at stille strenge Betingelser for Optagelse. Man krævede saaledes, at den, som vilde optages, skulde have tjent et Aar som Mestersvend, at han skulde „æske Lavet", d. v. s. anmode om Optagelse et halvt eller helt Aar forud, at han skulde gøre Mesterstykke og ved Optagelsen betale en betydelig Pengeafgift samt give sin „Indgangskost" med behørigt Øl.

Adskillige Kongebud havde tilsigtet at indskrænke Lavenes Krav paa dette Punkt. I Recessen af 1558 var Mesterstykket saaledes aldeles forbudt; men i den 1559 udgivne Skraa for Helsingørs Bagere hedder det desuagtet, at den, som vil optages, skal æske Lavet et halvt Aar forud, saa man imidlertid kan forfare, om han er duelig paa Embedet. Aldeles utvetydigt kræves Mesterstykket i de senere helsingørske Lavsskraaer, Snedkernes (1581) og Skomagernes (1586). Snedkerne krævede tillige, at Mesteren skulde begære Lavet paa Svendenes Vegne, og at denne skulde have tjent et Aar som Mestersvend. Skomagerne optog ingen, som ikke havde tjent 3 Aar hos en Mester i Helsingør, medmindre vedkommende havde været saa heldig „af Guds Bestemmelse" at ægte en Mesters Datter, i saa Fald fik han Dispensation herfra. — Indgangskosten omtales ikke ligefrem i nogen helsingørsk Lavsskraa, men den krævedes alligevel. I hvert Fald finder Øvrigheden sig 1573 foranlediget til at advare Skomagerne mod at „beskatte nogen med Indgangskost og anden saadan stor Besværing enten med Øl at oplægge eller udi anden Maade". Det er da antagelig ogsaa Indgangsgildet, der sigtes til, naar det baade i Snedkernes og Skomagernes Skraa hedder, at hvis nogen vil give mere end det for Optagelsen fastsatte Beløb, skal det staa ham frit for. Men med Friheden har det næppe været synderlig bevendt; thi Anledningen til, at Skomagerne faar den førnævnte Irettesættelse, var netop den, at de havde anklaget en skotsk Skomager, fordi han ikke havde „gjort Fyldest for sin Indgang udi deres Lav".

Iøvrigt var Magistratsmedlemmerne som Bisiddere sikkert oftest

Deltagere i Lavenes Gilder og derfor meget tilbøjelige til at se igennem Fingre. Det er ret betegnende for Magistratens Stilling, naar den i 1580 i Anledning af en Klage over „den Besværing, som unge Embedsmænd paalægger sig, naar de indgaa Embede og Lav", anmoder Lavene om at „tænke til at holde sig efter Recessen", for at ingen skal have noget at beklage, og erindrer dem om, at hvis der klages, maa de „svare det selv, og Borgmester og Raad at være herudi undskyllede, at de jo lovligen har advaret." Det synes her tilstrækkeligt klart udtalt, at Magistraten kun tilsigtede at have Ryggen fri, om indløbne Klager skulde kalde halvglemte kongelige Anordninger frem til Efterlevelse.

C. Et Par Aktstykker vedrørende Helsingørs Skomagerlav.

Københavns Skomagerlav fejrede 4. Oktober 1909 sit 400 Aars Jubilæum i Anledning af Lavets Genoprettelse 4. Oktbr. 1509. Som det vil fremgaa af det foregaaende, kunde Helsingørs Skomagerlav d. 5. April i Aar ligeledes fejre sin 400aarige Bestaaen. Der skal i denne Anledning her offentliggøres et Par Aktstykker fra Lavets Lade. Originalerne er begge paa Pergament. Brevet af 1510 er iøvrigt det ældste eksisterende Dokument vedrørende helsingørske Lav.

I.

Brev fra Kong Hans til Helsingørs Skomagerlav, hvorved Lavet genoprettes 1510.

Vii Hans met gudz nade Danmarckis, Norgis, Vendis oc Gotis konning, hertug vdi Sleszuig, Holsten, Stormarn, oc Ditmerschen, greffue i Oldenborg oc Delmenhorst, gøre alle vitterligt, at paa thet at wore kære vndersotte skomagere, vdj Helsingør skulle nw her effther giffue redelig oc skellig køb paa skoo, støfflæ oc annen theris arbeyde, tha haffue wij nw aff wor synderlig gunst og nade wntt oc giffuit oc met thette wortt opne breff vndttne oc giffue them swodan skraa, som vore vndersotte skomagere i Køpnehaffen by haffue oc nydendis ere paa theris embithe, them at nyde og brwge i alle maade vdj ordt oc article, som hwn indeholder oc vtwiser, oc efftersom wii henne stadfestitt haffue, forbiwdendis alle, ehwo the helst ære eller wære kwnde, serdelis wore fogethe oc embitzmen, borgemestere oc raadmen i Helsingør forskreffne wore kære vndersotte skomagere ther sammestedz her imodt at hindre, hindre lade, dele, platze, vmage eller i noger maade att vforrette vnder wor konglig hæffn oc vrede. Giffuit paa wortt slott Køpnehaffn siætte poske dag aar etc mdx,[1] vnder vort signete.

[1] Fredag den 5te April 1510.

II.

Helsingørs Skomagerlavs Skraa af 30. Novbr. 1586.

Skraa og Ordinans, som Borgmester og Raad udi Helsingør efter kongl. Majst's Reces og naadigste Privilegies Indhold haver givet og samtykt menige Skomagere udi Helsingør deres Lav og Embede, saa og menige Mand, som deres Embede behøver til Gode og Bedste.

Aar Christi M. D. L. X. X X V. I.

Efterdi der ikke aleneste strengeligen bydes og befales udi den Reces, som stormægtigste Herre, højbaarne Fyrste Her Christian den tredje, Danmarks, Norges, Venders og Goters Konning etc., med salig højlovlig Ihukommelse, lod udgaa Aar efter Guds Byrd MDLVIII, at Borgmester og Raad udi hver Købstæd skulle være „forpligtige" at beskikke og ordinere god Politi og have flittig Opseende om Embeds Handel, at alting gaar tilbørligen og skikkeligen til paa alle Sider,

Men ogsaa at stormægtigste, højbaarne Fyrste og Herre, Her Frederik den anden, nu regerendes Konning til Danmark og Norge etc., vores allernaadigste Herre og Konning udi den sidste Privilegie, som hans kongl. Majst. af synderlig Gunst og Naade haver særdeles undt og givet denne hans Naades Købsted Helsingør Aar Christi MDLXXVII, naadigste befaler og tilsteder Borgmester og Raad her sammesteds at maa give og oprette

nyttelige og gode Skraaer og Ordninge i alle Slags Embede og Haandværk, at der formedelst kan holdes en ærlig Skik og Politi ved Magt og Lige,

Da efter saadanne kongelige Privilegier og Befaling saa og paa det at menige Skomagere her i Byen kunde have en skriftlig Ordinans og Skraa, hvorefter de dennem paa deres Embedes Vegne efter denne Tids Lejlighed kunne vide at rette og forholde, haver vi efternævnte Jørgen Mhaer, Frandz Lauritzøn, Borgmestere, Andris Saxsøn, Hans Nielsøn, Matz Lauritzøn, Anders Hess, Oluf Pedersøn, Niels Barfod, Gudmand Nielsøn Raadmænd, og Claus Nielsøn Byfoged i Helsingør.

Gjort denne efterskrevne Skraa, Skik og Ordning og den undt og givet dennem, som nu Skomagere Embede bruge hos os og altid herefter kommendes vorder ved sine efterfølgende Ord, Punkte og Artikle, paa det de kunne des bedre ved Magt og Lige deres Embede oppeholde og hver som købe vil kan bekomme for et skelligt Værd gode Støvle, Sko og andet som deres Embede tilhører, som tilbørligt og ret er og ikke paaklages udi nogen Maade.

Kap. 1. At der skal tilskikkes en Oldermand og Bisidder for Lavet.

Først skal en Oldermand tilskikkes for samme Skomager Embede og derhos en af Raadet at være deres Bisidder, hvilken med Oldermanden skal have flittig Agt og Opsyn, at altingeste gaar ærligen og ret til, og denne efterfølgende Skraa holdes ved Magt og Lige, uanseendes Vild, Venskab, Gunst, Gave, Had, Nid, fattig eller rig, som de ville ansvare og bekende for Gud og Menneskene.

Kap. 2. Lavsbrødre og Søstre skulle være ægte og ærlige.

Hvo som vil vinde Skomagerlavet, han skal være ærlig og ægte fød og ikke for nogen Sag være vanrygtet, hvorfore Lavet kan lide nogen Blysel. Det samme skal og forstaas om Lavssøstre.

Kap. 3. Skomagere Svende, som begær Lavet skulle tjent udi tre Aar hos Mester i Helsingør.

Hvilken Skomagersvend, som Lavet her i Helsingør vil vinde, han skal have tjent og lært hos en Mestere her udi Byen udi tre Aar og have hans ærlige Vidnesbyrd og Skudsmaal.

Kap. 4. Fremmede udenbys Mestere, som Lavet begær, skulle have deres ærlige Vidnesbyrd og Skudsmaal.

Dersom nogen fremmede udenbys Mand hidkommer og vil vinde Skomagerlavet, han skal have sit ærlige nøjagtige Vidnesbyrd og Skudsmaal, om hans Herkomst, førige Levned og Omgængelse, og hvor han haver lært.

Kap. 5. Hvo Lavet begærer skal være Borgere, gøre sit Mesterstykke og bevise sig at være god for Mestere.

Hvo som efter denne Dag vil vinde Skomager Lavet og være Lavsbroder med dennem, han skal enten selv eller ved en anden paa sine Vegne (om han selv er udi lovligt Forfald) bedes Lavet tre Gange paa deres Stævne og imidlertid udi alle Lavsbrødres Nærværelse bevise med sit Arbejde, at han kan kendes Lavet værd og hans Arbejde findes ustraffeligt. Og naar det er sket, at han er kendt god og duelig for Broder med Bisidderens Samtykke, da skal han indstedes i Lavet og gøre hans Ed at ville stadeligen og fast holde alle denne Skraas Artikle, som skulle hannem straks forelæses, og saa skal han give for sin Indgang til Lavet en Gylden efter højbemeldte kongl. Majst's Recesses Indhold. Men vil nogen af sin egen gode Vilje give og forære Lavet med mere, da stande det til hannem selv. Dog skal han tilforn have gjort sin Borgere Ed at være Kongen i Danmark huld og tro, Borgmestere, Raad og Byfoged hørig og lydig og gøre hans Medborgere Lige og Ret i alle Maade og sætte saa Loven og Vissen for sin Indgang.

Kap. 6. Skomagersvend, som fanger sig Hustru af Skomagers Enker, skal gøre fuldt i Lavet.

Item hvilken Skomagersvend som sig vil bosætte og fanger sig Skomager Hustru, han skal gøre fuldt i Lavet og sætte Loven og Vissen for sin Indgang, som forskrevet staar, førend han maa bruge Embedet.

Kap. 7. Skomagers Hustru maa efter sin Mands Død bruge Embedet udi tre Aar.

Om nogen Skomager Hustru mister sin Mand og udi sit Enkelevnet skikker sig ærligen og vel, da maa hun lade bruge Embedet udi tre samfelde Aar, dog skal hun holde Vide og Vederlag som en anden Lavsbroder og nyde Bröders Ret. Bliver hun længer Enke siddendes, da have det med alle Lavsbrødres Bevilling, ellers maa hun ikke længer lade bruge Embedet. Men dersom det findes, at hun under et Skin holder nogen Mand eller Svend udi sit Hus og bruger Embedet dennem til Fordel og det kan skelligen bevises, da skal den hun saa holder, og Embedet med hende haver bruget give en Gylden i Lavs Bøsse og 1 Ort til fattige husarme og alt Arbejdet være forbrudt og gives i Guds Navn, og hun siden være Embedet saa nær, som Bisidderen med Oldermand og menige Lavsbrødre ville samtykke og bevilge.

Kap. 8. Ingen Skomager maa lægge til med sin Svend og bruge Embedet.

Sammeledes hvilken Skomager som lægger til med sin Svend og bruger Embedet hemmeligen, og Lavsbrødre fange det at vide, og kan gøres bevisligt, da skal Husbonden give en Gylden til Lavet og 1 Ort til fattige husarme, og alt Arbejdet skal være forbrudt og gives i Guds Navn, og Svenden lide samme Straf.

Kap. 9. Skomagersvende, som fanger Skomager Dotter, skulle Lavet ikke nægtes, endog de ikke have tjent 3 Aar udi Helsingør.

Item er det saa, at nogen Skomagersvend gifter sig med en Dannemands Dotter udi Skomagere Embedet og begærer at vinde deres Lav, da skal hannom ikke Lavet nægtes, fordi han ikke haver tjent her udi Helsingør i tre Aar, som før er rørt, men saafremt han ellers er god paa Embedet og han kendes duelig for Lavsbroder, skal han indstedes og give til Lavet 1 Gylden for sin Indgang, uden han selv af egen fri Vilje mere give vil. Det samme skal og Skomager Sønner nyde som fødde ere udi Embedet her i Helsingør og fanger sig Skomager Dotter eller anden til Hustru.

Kap. 10. Om Lavsbroder flytter af Byen og bliver borte Aar og Dag.

Item om nogen Lavsbroder flytter af Byen og bliver borte Aar og Dag og ikke haver det med Vilje og Minde enten af Øvrighed eller Oldermand paa Lavsbrødres Vegne, kommer han til Byen igen efter Aaret er omkring og begær Embedet, da skal han først have det med Borgmester og Raads Bevilling og siden med Oldermands og alle Lavsbrødres Samtykke, og bøde saa i Lavsbøsse efter Lejligheden, og som Bisidder med Oldermand og Lavsbrødre kunne hannem forefinde.

Kap. 11. Hver Lavsbroder skal holde sine Sko fal udi sit Hus eller Skobod.

Hvilken Lavsbroder som holder Sko fal, han skal holde dennem udi det Hus, han iboer, fal paa sit Vindue eller i sin Skobod og ingen andensteds uden det sker udi almindelige Aarsmarked. Hvo herimod gør, bøde for hver Gang til Lavet 1 Daler og husarme $^1/_2$ Ort.

Kap. 12. Skomagerens Arbejde skal overses hver Løverdag.

Item hver Løverdag skal tvende af Lavsbrødrene udi Skomager Embedet, som Oldermand skal tilskikke, gaa omkring til alle Skomageres Døre og Skoboder og bese deres Arbejde og Gerning, baade Sko og Støvle. Og hvor de da finde noget Arbejde, som straffeligt er og ikke saa godt som det sig bør, da skulle de have Fuldmagt at tage samme Arbejde og føre det til Oldermanden. Og skal holdes Stævne udi Bisidderens og alle Lavsbrødres Nærværelse, og da skal den brødige bøde første Gang udi Lavsbøsse $^1/_2$ Daler, og det ulovlige Arbejde gives fattige Folk i Guds Navn, anden Gang 1 Daler og det straffelige Arbejde udi lige Maade gives fattige. Befindes det tredje Gang, da have alt sit Arbejde forbrudt, Hælvten til Lavet og Hælvten til fattige, og være Embedet og Lavet saa nær, som Bisidder med Oldermand og menige Lavsbrødre ville samtykke.

Kap. 13. Om de, som vorde tilskikket at bese Arbejdet, tage Forsømmelse fore.

Item hvilke to Skomagere, som befales af Oldermanden at gaa omkring om Løverdagen og bese Arbejdet, som før er rørt, og de tage Forsømmelse derfore eller se med nogen gennem Fingre, hvor som Brøst findes paa Arbejdet, da bøde udi Lavsbøsse for hver Gang saadant med dennem befindes hver $^1/_2$ Daler. Og dersom Oldermanden forsømmer at tilsige eller befale dennem, da være han for hver Gang til Lavet forfalden 1 Daler.

Kap. 14. Om der gives Klage paa hvis Arbejde nogen haver købt.

Dersom nogen uden- eller indenbys Personer købe enten Sko eller Støvle af nogen Skomager her i Helsingør, og klages derover enten for Borgmester, Kongens Foged eller Oldermand og der findes med skellig Bevisning Straf og Brøst paa Arbejdet, at det ikke er saa godt og lovligt, som det sig bør, da skal den,

det solgt haver, være udi Straf mod Anklageren og Lavet efter otte Gildebrødres Sigelse.

Kap. 15. Ingen gemen Borgere maa lade sy Sko udi sit Hus.

Item skal ingen gemen Borgere, som ikke er i Raadet udi Helsingør, holde nogen Skomagere enten Mand eller Svend i sit Hus og lade sy Sko, Skomagerlavet til nogen Skade eller Afbræk. Hvo dermed findes, da skal Arbejdet være forbrudt til Lavet.

Kap. 16. Om Skomagere, som findes paa Landsbyen Lavet til Afbræk,

Item findes nogen Skomagere her nærværendes omkring paa Landsbyerne, som bruger Skomager Embedet imod Recessen, Skomagerne her i Helsingør til Skade, Forprang og Forhindring paa deres Embede og Næring, og det skelligen bevises kan, da skal det klages for Kongens Lensmand, at saadant ulovligt Embede Recessen imod maa afskaffes.

Kap. 17. Lavsbrødre og Søstre maa trende Gange om Aaret holde en ærlig Samfund og Forsamling.

Item skal det ogsaa være tilladt, at Oldermanden med alle Lavsbrødre og Søstre maa paa trende Tider om Aaret søge og holde et ærligt Samsæde i deres Lavshus med ærligt Folk, som ere de næste tre Dage efter Juledag, tre Dage efter Fastelavns Søndag og tre Dage efter Pinsedag, paa det godt Venskab og kærligt Broderskab kan deraf stiftes og foraarsages. Dog saa at de med Maade holde sig høviskeligen uden overflødig Drik og anden Uskikkelighed. Findes nogen herimod brødig, da skal den bøde efter Skraaens Lydelse.

Kap. 18. Hver skal søge sit eget Sæde udi Lavshus.

Hvo som sit eget Sæde ikke vil søge udi Lavshus, eftersom han er indkommen og haver vundet Lavet til, han skal bøde for hver Gang han det forsømmer udi Lavsbøsse 1 Ort.

Kap. 19. Ingen maa bære Vaaben eller Værge med sig til Lavshus.

Item hvilken som gaar med Vaaben eller Værge til Lavshus, han skal bøde mod Lavet $^1/_2$ Daler og til fattige 2 gode Skilling. Gør han Skade dermed, da bøde videre efter Lands Ret.

Kap. 20. Om nogen Lavsbroder drager sin Kniv med vred Hu til den anden.

Hvo som drager sin Kniv udi Lavshus eller Gaard eller andensteds til sin Lavsbroder med vred Hu, han bøde derfore i Lavsbøssen 1 Daler, dog han ingen Skade gjorde; men gør han nogen Skade, da bøde imod Kongen og Staden efter Sagsens Lejlighed og Landsretten og være sit Embede og Lavet kvit et Aar.

Kap. 21. Om den ene Lavsbroder slar eller saarer den anden.

Item hvilken Lavsbroder der slar eller saarer den anden af Vrede eller drager Haar eller river hans Klæder, skal bøde efter Lands Lov mod den, han Skaden gjorde eller i andre Maade saarede og give til Lavet 1 Daler og 2 Sk. gode til fattige husarme.

Kap. 22. Om nogen Lavsbroder gør Manddrab.

Item dersom saa sker (det Gud forbyde), at nogen Lavsbroder ihjelslar sin Gildebroder eller nogen anden udi deres Forsamling, da skulle alle de Brødre, som til Stede ere være forpligtet af deres yderste Formue at anholde Manddraberen til Stede og forhindre, at han ikke undkommer, og antvorde hannem Konningens Foged i Hænder. Men dersom det kan findes, at de lader hannem for deres Forsømmelse Skyld undkomme eller hemmeligen lade forskyde eller dølge formedelst dennem selv eller nogen anden, og det kan skelligen over dennem bevises, da skulle de derfore staa til Rette.

Kap. 23. Om Drabet er sket af Vaade eller Nødværge.

Befinder det sig og saa, at Drabet er sket af Vaade eller Nød-

værge, saa Manddraberen kan findes til Bod, da skal han dog være af Brødrenes Samfund, indtil han er forligt med den dødes Venner og alle andre, derpaa have at tale. Og naar alle Sager ere forligte med Sagvolderen og alle andre, da nyde han sit Embede igen og give fattige husarme 1 Daler.

Kap. 24. Oldermand skal først gøre Køb, før end Lavsbrødre maa købe, hvis fal kommer til deres Embedes Behov.

Naar Læder, Beg, Bark eller Hamp, enten til Skibs eller udi andre Maade, hidføres eller kommer saa noksom til Købs, at alt Lavet kan være dermed behjulpen, da maa ingen Broder købe, førend Oldermanden haver gjort Køb paa alle Lavsbrødres Vegne. Og da tage hver efter Andel og som han formaar at betale til. Men dersom nogen enten Bønder eller andre enstige Personer tilbyde nogen Lavsbroder en Hud, fire eller fem, desligeste Hamp, Bark, Beg, som er saa ringe, at alt Lavet ikke kan være tjent med, da skal det ikke være hannem forment, det til sit eget Behov at købe for det bedste Køb, han selv kan gøre. Hvo herimod gør, miste Købet og bøde til Lavet 1 Daler og fattige husarme $^1/_2$ Ort.

Kap. 25. Sager, som Kongens og Byes Ret ikke med indfalder, skulle for klages for Bisidder og Oldermand.

Item hvilken Lavsbroder som beklager den anden til Tingsstævne eller for Kongens Foged for Gælds Sag eller for nogen anden Sag, som Kongens eller Stads Ret ikke med indfalder, førend han haver klaget det for sin Bisidder og Oldermand, han bøde for hver Sinde 1 Daler til Lavet; thi al Trætte og Uenighed, som indbyrdes sker imellem Lavsbrødre og ikke kommer Blodvide af eller Konningen og Stadsens Rettighed ikke med kan forkrænkes, det skal forhandles og fordrages under dem selve efter Bisidderens, Oldermands og Brødrenes Sigelse.

Kap. 26. Hvo som giver anden Ukvems Ord.

Hvilken Lavsbroder, som giver hin anden Ukvems Ord, kal-

lendes hannem Skalk eller udi andre saadanne Maade hannem uførmer, han skal forlige sig med hannem og bøde til Lavet 1/2 Daler og 2 Sk. gode til fattige husarme.

Kap. 27. Om nogen Lavsbroder bliver sigtet paa hans Ære og gode Rygte.

Item hvilken Lavsbroder. som bliver sigtet for nogen Sag og kommer udi aabenbare Rygte, det hans Ære og Lempe kan forkrænke, da skal han det afværge og sig derfor rense, om han vil nyde Lavet med dennem. Kan det hannem og skelligen overbevises, da skal han og slet være Lavet forvist og aldrig der mere indkomme.

Kap. 28. Hvo som anden sigter, skal det fuldbyrde og bevise.

Item hvo som sin Lavsbroder eller Søster sigter for nogen Sag, eller deres Ære paatal(er) og ikke kan det fuldbyrde og bevise, lide derfore efter Recessen og Stadsrettens Lydelse og udi lige Maade være Lavet forvist.

Kap. 29. Om nogen falder udi Forkøb for den anden.

Hvo som falder udi sin Lavsbroders eller nogen andens Forkøb, og det kan skelligen bevises, bøde for hver Gang det sker til Lavet 1 Daler.

Kap. 30. Om nogen undlokker og fæster sin Lavsbroders Tjenestetyende.

Findes nogen Broder eller Søster, som undlokker eller fæster sin Lavsbroders Tjenestetyende, Svend, Dreng eller Pige for lovlig Tid, og det i Sandhed kan bevises, da bøde for hver Gang det sker udi Lavsbøsse 1 Daler, og til fattige husarme 1/2 Ort, og miste det Tyende, han havde fæst.

Kap. 31. Hvo Lavsstævne forsømmer, naar Oldermanden lader tilvare.

Item hvilken Broder som ikke kommer til Lavsstævne, saa ofte som Oldermanden lader tilvare, da bøde for hver Tid han

forsømmer Klokketimen 2 Sk. gode, men er han fortrøden og foragter at komme, ikke havendes bevisligt lovligt Forfald, da bøde for hver Tid til Lavet 1 Daler og $^1/_2$ Ort til fattige husarme.

Kap. 32. Om nogen gaar ulydig af Lavsstævne.

Gaar og nogen sin Oldermand ulydig af Stævne, Lavet til Trods og Foragt, han være Lavet saa nær, som alle Lavsbrødre ville.

Kap. 33. Om nogen Lavsbroder er uhørsom og foragter, hvis Lavsbrødre med Bisidder og Oldermands Samtykke paalægge Lavet til Bedste.

Item dersom Oldermand med Bisidder og alle Lavsbrødre samtykke og lægge nogen Vide og Vilkaar paa, som Lavet kan være til Gavn og Bistand, og det ikke er Konningen eller Staden til Skade eller Afbræk, og nogen Lavsbroder det foragter, vil ikke være hørig og lydig og holde Vide og Vedtægt med dennem, og findes til trende Sinde i saa Maade brødig, da skal han være Lavet saa nær, som Oldermanden og alle Brødre ville.

Kap. 34. Om nogen gør Ulyd, Bulder eller Mytteri udi Lavshus.

Item hvilken som gør Ulyd i Lavshus med Bulder, Skrigen og Raaben eller og andet Mytteri og Oprør kommer af Sted, naar Brøderne ere forsamlede, og efter Oldermandens Straf og Paamindelse ikke vil afstaa, den bøde mod Lavet 1 Daler og fattige husarme $^1/_2$ Ort.

Kap. 35. Om Guds Fortørnelse med Sværgen og Banden, som sker udi Lavshus.

Hvilken Lavsbroder som sværger, bander og med blodige Eder og den onde Aands Paakald bedriver Guds Lastring og Fortørnelse, og kan hannem overbevises, bøde for hver Gang udi Lavsbøsse 1 Skilling gode Penninge. Bliver han herover eller for nogen andre Stykker, som Oldermanden hannem efter Skraaen

paa Lavsens Vegne tilholder, unyttig, da skal han forvises af Lavshus til om Morgenen, og da gøre Ret for sig efter Brødrenes Samtykke og Sigelse.

Kap. 36. Hvo som spilder Øl udi Lavshus.

Item hvo som spilder Øl udi Lavshus videre, end han med en Haand kan skjule, bøde for hver Gang 1 Album gode Penninge. Kan det og kendes for en Pæl Øl eller mere, som spildes, da bøde for hver Pæl til Lavet 1 Skilling gode Penninge.

Kap. 37. Om nogen tager Guds Laan til Overflod.

Item hvilken som overflødig tager Guds Laan til sig, mere end han kan fordrage, saa at han det opgiver og gør Vrag deraf, og sætter sig til Bænks igen hos Lavsbrøderne at drikke, han bøde til Lavet 1 Daler og 2 Sk. gode til fattige husarme.

Kap. 38. Ingen maa sidde længer end Oldermand opklapper.

Sidder nogen Lavsbroder længer end Oldermand haver opklappet, han bøde til Lavet 1 Daler og fattige husarme $^1/_2$ Ort.

Kap. 39. Hvo Drikkekar slar isønder.

Item slar nogen Drikkekar sønder enten med Vilje eller Uvilje, da skal han betale Karret og bøde for hver Gang til Lavet 2 Sk. og fattige husarme $^1/_2$ Sk.

Kap. 40. Hvilken sidst kommer udi Lavet, skal skænke for de andre.

Item hvilken som kommer sidst i Lavet, han skal altid skænke for de andre udi deres Samsæde, indtil en anden kommer efter hannem. Og for hver Gang han forsømmer Oldermandens Befaling bøde mod Lavet een Ort og i de fattiges Bøsse een god Skilling.

Kap. 41. Ingen uden Skomagerne, som ere udi Lavet i Helsingør, maa holde Sko eller Støvle fal uden paa almindelige Aarsmarked.

Item skal ikke tilstedes nogen Skomager af andre Købstæder eller nogen anden indlændiske eller udlændiske Købmand eller Haandværkssvend at føre Sko eller Støvle hid til Helsingør at sælge uden aleneste paa rette fri almindelige Aarsmarked. Fordrister sig nogen paa andre Tider herimod at gøre og holde Sko fal, da skal han derfore tiltales for Kongens Foged og bøde imod Kongen, Staden og Lavet efter Sagsens Lejlighed til tre Skifte.

Kap. 42. Om Læredrenge, som antages paa Skomager Embede.

Naar nogen Læredreng antages og sættes paa Embedet, da skal Drengens Mestere, som hannem antager, fuldgøre paa Drengens Vegne udi Lavsbøssen 1 Daler 1 Ort. Sammeledes om nogen Tjenestedreng kommer af Landsbyen og haver tjent paa Embedet, og dog ikke lært det, og vil her give sig udi Tjeneste hos en Mestere videre at lære, han skal udi lige Maade give 5 Ort til Lavet. Dog skal hver Skomagere, som selv lærer sin Søn Embedet, være derfor fri.

Kap. 43. Om selvgjorte Mestere, som komme af Landsbyen og ville tjene for Svende udi Helsingør.

Om nogen Skomagere kommer af Landsbyen, som der haver arbejdet og været sin egen Mester, som han sig haver angivet, og giver sig nu siden ud at tjene for Skomagersvend her udi Helsingør, han bøde til Lavet $1^1/_2$ Daler.

Kap. 44. Hver Lavsbroder skal betale sin Gæld til muelig Dag efter Oldermands Sigelse.

Item for al udlovet vitterlig Gæld, som nogen i Lavet kan være bortskyldig, der skal Oldermanden have Fuldmagt til at lægge den, som skyldig er, muelig Dag fore at betale. Dersom han findes forsømmelig og ikke betaler til den Dag hannem er

forelagt, da skal han være Lavet forvist, indtil han betaler. Udi lige Maade skal holdes med hvis Brøderpenninge, som ere udlovede, og nogen Lavsbroder er falden for til Lavet og de husarme.

Kap. 45. Om nogen Lavsbroder haver tre Svende.

Item om nogen Lavsbroder haver tre Svende i Arbejde paa sin Værksted, da skal han miste den ene, om nogen af Brøderne enten fattig eller rig, haver hannem Behov.

Kap. 46. Skomagere Lavsbrødre maa sig nære og behjælpe at indføre og udføre, hvis til deres Embede behøves.

Item maa og skulle de alle, som i Skomagerlavet ere udi Helsingør, nære og behjælpe dennem med hvis ærlig Bjerring de kunde, baade ind og ud at føre, saavidt deres Embede belanger og dennem dertil Behov gøres, kongl. Maj'st's Forbud undertaget.

Kap. 47. Ingen fremmede Skomagere maa købe blodige Huder.

Item skal og ingen fremmede Skomagere eller andre Folk tilstedes at købe nogle blodige Huder her paa Torvet i Helsingør, Skomagerne til Skade og Afbræk, hvo dermed befindes, bøde til Kongen, Staden og Lavet efter Sagsens Lejlighed til tre Skifte, og dog miste sit Køb.

Kap. 48. Naar nogen Lavsbrødre eller Søstre ved Døden afgaar.

Item naar nogen Lavsbroder eller Søster formedelst Døden afgaar, da skal Oldermanden tilskikke dem, som skulle vaage over Liget og skulle alle Lavsbrødre og Søstre følge Liget til sin Begravelse. Forsømmer nogen uden lovligt Forfald, bøde til Lavet 1 Daler.

Item dersom nogen Lavsbroder denne fornævnte Skraa i nogen Maade foragter og ikke vil sig holde og rette efter alle fornævnte Artikle, da skal han have sit Embede og Borgerskab forbrudt, og efter den Dag ikke være det mere nydendes i nogen Maade efter Oldermands og menige Lavsbrødres Samtykke. Og vi fornævnte Borgmester, Raad og Byfoged med menige Borgere her sammesteds have denne fornævnte Skraa og Ordinans fuldbyrd og stadfæst hængendes her forneden vores Byes Secret.

Givet udi Helsingør den 30. Novembris, som sancti Andræ apostoli Dag paafald.

Aar Christi MDLXXXVI.

Forevist Kommissionen for Lavenes Regulering i Helsingør den 24. Novbr. 1801.

Holger Ludv. Olrik. *J. W. Tegner.*

Carl XII^{s} Landgang ved Tibberup Mølle 4de August 1700.

Foredrag, holdt af
Generalmajor **A. P. Tuxen**
ved Samfundets Møde i Humlebæk 21de August 1910)[1]

TANKEN om Fredsforbund, hvis Krigsmagt har den Opgave at holde Justits over Fredsbrydere, er ikke ny. Historien frembyder mange Exempler paa, at neutrale Magter har *garanteret* Fredstraktater og derved forpligtet sig til at gribe ind, naar Forliget blev krænket. Hvis Garanterne i det hele taget tog Affære, optraadte de ikke som krigsførende; deres Livsinteresser stod ikke paa Spil; de udførte nærmest en Slags Polititjeneste. Den Krig, hvoraf en lille Episode her skal fremdrages, var en Garantikrig og bar i alle Henseender Præg heraf; de fleste af Garanterne udfoldede kun ringe Energi og vilde hellere demonstrere end slaas. Sverige, England, Nederlandene og de Brunsvig-Lyneborgske Hertugdømmer (det senere Kongerige Hannover) havde 1689 garanteret et mellem Kongen af Danmark og Hertugen af Holsten-Gottorp oprettet Forlig. I Marts 1700 brød Frederik IV dette — iøvrigt med god Grund — og sendte sine Tropper ind i Hertugens Besiddelser; men det varede længe, inden Garanterne skred ind; først i Slutningen af Maj, nogle Dage efter

[1] Foredraget er i alt væsentligt udarbejdet paa Grundlag af det Kildemateriale, der har været benyttet til den Skildring af Begivenhederne, som Foredragsholderen har givet i 1ste Bind af Generalstabens „Bidrag til den Store Nordiske Krigs Historie."

at Kongen selv var kommen til Slesvig, rykkede en svensk[1]-lyneborgsk Hær ind i Holsten, hvor et hollandsk Korps lidt senere stødte til den. De Danske, som var i Færd med at belejre den hertugelige Fæstning Tønning, maatte vende sig mod Invasionshæren, skønt de var paa Nippet til at foretage „Generalstormen", og den kongelige Hær i Holsten var nu bunden for Resten af Felttoget. Det kom ikke til noget afgørende Slag, da Garanterne — paa Svenskerne nær — var fuldkommen tilfredse med at holde de Danske i Skak.

Garanterne lod sig ikke nøje med at virke mod Danmarks Sydgrænse, men sendte ogsaa betydelige Stridskræfter til Sundet for at true Hovedstaden. Den 7. Juli passerede en engelsk-hollandsk Flaade med strøgne Bramsejl og under gensidig Salut forbi Kronborg — der var jo ingen Krig —, og den overlegne danske Flaade, der under General Admiral Løjtnant *U. Chr. Gyldenløves* Kommando havde ligget ved Indløbet til Sundet, gik frivillig tilbage til København; den havde Ordre til „ingen Gevalt mod nogen fremmed at forøve, med mindre Flaaden selv med nogen Magt blev angreben." Den 15de gik en anselig svensk Flaade gennem Flinterenden, hvad der blev betragtet som et stort Vovestykke, og den 17de laa Garanternes samlede Flaade Syd for Hven; den var den danske langt overlegen og kunde let indeslutte Hovedstaden fra Søsiden; men den medførte hverken Landgangstropper eller Belejringsmateriel, og de Forsøg, den gjorde, paa ved et Bombardement at tvinge København til Overgivelse, førte ikke til noget. Ved Udgangen af Juli var Tilstanden i Sundet den samme som i Holsten: Modstanderne laa uvirksomme overfor hinanden. Paa Svenskerne nær viste Garanterne kun ringe Kamplyst, og de Danske havde ingen Grund til at lægge sig yderligere ud med dem ved at optræde som Angribere.

Hvis der skulde fremkaldes en Afgørelse paa Sjælland, maatte Garanterne kaste Tropper i Land og angribe København; den

[1] Sverig havde den Gang store Besiddelser i Tyskland.

18aarige svenske Konge *Carl XII,* der laa med en stor Hærstyrke i Skaane, vilde hellere end gerne gøre Forsøget; men en Landgang kunde kun udføres med Englændernes og Hollændernes Hjælp, og den syntes de ikke meget villige til at yde. Foretagendet var ellers ikke forbundet med synderlig Risiko; den indesluttede danske Flaade formaaede kun at lægge det ringe Hindringer i Vejen, og den Hærstyrke, der kunde imødegaa en Landgang, var meget ubetydeiig.

Paa hele Sjælland fandtes af regulære Tropper kun 5 Batailloner, 7 Eskadroner og 5 Artillerikompagnier, ialt 4500 Mand. Hertil kom Flaadens Soldateske, 2 danske og 2 norske Batailloner, men disse Tropper kunde ikke tages bort fra Skibene, med mindre man vilde give Afkald paa at lade Flaaden løbe ud for at benytte en gunstig Chance. Til Anvendelse i aaben Mark raadede man kun over 6 Eskadroner. Resten gik med til at skaffe København og Kronborg den allernødtørftigste Besætning.

Ved det 17. Aarhundredes Udgang bestod den danske Hær udelukkende af hvervede Soldater, af hvilke henved Halvdelen var Udlændinge. I mange andre Lande havde man foruden de hvervede et større eller mindre Antal udskrevne Tropper, der nærmest var bestemte til Anvendelse i Fæstninger og i det hele i Forsvars Øjemed. Saadanne „nationale" Soldater havde man tidligere haft i Danmark, og det fik man ogsaa senere, men paa det Tidspunkt, hvorom her er Tale, var Københavns Borgervæbning saa at sige det eneste nationale Korps, og de gode Borgere var „kun maadelige Militaire", som deres egen Chef erklærede. Det var dog Tanken af anvende Landets Børn til Landets Forsvar, og 8. Maj 1700 udgik en Forordning om „almindelig Vagt og Landeværn"; heri paalagdes det Amtmændene at optage Ruller over alt Mandskab mellem 18 og 50 Aar, affatte Fortegnelse over alle brugelige Vaaben og siden, naar Kongen bød det, holde Generalmønstring over Landfolket, som de selv skulde kommandere med Bistand af Amtsforvalterne, Herreds- og Ridefogderne. Til Underofficerer skulde udtages saadanne Bønder,

„som i Krigstid tilforn havde ladet sig bruge". Gaardmænd skulde møde med Kaarde, Musket, 1 Pund Krudt, 14 Kugler og 6 Alen Lunte, mindre Jordbrugere med Kaarde, Pike og i Nødsfald med de Vaaben, de kunde opdrive. Bauner oprettedes, og Pladser anvistes, hvor Folkene skulde møde, naar Baunerne brændte, Trommerne rørtes, og Stormklokken lød. Mellem Tibberup Mølle og Humlebæk laa der saadan en Baun;[1] den blev forsynet med Ved af Asminderød Sogn, og „en Dannemand af de Næstboende" var beskikket som Baunemester.

Det var selvfølgelig ugørligt, nu da Krigen stod for Døren, at fremstille en brugelig Milits af det fuldstændig raa Materiale; men der blev arbejdet med god Vilje og ikke helt uden Udbytte. Der var stor Mangel paa Vaaben; de strænge Jagtlove havde bevirket, at kun faa Bønder var i Besiddelse af Musketter. Københavns Tøjhus fik da Ordre til at levere Amtmænd og „Proprietærer"[2] Geværer og Piker; men Beholdningerne var ikke overvættes store, og i Slutningen af Jnli var knap Halvdelen af Landeværnsfolkene forsynede med Skydevaaben, der tilmed var højst uensartede. Mandskabet blev til Dels indøvet af Drabantgarden, et lille Korps, der bestod af tidligere Officerer. I Juni og Juli var 4 Kaptajner beskæftigede med at exercere Bønderne i Frederiksborg Amt. De sled troligt i det hver eneste Dag, men Folkene var ganske ukendte med Vaabenbrug, og der skete ikke faa Ulykker ved Skydeøvelserne. Nogen Fremgang var der dog at spore, og ved en Mønstring, der 2den August blev afholdt over Roskilde Amts Landeværn, udtaltes, at man kunde vente, at Bønderne vilde være i Stand til at gøre nogen Modstand, „skønt de ej er saa fuldkomne, som om de var regulære Landfolk".[3]

Landeværnets numeriske Styrke var betydelig: Københavns Amt mønstrede 2777 Md., Roskilde ca. 3000, inddelte i Kompag-

[1] Vistnok paa den lille, Syd for Tibberup Gd. liggende Bakke, der paa Kortet Side 100 er betegnet ved Højdetallet 11. [2] D. e. Godsejere. [3] D. v. s. regelmæssigt uddannede nationale Soldater.

nier paa 350—500 Md.[1] Synderlig militær Betydning har disse alt for store Kompagnier ikke haft, slet bevæbnede, tarvelig uddannede, løst organiserede, som de var, og førte af en Amtsforvalter eller Ridefoged. I Slutningen af Juli indlagdes 300 Landeværnsmænd paa Kronborg, og noget senere 2200 i København; de blev midlertidig indlemmede i de regulære Regimenter, men gjorde kun daarlig Fyldest som Soldater.

Paa Sjælland fandtes ingen kommanderende General.[2] Kongen havde den 21de Maj, umiddelbart inden sin Afrejse til Hertugdømmerne, indsat en Kommission af høje militære og civile Embedsmænd, der som „Slotslovens Forvaltere" skulde „have Opsigt med al Ting". Denne Regeringskommission — i Reglen benævnet *Slotsloven* — ledede Sjællands Forsvar, og det var dens Hensigt at indlægge Landeværnet i Fæstningerne og at formere et mobilt Korps af de 2 Sjællandske Rytterregimenter, noget Feltartilleri, Dele af Københavns Garnison og Flaadens Soldateske; men denne fornuftige Plan blev ikke gennemført, da Københavns Kommandant, Generalløjtnant *Hans Chr. Schack*, ikke paa nogen Maade vilde sende Tropper ud af Fæstningen. I de første Dage af August var Øresundskystens Bevogtning overdraget til 2 Eskadroner af 3. Sjællandske Rytterregiment, der havde Hovedposter ved Helsingør, Espergærde, Rungsted Kro og Taarbæk. Ved hver af disse Poster var der anbragt 3 beredne Bønderkarle, der, naar Landgang skete, skulde bringe Melding til København, til nærmeste Regimentschef og nærmeste Amtstue. Udenfor København laa der en Eskadron af 1ste Sjællandske Regiment; skete der Landgang mellem Kronborg og Hovedstaden, vilde højst 350 *Ryttere* i Løbet af Dagen kunne indtræffe. *Fodfolket* repræsenteredes udelukkende af Landeværn fra Københavns, Frederiksborg og Kronborg Amter, der tilmed nylig havde afgivet 300 af deres bedste Folk til Bataillonen paa Kronborg, medens et stort Antal Bønder var beskæftigede med at køre Tømmer og

[1] De andre Amters Styrkelister er ikke fundne. [2] Heller ikke i 1807 var der ansat nogen kommanderende General paa Sjælland.

Faskiner til samme Fæstning. Kun hvis Landgang fandt Sted i Hovedstadens umiddelbare Nærhed, kunde der regnes paa Bistand fra Garnisonen. Natten til 23de Juli afviste saaledes en Bataillon af Prins Christians Regiment i Forbindelse med Landeværnsmænd under Amtmand *Knud Juel* et fjendtligt Forsøg paa at lande ved Skovshoved. Med *Artilleri* var Øresundskysten meget slet forsynet, og, naar svenske Beretninger taler om Kystbatterier, maa dette ikke forstaas bogstaveligt. I Følge Tøjhusregnskabet var der kun udleveret 7 smaa Kanoner, af hvilke de 4 stod ved Taarbæk, de 3 ved Rungsted; hertil kom 3 ganske smaa Piecer, der hørte hjemme paa Kronborg Ladegaard, og 4 Falkonetter[1], der kom fra Frederiksborg, hvor de brugtes til Salut, naar Kongen holdt Gæstebud. De sidstnævnte 7 Stykker blev betjente af Bønder med en Ridefoged som Batterichef; de førstnævnte derimod af Soldater. Sandsynligvis har der enkelte Steder været gravet Indskæringer til dette Artilleri; disse i Forbindelse med Brystværn for Strandvagterne, Hegn, Stengærder og Høje figurerer som „Batterier og Retranchementer".

Den Mand, hvem Forsvaret af Øresundskysten var betroet, var Stiftamtmand, Gehejmeraad *Otto Krabbe*; han var dengang henved 60 Aar gammel, havde aldrig været Soldat, men var en dygtig, fædrelandskærlig Personlighed, der ikke skaanede sig selv. Mere Krigserfaring havde Amtmanden i Frederiksborg- og Kronborg Amter, Gehejmeraad *Joh. Otto Raben*; han havde deltaget i Skaanske Fejde og var ved sin Afgang fra Hæren 1680 Oberstløjtnant i Rytteriet; derimod havde Amtmanden i Københavns Amt *Knud Juel*, Søheltens Søn, aldrig tjent i Hæren, men han havde udfoldet megen Iver ved at organisere Landeværnet, og i Kampen foregik han sine Folk med et godt Exempel. En særlig flink Landeværnsofficer var Amtsforvalteren i Kronborg Amt, *Jens Rostgaard,* en modig og energisk Mand, der havde tjent baade i den danske og i Nederlandenes Hær, havde deltaget i

[1] D. e. 1 Pds. Kanoner.

Skaanske Fejde og kæmpet i udenlandsk Tjeneste; hans Kollega i Frederiksborg Amt, *Cay Ahlefeldt,* gjorde ogsaa Fyldest efter Evne. Endnu bør nævnes Cheferne for Rytterregimenterne, Obersterne *Claus v. See* og *Baltzer Fr. Rabe.* De var begge Tyskere, der var blevne graa i Kongen af Danmarks Tjeneste; sidstnævnte havde 8 Sønner, der alle blev danske Officerer; Halvdelen af dem faldt i Krig som Førere for danske Tropper.

Den militære Situation paa denne Side Sundet var saaledes i Begyndelsen af August meget lidet trøstelig: en Haandfuld Ryttere, en Hob uøvede, slet bevæbnede Bønder og et ringe Antal bitte smaa Kanoner; det var alt, hvad man havde at sætte mod den Hær, der samledes i Skaane. Her stod ved Udgangen af Juli 8 Rytterregimenter med 7500 Heste og 5 Infanteriregimenter med 6000 Mand foruden 2 andre, der var om Bord paa den svenske Flaade. Det var veløvede, velbevæbnede Folk, førte af erfarne Officerer, og i Spidsen for dem stod Kongen, en født Feltherre, men som ganske vist endnu manglede Indsigt og Erfaring. Der var Kræfter nok til at bryde den ringe Modstand, som kunde ventes, men Kong Carl følte sig ikke sikker paa, at de fremmede Admiraler vilde stille de nødvendige Fartøjer til hans Raadighed; hidtil havde de just ikke vist megen Angrebslyst. Han sendte da sin Generalkvartermester,[1] *Carl Magnus Stuart,* til Flaadecheferne, og det lykkedes denne udmærkede Officer at overvinde deres Betænkeligheder, saa at han den 26. Juli kunde bringe Kongen, der opholdt sig i Malmø, bestemt Tilsagn om Bistand af Krigsskibe og Landgangsmateriel.

Paa Kongens Befaling gik Stuart strax i Gang med Udarbejdelsen af Landgangsplanen, og allerede den 28. forelagde han ham et Udkast; men der er ingen Grund til at gaa nærmere ind paa dette vidtløftige Aktstykke, saa meget mindre, som Planen var udfærdiget uden Kendskab til Terrænet. For at kunne arbejde paa et solidere Grundlag foretog Stuart den 29. Juli i For-

[1] Svarer nærmest til Generalstabschef.

ening med den svenske General Admiral, Grev *Hans Wachtmeister,* om Bord paa Fregatten *Fama*, en Rekognoscering af Kysten mellem Skovshoved og Espergærde, og Dagen efter sej-

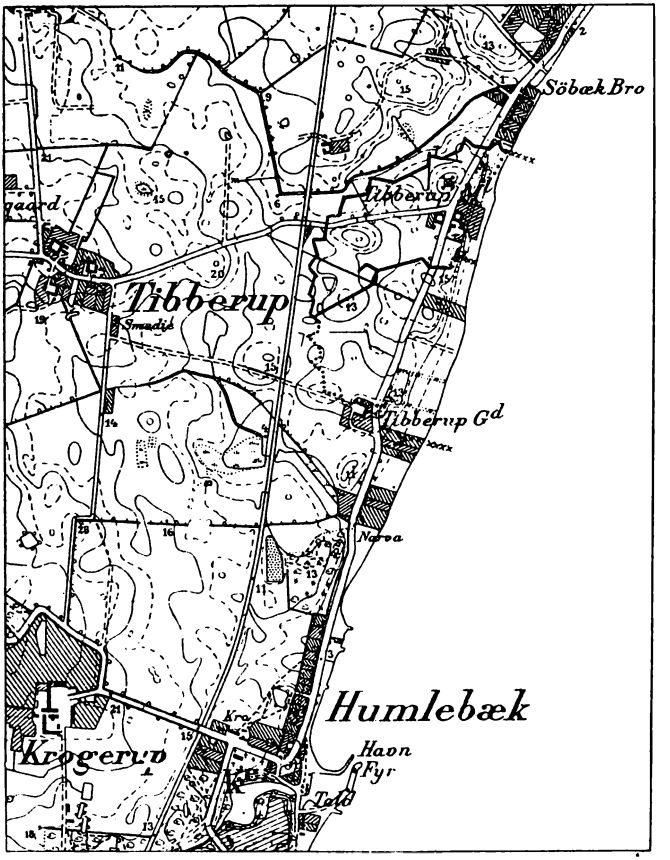

lede han til Landskrona, hvor Kongen meddelte ham, at han havde bestemt sig til kun at landsætte Tropper Nord for København; han havde nemlig oprindelig paatænkt ogsaa at foretage en Expedition fra Ystad til Køge Bugt. Foreløbig skulde der

kun overføres 8 Batailloner med i alt 4800 Md.; Flaaden kunde kun landsætte ca. 1800 Md. ad Gangen, og det vilde vare nogen Tid, inden man kunde raade over Materiel til at transportere Rytteri.

— Paa deres Rekognoscering havde Stuart og Wachtmeister udset Partiet omkring *Tibberup Mølle* til Landgangssted. Dybdeforholdene tillod Skibene at nærme sig Land paa 800 Meter; Kysten var paa en Strækning af en god Kilometer ikke skovbevoxet, og Forstranden temmelig smal, saa at det fjendtlige Rytteri kun i ringe Grad vilde kunne forulæmpe det landstigende Fodfolk. Det nærmeste Terræn omkring Møllen danner, som det ses af vedføjede Kort, et tresidet Højdedrag, der mod Øst falder temmelig stejlt af mod Sundet; den nordvestlige Side skraaner ned mod en lille Dal, hvor igennem der løber en Bæk, som forener sig med Søbæk tæt oven for Udløbet,[1] og den sydvestlige sænker sig ned mod et Engdrag. Her var det ret nemt at indrette en befæstet Lejr, hvor man i Ro kunde afvente Rytteriet, uden hvis Bistand man ikke vovede at rykke længere ind i Landet.

Den 30. Juli udgav Stuart sin endelige Landgangsbefaling. Krigsskibene skulde lægges i en Halvkreds med Orlogsskibene i Midten. Fregatterne, der laa paa Fløjene, havde den Opgave at bestryge Slugterne og hindre Fjenden i at samles bag Bakkerne, medens de store Skibe rensede Plateauet og fejede Kysten ren, saa at Baadkolonnerne, der roede gennem Aabningen mellem de 2 midterste Skibe, uhindret kunde naa Land. Landgangen skulde

[1] I ældre Akter kaldes Søbæk-Bro for Svinebæksbro, Søbæk for Sobækken. Hr. Gaardejer N. J. Andersen, Mørdrup, har oplyst, at sidst anførte Navn endnu bruges i daglig Tale — Søbæk Hus hed oprindelig Somøllen —, men at Navnet Svinebæk ikke længere synes at være kendt; det sydligere Vandløb hedder nu baade officielt og populært Munkegaardsløbet. For dette kunde ellers Navnet Svinebæk passe godt som Pendant til Sobæk.

Det hosstaaende Kort, der er gengivet efter den sidste Generalstabsmaaling, viser Terrænets Form (Højdekurverne). Bevoxningen har mulig, især mod Syd, været noget stærkere end nu; af Bygninger har der derimod mellem Humlebæk og Espergærde kun været ganske enkelte foruden Møllen.

Om den befæstede Lejr se Side 106.

foretages i 2 Vendinger, i den første Gardens 3 Bataillioner og 1 Bataillon af Malmøs Garnisonsregiment, i den anden de 4 Bataillioner af Uplands og Calmar Lens Regimenter, der hidtil havde været Soldateske paa Flaaden. Hver Bataillon skulde føres frem i en Baadkolonne paa 7 Linier, hvoraf de 4 første bestod af mindre Fartøjer, bemandede med Matroser og Grenaderer, der medførte Redskaber og Materiale til Anlæg af en flygtig Feltforskansning strax efter Landstigningen; de 3 sidste Linier bestod af Storbaade og „Espinger", der hver rummede 30—90 Md. og medførte Bataillonernes Hovedstyrke med nogle lette Kanoner. Malmø Bataillonen benyttede de Lods- og Fiskerbaade, der havde overført den, Garden skulde anbringes paa Flaadens Fartøjer. Hver Kolonne havde sit særlige Flag, hver Linie et eget Kendemærke. Højre Fløjkolonne skulde styre mod Møllen, højre Midtekolonne mod et Hus Syd for denne, venstre Midtekolonne mod Baunen, medens venstre Fløjkolonne skulde „debarkere paa den stenige Strand", d. e. omtrent udfor Babylonskoven. Den udførlige Instruktion angav, hvorledes man skulde forholde sig, hvis Baadene rørte Grunden, før der kunde vades i Land, og hvad der var at gøre, hvis det fjendtlige Rytteri red dem i Møde. Lykkedes Landgangen, maatte man ikke avancere videre, end det behøvedes for at anlægge en Lejr til 8 Bataillioner.[1]

Den 2. August gik Garden under Kongens personlige Ledelse i Landskrona om Bord paa 18 svenske, engelske og hollandske Fregatter, Brandere og Bombegalioter, medens den Malmø'ske Bataillon blev paa sine egne Fartøjer. Næste Dags Eftermiddag antændtes ved Landskrona 2 mægtige Bauner, og fra Fæstningens Volde blev der 2 Gange affyret svensk Løsen, 2 Kanonskud efter hinanden; i Spidsen for 4 Bataillioner tiltraadte den unge Konge sit første krigerske Togt. Fra den kombinerede Flaade blev Signalerne observerede, og snart drønede Orlogs-

[1] Da Landgangsfortøjerne var meget uensartede, blev Skemaet ikke nøjagtigt fulgt.

skibenes Kanoner som Tegn paa, at Flaaden var rede til at støtte Hærens Foretagender.

„Fama"s Rekognoscering var bleven iagttaget fra Kysten, og man havde sendt den nogle Kugler, der ikke ramte. Man ventede, at der snart vilde ske noget, og den 3. August indberettede Stiftamtmand Krabbe, at en Flotille fra Landskrona styrede op imod Hven. Fra Københavns Red observerede man en Del Uro i den fjendtlige Flaade, som detacherede et Antal Skibe og Fartøjer Nord paa. Slotsloven holdt Møde, Situationen blev grundig overvejet; man enedes om at sætte al Kraft ind — paa Fæstningens Forsvar, saa fik det gaa med Kysten som det kunde, man havde ikke Raad til at sende Stiftamtmanden Hjælp.

Kl. 9 samme Dags Aften stødte General Admiral Hans Wachtmeister til Kongen med Landgangsfartøjerne og 8 Orlogsskibe, der hver havde 300 Soldater om Bord; hele Eskadren ankrede Syd for Hven. Natten var ret ubehagelig, det blæste og regnede, adskillige Smaafartøjer led Havari, og en Del Materiel gik tabt. Kongen lod alligevel Garden gaa om Bord i Baadene, for at Fregatterne kunde blive disponible. Uplands og Calmar Lens Regimenter forblev naturligvis paa Orlogsskibene. Tidlig paa Morgenen blev Ankrene lettede, og Stuart vilde nu strax løbe op til Tibberup Mølle, anvise Krigsskibene Plads, lade Baadene ordne sig bag dem og kaste Tropperne i Land; men Planens Udførelse blev forsinket, da Wachtmeister maatte vende sig mod en lille Eskadre paa 10—12 danske Fregatter og Snaver,[1] der var løbet op langs Kysten uden om Blokadeflaadens højre Fløj. Denne saa vel som Wachtmeisters Skibe aabnede Ilden, og de Danske maatte gaa tilbage; Expeditionen blev dog noget forsinket; Kl. 7 laa den ud for Vedbæk. Paa Kysten kom der nu Liv og Røre: Baunerne brændte, Ordonnanser sprængte afsted. Ryttervagterne

[1] Fregatter, saavel som Snaver, Barcalongaer og Jagter, var smaa Krigsskibe med ét Dæk, i Reglen 2 Master og et vexlende Antal lette Kanoner. Ofte benævnes det samme Skib med alle 4 Navne; i Reglen kaldtes dog de største Fregatter, de mindste Jagter.

inddroges, Jens Rostgaard med sine Smaakanoner gik ad Rungsted til, og Nord og Syd fra kom Smaahobe af Ryttere og Landeværnsmænd, der vilde afværge Landgangen. Men hvor vilde denne finde Sted? Da de danske Fregatter var afviste, sejlede Wachtmeister og Stuart med de store Skibe direkte mod Humlebæk, medens Kongen med de fladtgaaende Fartøjer holdt sig nærmere ved Kysten, idet han af og til foretog en Demonstration for at vildlede Forsvarerne. Ved Rungsted kom han saa nær, at Fyrværker *Hans Bryggemann*, som stod der med sine 3 Feltkanoner, aabnede Ilden; han sendte Baadene 12 Kugler, men gjorde dem ikke videre Skade. Kl. 12 var Flotillen ud for Mikkelsborg, hvor fra Jens Rostgaard gav Ild paa den; den sejlede videre, trolig fulgt af Rostgaard, der igen fyrede paa den Syd for Nivaa og senere fra en ny Stilling mellem Sletten og Humlebæk „Fiendernes Folk og Fartøj til Skade og Afbreck". Synderlig Fortræd har de smaa Kugler dog næppe gjort.

Da Stuart med de forreste Orlogsskibe kom til Humlebæk, fik han Nord for Fiskerlejet Øje paa en Jordforhøjning, som han antog for et Batteri,[1] der kunde blive meget generende ved Landgangen. Kysten var i Øjeblikket blottet for Forsvarere, og han foreslog derfor Wachtmeister at sætte Folk i Land for at sløjfe Værket, men General-Admiralen fandt det overflødigt; Skibene ankrede, og man skaffede i Ro og Mag til Middag. Da dette var besørget, bad Chefen for Uplands Regiment, Oberst *Otto Vilhelm Løwen*. der var om Bord paa Admiralskibet, om Lov til at gaa i Land og tage „Batteriet". Tilladelsen blev givet, og Obersten nærmede sig Kysten med 50 Musketterer i 2 Fartøjer; Stuart, der ikke kunde modstaa Lysten til at deltage i Expeditionen, fulgte den i sin Slup. Men nu var begge Amtsforvalterne komne til Stede, Rostgaard anbragte sine Piecer i „Batteriet",

[1] Formodentlig en Høj i den saakaldte Babylonsskov, umiddelbart Syd for „Narva". Det kan lejlighedsvis bemærkes, at dette sidste Navn skal være givet Lunden af den bekendte Fru Frederikke Brun, f. Münter, Oldemoder til Krogerups nuværende Ejer.

Ahlefeldt besatte et Stendige med sine Bønder, og, da Svenskerne kom indenfor Skudvidde, blev de modtagne med Musket- og Falkonetskud; 6 Uplændinge blev frufne, og Stuart fik en Kugle i det venstre Laar. Løwen blev betænkelig, og, da han tilmed fik Øje paa en Eskadron, der holdt rede til at tage imod ham, gik han tilbage. Klokken var dengang antagelig 4. Trods sit Saar opgav Stuart ikke sin Virksomhed, men roede rundt blandt Fartøjerne og anviste dem deres Pladser. Mellem Admiralskibene var der et Mellemrum paa 800—1000 Meter.

Kl. 5 aabnede Krigsskibene Ilden; en Eskadron, der kom Syd fra, blev beskudt, men den stedkendte Rostgaard fik den hurtig i Sikkerhed paa Marken mellem Tibberup By og Mølle. Hele Forsvarsstyrken, højt regnet 3—400 Ryttere og 4—500 Bønder, gik nu i Stilling. Sydligst, langs „Krogerup Stendige", stod Rostgaard med sine Falkonetter og nogle Hundrede Bønder, i Midten Rytteriet med de Frederiksborgske Salutkanoner, paa venstre Fløj ved Møllen Resten af Bønderne.

Kl. 9 var Baadene rangerede. Paa Admiralskibene for de røde Flag til Vejrs, og Kolonnerne roede frem mod de opgivne Maal; de gik frem „en échélon" (i Trappeform); venstre Kolonne var længst fremme, højre, hvorved Kongen befandt sig, længst tilbage. Det blev Major *Carl Numers'* Gardebataillon, der først kom i Kamp. Løjtnant *Gustaf Henrik Siegroth* førte den forreste Linies Grenaderer; saa snart Baadene rørte Grunden, sprang Folkene i Vandet, der naaede dem midt paa Livet, Løjnanten ordnede dem, og de begyndte at vade i Land; men inden de havde naaet „den stenige Strand", blev de angrebne af Oberstløjtnant *Frederik Leegel,* der med sine Ryttere red ud i Vandet og gik løs paa dem med de blanke Vaaben efter at have afgivet en Salve. Grenadererne besvarede Ilden paa ganske kort Hold og værgede sig med Bajonetten. De bageste Linier kom nærmere, Siegroth fik Assistance, og Leegel maatte, efter at have „træffet" (d. v. s. angrebet) flere Gange, gaa tilbage. Bataillonen kom i Land, opmarcherede Syd for den nuværende Tibberup

Gaard og besatte med en Flankedækning det Hegn, der endnu fra „Babylonsskoven" gaar i vestlig Retning. Næppe havde Numers faaet sin Styrke ordnet, før han blev angrebet af de 3 Eskadroner. Kampen var ret hidsig, Grenaderne kastede Haandgranater ind mellem Hestene, og Angrebet blev tilbagevist. De smaa Frederiksborgske Kanoner, der ikke hurtigt nok kunde komme af Vejen, blev tagne, men det skal være lykkedes Betjeningsmandskabet, der led en Del Tab, at fornagle dem forinden. Rostgaard derimod, som mærkede, at højre Fløj ikke blev angrebet, trak sine Smaapiecer ud paa Marken og beskød Gardebataillonen, som beredte sig paa at modtage et nyt Rytterangreb; men inden dette blev udført, saas det svenske Centrum i Fremrykning, medens højre Fløj, der var landet ved Møllen, svingede Sydvest paa. Da opgav Stiftamtmanden Stillingen og gav Landfolket Ordre at „salvere sig ved Flugten". Bønderne gik tilbage til Skoven, medførende Rostgaards Piecer og deres øvrige Vaaben,[1] der har saaledes ikke været Tale om Panik. Rytteriet holdt sig i Fjendens Nærhed til Mørkets Frembrud.

Efter Kampen blev Uplands og Calmar Lens Regimenter landsatte, og hele Natten blev der arbejdet paa den befæstede Lejr, der ved Morgengry var i nogenlunde god Forsvarsstand. Den dannede et mod Søen aabent Værk, blev senere udvidet og strakte sig, da hele Angrebshæren var landsat, fra Svinebæksbro omtrent til det Sted, hvor „Babylonsskoven"s nordlige Hegn nu igger. Mellem denne og Lejren løb et lille Vandløb, der mundede ud der, hvor Villa „Narva" nu ligger. Her førte Strandvejen den Gang over et Vadested „Nyvad".[2]

Tabene i den kortvarige Kamp kendes ikke nøje. 1ste Sjællandske Regiment havde 1 falden Rytter og 5 dræbte Heste, 3dje Sjællandske mistede 11 Md. og 17 Heste. De Saaredes Antal

[1] Af Tøjhusregnskaberne fremgaar, at der kun manglede ganske faa Vaaben ved Afleveringen efter Krigen. [2] Jfr. Kortet Side 100. Den fuldt optrukne Linie antyder den først anlagte Lejrs Omkreds, den stiplede den senere Udvidelse, begge Dele dog kun tilnærmelsesvis.

var betydeligt; Løjtnanterne *Peter Didrichsen* og *Christian Berend Blücher* var iblandt dem; sidstnævnte blødte af 16 Saar, der, som han 7 Aar senere forsikrer, alle var dødelige. Af Rostgaards Bønder blev flere „ved samme Støkker (Kanoner) baade døde og qvæste", og adskillige Gaardmænd nævnes i Jordebogregnskaberne som „dødskudte den 4. August". Svenskernes Tab kendes ikke, men betydeligt har det næppe været.

I Løbet af den 3. August var det endelig gaaet op for Regeringskommissionen i København, at der maatte gøres noget for i det mindste at redde Æren. Om Eftermiddagen blev Marineregimentet landsat; men det brugte 24 Timer om at blive marchefærdigt. Den 4. Kl. 2 om Eftermiddagen forlod det Hovedstaden, ledsaget af nogle Artillerister med 8 Feltkanoner, og Kl. 4 afsendte Slotsloven yderligere 2 Batailloner. Hele Styrken, der talte lidt over 2000 Mand, underlagdes Marineregimentets Chef, Oberst *Lave Hohendorf*, der trods sit tysk klingende Navn var en indfødt dansk Adelsmand. Dele af Landeværnet fra Københavns, Roskilde og Tryggevælde Amter sluttede sig under Vejs til Kommandoet, der møjsommeligt arbejdede sig frem ad den utrolig slette Strandvej; men det var afsendt saa sent, at det umuligt kunde naa Landgangsstedet i rette Tid. Det var for Resten et Held, at det ikke stødte paa Fjenden; thi General Schack havde bundet Hohendorf paa Hænder og Fødder og gjort ham det ganske umuligt at handle rask og energisk: han skulde grundig overlægge med Obersterne Rabe og See, Stiftamtmanden, Amtmændene Raben, Juel og Skeel[1] samt Bataillonskommandørerne, hvad der var at gøre, og derefter udføre, hvad der ved Stemmeflerhed blev besluttet! Langt ud paa Natten naaede Kommandoet Rungsted Kro, og herfra blev det ved Ilbud kaldt tilbage af Slotsloven, der havde faaet Melding om Svenskernes Landgang. Der blev ikke senere gjort noget alvorligt Forsøg paa at kaste Fjenden i Vandet; i Slotsloven blev der

[1] Chr. S., Amtmand over Tryggevælde Amt.

snakket meget frem og tilbage om den Sag, og det er ikke helt umuligt, at man kunde have generet den landstegne Styrke betydeligt, hvis man havde rettet et kraftigt Angreb paa den; thi Svenskernes Stilling var i de første 4 Dage temmelig kritisk. Vejret var uroligt, Flaaden kunde ikke understøtte Lejren, og det var umuligt at overføre Rytteriet, hvortil man i høj Grad trængte; før det kom, kunde man ikke trænge ind i Landet og hente Proviant.

Foreløbig hjalp Svenskerne sig med at udplyndre Snekkersten, Skotterup og Espergærde; i øverste og nederste Torp, Toelt og Daglykke tog de al Sæden bort fra Markerne; men disse Furageringer var forbundne med en vis Risiko, og de Kommandoer, der fjærnede sig for langt fra Lejren, blev opsnappede af de danske Ryttere, der under Oberstløjtnant Leegel holdt Øje med Fjenden. Det var dog slet ikke Kong Carls Mening at fare haardt frem; han tilsagde Sjællænderne Beskyttelse for Person og Ejendom, og der udgik Opfordring til Bønder og Borgere om at føre deres Varer til Lejren; men, da der kun blev budt dem det halve af den almindelige Pris, følte de ingen Lyst til at gøre Forretninger med Svenskerne. Den 6. August blev der i Helsingør rekvireret „en anselig Del Øl og Brød" til Lejren; men, da Forsyningerne udeblev, fik Magistraten den 10. et højst unaadigt Brev fra den svenske Generalkrigskommissær *Göran Adlersten*. Borgmester *Frederik Bartels* sammenkaldte strax Stadens „24 Mænd"[1] og foreslog, at han selv sammen med nogle af dem rejste ud i Lejren for at stille Adlersten tilfreds, da man ellers maatte befrygte, „at Byens hidtil hafte Ro skulde blive omvendt til Uro, saa som man ligger Fienden saa nær, at han hvert Øjeblik kan gøre Byen Fortræd." Borgerskabet gik ind paa For-

[1] Ligesom København og adskillige andre Stæder havde Helsingør en Art Borgerrepræsentation, der vel ikke var fremgaaet af almindelige Valg, men som dog dannede en Slags Modvægt mod „Magistraten", de af Kongen ansatte Borgmestere og Raadmænd. At Bartels sammenkaldte de 24 Mænd, laa i øvrigt i, at de andre Medlemmer af Magistraten i Øjeblikket var fraværende (Helsingørs Raadstueprotokol 1700).

slaget, og Mødet forløb til fælles Tilfredshed. Nu havde Svenskerne da ogsaa faaet Midler til at foretage længere udgaaende Exkursioner; den 9. August overførtes det første Rytterregiment, i de følgende Dage fulgte flere efter, og den 18. stod der i Lejren 5 Rytterregimenter, 10 Batailloner og noget Feltartilleri. De nordsjællandske Amter blev sat i Kontribution, og Bønderne maatte køre store Masser Proviant og Furage til Tibberup Mølle. Helt ordentlig gik det nu ikke altid til ved Udskrivningerne; navnlig paa Hørsholm Gods blev der plyndret slemt. I Karlebo blev der taget Varer til en Værdi af 1550 Rdlr., i Birkerød til 1424 Rdlr. o. s. v., og det altsammen foruden Rekvisitionerne. Paa Jellerød Gaard blev der røvet Køer, Lam, Svin, Husgeraad, Sengklæder og Viktualier; i Usserød tog Svenskerne navnlig Gang- og Sengklæder. Vallerød blev stærkt medtaget, men hver af de Bestjaalne fik af Kong Carl 10 Rdlr. i Erstatning, hvormed de dog kun var slet hjulpne.

Der er bevaret en Mængde Lister over stjaalne Genstande. Fra Ole Ibsen i Vallerød blev der saaledes taget 30 Læs Hø, 8 Traver Havre, 2 Traver Byg, 1 Messingkedel, 1 Hest til 16 Rdlr., 8 Faar og Lam til ialt 5 Rdlr. 2 Sk., 2 Svin, 1 Kalv, 3 Lagner, 8 Duge, 8 Skjorter, 4 Sække, 3 Skpr. Gryn, 3 Sider Flæsk, en Del Jærnsager; det hele var 82 Rdlr. 3 Mark og 8 Sk. værd. Jens Jensen mistede alle Gang- og Sengklæder, og samme Skæbne havde Ejeren af Kokkedal, fra hvem der yderligere blev ranet 1 Hest og 1 Vogn. I alt blev 13 Gaard- og Husmænd grundig udplyndrede i denne ene By.

Ogsaa Ægtkørslerne tyngede haardt paa Frederiksborg- og Kronborg Amter. Asminderød Sogn leverede i August 270 Vogne, Tikøb fra 10.—16. August 120 Vogne, men ogsaa de fjærnere Sogne: Helsinge, Annisse, Ramløse, Tibirke maatte køre Proviant og Furage til Lejren, ikke et eneste gik Ram forbi. Af Amternes Jordebogsregnskaber og de kongelige Resolutioner paa Rentekammerets Indstillinger, hvorfra de fleste af ovenstaaende Oplysninger er tagne, fremgaar det tydeligt, hvor stærkt Nord-

sjælland blev medtaget i Sommeren 1700. Det blev nødvendigt at give Skatteyderne store Afslag; i Frederiksborg Amt udviser Jordebogs Regnskabet en Nedgang fra 9893 Rdlr. til 3468 Rdlr. 2 Mark 4 Sk., og i Kronborg Amt gik man fra 7225 Rdlr. ned til 3022; Amtmanden udtaler: „denne Landgilde er sat saa højt, som det kan taales; Aaret har været temmelig godt, men Bonden har haft uhyre Udgifter med Leverancer til de Svenske". Amtmanden over Københavns Amt skildrer udførlig Tilstanden: „De Mænd, som besaa Bondens indavlede Korn, kunde ej anføre nogen for Landgilde. Dog alligevel har jeg til Hs. Maj. Tjeneste med Amtsforvalteren overvejet, at de, som nogenlunde det kunde formaa, skulle drives til at yde, saa vidt muligt var, hvilket har haft sin Fremgang, saa Hs. Maj. af Jordebogen for dette Aar har nydt en god Del, og nærmere turde man ej gaa dem, om de ellers skulde besaa Jorden o. s. v."

Skønt Carl XII kun raadede over 10000 Md. og ganske manglede Belejringsartilleri, besluttede han dog at nærme sig København; den 19. August brød han op fra Tibberup Mølle, hvor han efterlod en Bataillon, og marcherede til Rungsted, hvor en ny Lejr var anlagt. Styrken var for ringe til at foretage et Angreb paa Hovedstaden, der nu var sat i god Forsvarsstand; men den blev heller ikke sat paa Prøve; thi den 18. havde Frederik IV i Traventhal sluttet Fred med Hertugen at Holsten-Gottorp. Den 26. fik den svenske Konge officiel Meddelelse herom, og da han jo ikke var krigsførende, kunde han ikke fortsætte Felttoget, hvor gerne han end vilde. Hans Medgaranter vilde paa ingen Maade staa ham bi, og den svenske Flaade var den danske underlegen. Han begav sig da til Vedbæk, hvor en Kilde i Enrums Have endnu bærer hans Navn; den 29. og følgende Dage blev en Del af Landgangskorpset indskibet her fra; den 1. September sent paa Aftenen var Vedbæk og Rungsted rømmede. Samme Dag var Kong Carl redet til Helsingør, hvor fra en Del Ryttere overførtes til Helsingborg; næste Dag gik han ved „Søndre Teglværk" tæt Syd for Byen om Bord paa en „Kullebaad" og

sejlede til Skaane, og den 3. September forlod de sidste svenske Tropper Sjællands Grund, som de ikke senere har betraadt som Fjender.

Carl XII's Landgang ved Tibberup var ikke nogen stor Krigsbedrift; det var jo en let Sag at overvinde den lille Haandfuld Folk, der modsatte sig den. Heller ikke i politisk Henseende havde den stort at betyde, Fredsunderhandlingerne i Traventhal var allerede indledede den 29. Juli. Men den lille Episode fortjener dog at mindes; den var den unge Konges første Skridt paa hans berømmelige Heltebane, og, selv om han ingen Lejlighed fik til at udmærke sig i Kampen — han var blandt de sidste, der steg i Land — saa hørte han dog her for første Gang Kuglerne pibe, og det var hans Energi og sejge Fastholden ved det engang fattede Fortsæt, som drev Foretagendet igennem. Men ogsaa Forsvarerne fortjener at mindes, og det baade de tapre Sjællandske Ryttere, de civile Embedsmænd og ikke mindst de brave Bønder fra Kronborg- og Frederiksborg Amter, der „lod see deres Troskab og Flittighed i alt det, som efter den Leylighed kunde lade sig giøre", ikke lod sig fordrive af Ilden fra Skibene, der „fyldte Humlebeck, Skov, Mark og alt vedliggende med idel Kugler, stoere og smaae", men modtog den landstegne Fjende med Musket- og Falkonetskud og først trak sig tilbage i god Orden, da deres Foresatte bød dem at „salvere sig."

Stednavne fra Søsum By og Bymark.

Af

J. P. Jensen-Bjellekjær.

FRA den ældste Tid og op igennem flere Aarhundreder, medens Bymarken blev drevet i Fællesskab af Bymændene, har der i Folkemunde formet sig en Mængde Stednavne, som nærmest ved mundtlig Overlevering tildels er bevaret til vore Dage. Disse Stednavne, som paa den Tid nødvendig maatte bruges for Stedbetegnelse paa Bymarken, er dog nu godt paa Veje til at glemmes, da de ikke mere har den Betydning som i en svunden Tid.

Forinden Udskiftningen fandt Sted, var Bymarkerne ikke bebyggede. Gaarde og Huse laa alle i Byen, og for at kunne betegne et bestemt Sted paa Byens Mark, maatte der anvendes et Navn paa en Mose, et Vandhul, en Høj, f. Ex. Ellemose, Rygehullet, Firhøj, o. s. fr. Nu, da Bymarkerne ere bebyggede, og der da som Stedbetegnelse i Reglen anvendes Navnet paa Ejeren af nærmeste Hus eller Gaard, saa bliver de gamle Stednavnes Benyttelse mindre og mindre. Men disse Navne har sin store historiske Betydning, saavel for Sproget som for den egentlige Historie, og de bør derfor ikke gaa i Forglemmelse, hvad der dog let vil ske, dersom de ikke omhyggelig optegnes. Saadanne Optegnelser bør foretages i hver eneste By eller Ejerlav, og saa vidt muligt af stedkendte Personer, thi et nøje Kendskab til paagældende Egn er af stor Betydning for et solidt Arbejde. Bliver Stednavnsspørgsmaalet engang taget op til sagkyndig Behandling,

vil Historikeren, Sprogmanden og Menigmand her gensidig kunne støtte hinanden. For Sproget vilde det være heldigt, om Stednavnene tillige blev optegnede i Folkemaal.

Endskønt der kun er forløbet omtrent 125 Aar, siden disse Stednavne, saavel som Navnene paa Byens Agre, blev benyttet i daglig Tale Mand og Mand imellem, og trods det, at de havde flere Aarhundreders Hævd, saa er disse Navne nu ved at uddø, og mange er sikkert allerede glemte, men det er at haabe, at der i Løbet af de nærmeste Aar vil være en eller anden, der tager denne Sag op indenfor sin Fødeby. Som et Forsøg i denne Retning skal nærværende Optegnelser opfattes.

Til de angivne Stednavne for Søsum Bys Vedkommende skal jeg ikke knytte nogen Bemærkninger, men kun henvise til Fortegnelsen, som jeg haaber endnu kan gøres fyldigere.

1.	Pudebjergs Bakke	
2.	Spange Bro	
3.	Spangebjergs Bakke	
4.	Konehøj	Konehøw[1]
5.	Gamle Dam	
6.	Snør Engen	Snørren
7.	Lundebakke	
8.	Smedeengen	
9.	Ladebjergs Eng	
10.	Tyvekrogen	Tywkrowen
11.	Allekjærs Krog	Alkiskrowen
12.	Brunhøj	Brunhøw
13.	Rævehøj	Rævehøw
14.	Svineholms Mose	Svinemose
15.	Raunholm	
16.	Skadedysse	
17.	Stubbene	
18.	Damvad	
19.	Hestehauge Kjær	

[1] I Udtale.

20.	Gederyggen	
21.	Elsmose	
22.	Finevad	
23.	Toppevad	
24.	Bjellekjæret	
25.	Firhøj	Firhøwen
26.	Posteværket	
27.	Ellemose	
28.	Eegholmsbroen	
29.	Gaule Engen	Gowlengen
30.	Gasserkrogen	Gasserkrowen
31.	Myrholm	
32.	Rygehullet	
33.	Tranebjerg Mose	Tranmose
34.	Storkekrog	Storkekrow
35.	Lindenbjergdysse	
36.	Egebjergs Bakke	
37.	Løvekjæret	
38.	Gaasebedsengen	
39.	Kapel Eng	
40.	Møllestræde	
41.	Smedekrogen	
42.	Jydekrogen	

Da Stednavnene ere optegnede under et Forarbejde og indsatte paa et Kort, der er udarbejdet til andet Formaal, skal jeg til dette Kort over Søsums Bymark føje nogle Bemærkninger.

De afsatte Markskel er Gaard- og Huslodderne saaledes som de blev afsatte ved Udskiftningen 1787—90. 24 Gaardlodder og 21 Huslodder samt Skolens Lod. Ved Gaardene er disses Navn anført saaledes, som det er skrevet ved Taxationen 1816 i Anledning af den nye Matrikuls Indførelse. Østersøen, som senere er tørlagt og udskiftet er delt i 24 Lodder, en Lod til hver Gaard. Nogle Gaarde, der ikke havde Tørveskær paa Hovedlodden, eller

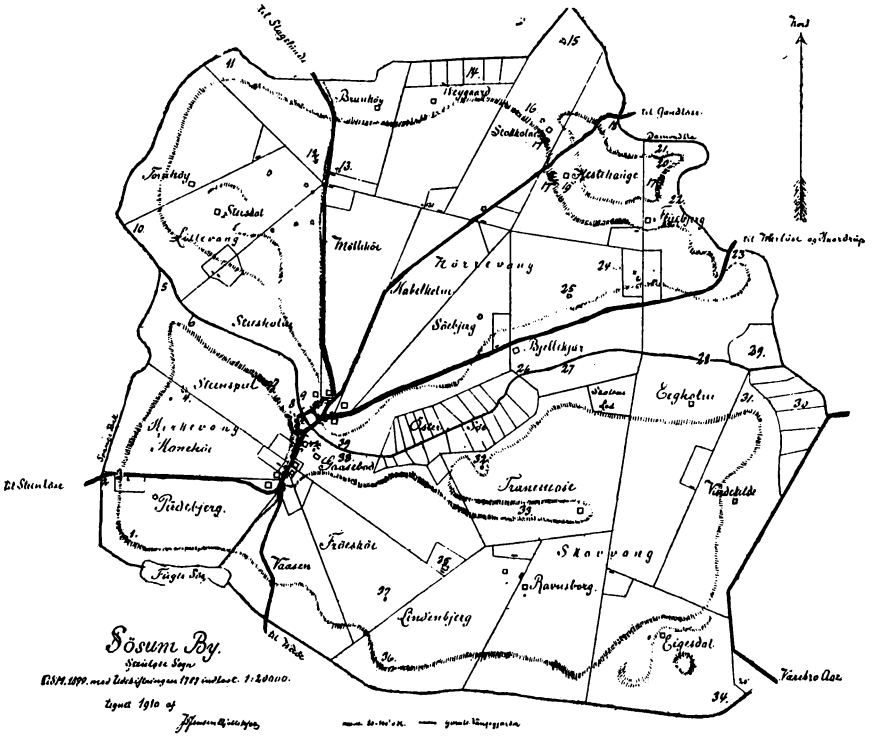
Sösum By.
Steinlöse Sogn
Tegnet 1910 af
Brunköy
Weygaard
Stockholm
Hestehaige
Fiskeberg
Mölliköi
Hörrevang
Mabelkelm
Söebjerg
Bjellekjær
Eegkolm
Steinspiel
Monekör
Pudebjerg
Fraseköi
Vaasen
Lindenbjerg
Skovvang
Ravnsborg
Eigesdal
Vindekilde
Fugte Söe
Vaasebro Aar
til Steinlöse
til Gandlöse
til Merlöse og Anordrup
til Stagelunde
til Nakke

i hvert Fald af ringe Mængde eller Beskaffenhed, er tildelt fælles Tørvejord i Svineholms Mose, og tillige i Gasserkrogen, som oprindelig blev delt i 42 Lodder til 6 Gaarde.

Bymarkens gamle Inddeling i Vange er anført. Saa godt som hele Bymarken er naturlig begrænset imod Nabobyerne ved Vandløb. Byen og Bymarken deles ved en Engstrækning med Vandløb i en nordlig og en sydlig Halvdel. Disse to Halvdele er atter delt ved Vangegærderne, saa der fremkommer fire Afdelinger: Nørrevang, Skovvang, Kirkevang og Lillevang. Efter de naturlige Forhold, Byens Beliggenhed m. v. har denne Ordning sikkert været ganske ideel efter Datidens Forhold. Dog har Trevangsbruget som det ældre Sædskifte ogsaa været benyttet her. Kirkevangen og Lillevangen udgjorde paa den Tid den ene af Byens tre Vange, og den opdyrkede Del af Bymarken var delt i ca. 70 „Kaster eller Deele", der hver især havde sit Navn.

Undersøgelse af gamle Stednavne hører til de Opgaver, som „Dansk historisk Fællesforening" har anbefalet Amtsforeningerne at tage op (jfr. Foreningens Hefte Nr. 2, S. 20—22); en Vejledning til Optegnelse af saadanne Navne findes i „Fra dansk Folkemindesamling" I, S. 77—96.

Artiklens Forfatter, der selv i længere Tid havde syslet med samme Tanke, og bragt den paa Bane ved Møder i vort Samfunds Bestyrelse, paatog sig saa at gøre en Begyndelse med sin Fødestavn. Bestyrelsen opfordrer herved andre til at følge det givne Eksempel og vil, naar nogen henvender sig til den, gerne yde Hjælp dertil. Man har da tænkt sig at samle saadanne Navnefortegnelser og foranledige, at de underkastes en samlet Bearbejdelse af kyndig Haand.

Dagbøger fra vore sidste Krige.

Ved

Generalmajor **A. Tuxen.**

Saa vel fra den 1ste som fra den 2den slesvigske Krig foreligger der Samlinger af Soldaterbreve. Kyndige Udgivere har blandt de store Masser af Skrivelser, som det er lykkedes dem at opdrive, udpillet de mest karakteristiske, dem, der gav det bedste Begreb om, hvorledes en Begivenhed tog sig ud, set med Deltagernes Øjne, fra deres Standpunkt. Man tager vel næppe Fejl, naar man gaar ud fra, at ved Udvalget har Brevenes kulturhistoriske, maaske ogsaa til en vis Grad deres litterære Værdi været det afgørende; næppe er noget taget med paa Grund af de positive Efterretninger, de indeholder, og dog er disse ofte ikke uden Betydning. I en ellers ganske interesseløs Skrivelse kan der findes en Tids- eller Stedsangivelse, en Oplysning om Vejrliget, om Forplejningsforhold m. m., som man forgæves vil søge i de officielle Aktstykker. Brevenes krigshistoriske Værdi ligger saaledes ikke blot i de Bidrag til Tidens og Menneskenes Karakteristik, som de giver.

Foruden Brevene er der imidlertid endnu en Række samtidige Dokumenter, som er ligesaa vigtige, men langt mindre bekendte, fordi de som Regel ikke egner sig til Udgivelse, nemlig de Dagbøger, som Deltagerne har ført. Der findes uden al Tvivl rundt omkring i Landet saadanne smaa Lommebøger eller Hæfter, hvori Krigsmænd, det være sig Officerer, Underofficerer eller Menige, har nedskrevet deres Oplevelser Dag for Dag eller i

hvert Fald med kortere Mellemrum. De er oftest mindre personlige end Brevene, de er jo ikke bestemte for andre end for Dagbogens Forfatter, ikke — hvad Brevene under Tiden er — beregnede paa at fremstille ham i en fordelagtig Belysning; Hensigten med dem har som Regel kun været at komme hans Hukommelse til Hjælp, naar han vilde „genleve sit Liv i Erindringen". Men netop herved forøges deres Værdi som Kildemateriale.

Naar der er løbet saa meget Vand i Stranden, at Danmarks Krigshistorie i det 19. Aarhundrede engang kan optages til videnskabelig Behandling, vil det være ønskeligt at have det størst mulige Kildestof til Raadighed; det gælder derfor om at redde, hvad reddes kan, medens Tid er. Det er derfor min Bøn til Aarbogens Læsere, at de vil formaa Ejere af Krigsdagbøger til at overdrage disse til Frederiksborg Amts historiske Samfund, der da vil sørge for, at de bevares paa et Sted, hvor de er sikrede mod Tilintetgørelse og dog let tilgængelige, altsaa i et af Statens Arkiver eller Biblioteker.

Samfundets Virksomhed

fra den 1. Oktober 1909 til den 31. September 1910.

SAMFUNDETS 4. ordinære Generalforsamling blev holdt i Helsingør den 21. Januar 1910. Dirigent var Overretssagfører *Mourier.*

Af Bestyrelsens Medlemmer fratraadte efter Tur d'Hrr. R. Christensen, Kongstad, P. Petersen og Plesner. De 2 sidst nævnte genvalgtes; i Stedet for de 2 først nævnte, der frabad sig Genvalg, blev valgt Cand. phil. H. Haase, Birkerød, og Sogneraadsformand J. O. Nielsen, Nejlinge. Bestyrelsen bestaar altsaa af:

Højskoleforstander *Holger Begtrup,* Frederiksborg Højskole; Overlærer *Carl Christensen,* Frederiksværk; Højskoleforstander *J. Fog-Petersen,* Højskolen for unge Handelsmænd, Hørsholm (Forretningsudvalget); Cand. phil. *H. Haase,* Birkerød; Oberst *H. W. Harbou,* Kronborg (Formand); Rektor, Dr. phil. *Karl Hude,* Frederiksborg Statsskole; Amtsraadsmedlem, Gaardejer *J. P. Jensen-Bjellekjær,* Søsum; Ingeniør, Vicekonsul *Fr. Kaas,* Helsingør (Sekretær og Kasserer); Læge *Th. Krarup,* Viksø; Sogneraaadsformand *J. O. Nielsen,* Nejlinge; Skoleinspektør *P. Petersen,* Hillerød (Forretningsudvalget); Skoleinspektør, Cand. phil. *J. Ernst Plesner,* Helsingør (Forretningsudvalget).

Til Revisorer valgtes Toldkontrollør *Heilmann,* Helsingør, og Gaardejer *Chr. Jensen,* Danstrup; til Decisor: Amtmand, Kammerherre, Greve *Schulin,* Frederiksborg.

Repræsentanter (Lovenes § 7) er: Skolebestyrer *Hatt,* Frederikssund, og Bestyrer *Jacob Olsen,* Skovridergaarden, Jægerspris.

Der har været holdt 4 Foredragsmøder, nemlig:

Den 21. Januar i *Helsingør* (efter Generalforsamlingen): Professor, Dr. phil. *H. Olrik* talte om *Erik af Pommern.* Formanden ledede.

Den 3. Juli i *Hjørlunde:* Lærer *P. A. Petersen* talte om *Stænderdeputeret Jørgen Pedersen, Hjørlunde,* og Skoleinspektør *P. Petersen* om *Den højere Bondeskole i Sundbylille.* Sidstnævnte ledede.

Den 21. August i *Humlebæk.* Generalmajor *A. Tuxen,* talte om *Carl XII's Landgang ved Tibberup Mølle den 4. August 1700.* Formanden ledede.

Den 28. August i *Frederiksværk:* Kaptajn *K. C. Rockstroh* talte om *Frederiksværks Forhistorie 1700—1750.* Overlærer *C. Christensen* ledede.

Samfundets Aarbog for 1909 udkom i December s. A.

Med de historiske Samfund for *Holbæk Amt, Randers Amt, Ribe Amt, Ringkøbing Amt* (Hardsyssel), *Thy og Hanherred* (Thisted Amt), *Vejle Amt* og *Viborg og Omegn* er der sluttet Overenskomst om, at vore Medlemmer for halvt Medlemsbidrag kan blive Subskribenter paa de andre Samfunds Skrifter og omvendt. Begæring herom bedes sendt Sekretæren i det Samfund, hvoraf vedkommende er Medlem.

Paa *Finansloven* har Samfundet modtaget samme Understøttelse som tidligere. Desuden har Amtsraadet i *Frederiksborg Amt,* Byraadene i *Helsingør* og *Hillerød* samt Sogneraadene i *Asminderød-Grønholt, Birkerød, Farum, Kregome-Vinderød, Skibby* og *Stenløse-Viksø* velvilligst tilstaaet Samfundet Tilskud for 1910—11.

Regnskabsoversigt for 1909—10.

INDTÆGT:	Kr.	Ø.	UDGIFT:	Kr.	Ø.
Overført fra 1908—09 . .	601	11	Aarbogen	1085	25
Aarsmedlemmer	1034	96	Møder	249	51
Subskribenter	18	00	Særlige Udgifter	135	89
Salg af ældre Aargange .	24	87	Porto og Administration	161	06
Tilskud fra Stat og Kommuner	435	00	Overført til 1910—11 .	504	73
Renter	22	50			
	2136	44		2136	44

Fortegnelse over Samfundets Medlemmer
December 1910.

Livsvarige Medlemmer.

Collstrop, Grosserer, Lundehave, Helsingør.
Haase, H., Cand. phil., Randers.
Hillerød Folkebibliotek.
Knudtzon, Grosserer, Fredensborg.
Nordsten, Fabrikant, Hillerød.

Aarsmedlemmer.

Helsingør.

Asmund, S., Cand. mag.
Brix-Hansen, Købmand.
Brock, Kaptajn, Hospitalsforstander.
Bræstrup, Byfoged.
Bülow, Kaptajn.
Carlsen, Overassistent.
Christensen, I., Hotelejer.
Cortsen, Dr. phil.
Erichsen, H. C., Overintendant.
Ewald, J., Malermester.
Galschiøt, Redaktør.
Glud, Lærer.
Grabowski, Murermester.
Haandværkerforeningen.
Hansen, Gilbert, Læge.
Hansen, H. P., Sergent.
Hansen, V., Sagfører.
Hansen, N. C., Oversergent.
Hansen, F., Redaktør.
Hansen, Dekorationsmaler.
Harbou, H, W., Oberst.
Harbou, Knud.
Hartelius, Lærer.
Hartfeldt, Sergent.
Heilmann, Toldkontrollør.
Heise, C., Brygger.
Helsingør højere Almenskole.
Helsingørs kgl. priv. Skydeselskab.
Hilligsøe, F., Købmand.
Industriforeningen.
Johansen, E. B., Assistent.
Jonassen, G., Fuldmægtig.
Jørgensen, J. K, Murermester.
Jørgensen. P., Sagfører.
Kaas, F., Ingeniør, Konsul.
Kjørboe, Sognepræst.
Knudsen, Oversergent.
Krüger, C., Rektor, Professor.
Larsen, Cl., Læge.
Larsen, P. K., Stabssergent.
Lindegaard, Lærer.
Lund, O., Klokker og Lærer.
Lund, Grosserer.
Lyngbye, Borgmester.
Madsen, E., Brygger.
Mortensen, C., Lærer.
Mourier, Overretssagfører.
Mourier, Frue,
Møller, Fr., Værftschef.
Møller, Jens, Boghandler.
Narvedsen, Sergent.
Nielsen, E.. Møbelfabrikant.
Nielsen, K., Papirhandler.

Nielsen, M., Hotelejer.
Nielsen, Læderhandler.
Nørgaard, Kontorist.
Nørregaard, P., Bogbinder.
Obel, Th., Købmand.
Obel, Fabrikant, Etatsraad.
Odder, Oberstløjtnant.
Officersforeningen paa Kronborg.
Ohland, A. L., Glarmester.
Olsen, Chr., Partikulier.
Otterstrøm, Ingeniør.
Pedersen, L., Lærer.
Plesner, Cand. phil., Inspektør.
Plum, Murermester.
Poggenborg, C., Bagermester.
Rasmussen, C., Folketingsmand.
Rasmussen, Sophus, Købmand.
Rendal. Fattiginspektør.
Rink, J., Apoteker.
Schierning, Oberstløjtnant.
Schwensen, Driftsbestyrer.
Steffensen, Hother, Boghandler.
Søegaard, L., Tømrermester.
Søgaard-Petersen, Tømrermester.
Sørensen, Th., Redaktør.
Thaulow-Jensen, Telegrafbestyrer.
Thomsen, O., Cand. mag.
Thorbjørnsen, Præst, Skoleinspektør.
Tryde, Stadsfysikus
Underbjerg, Lærer.
Underofficersforening, 2. Regiments.
Vejby-Nielsen, Købmand.
Welsch, Redaktør.
Westergaard, C. E., Translatør, Lærer.
Wright, A., Konsul.
Wright, K., Frue.
Ørsted, H, C., Underfoged.

Tikøb S.

Andersen, N. J., Gaardejer, Mørdrup.
Brun, Løjtnant, Krogerup.
Hagemann, Direktør, Borupgaard.
Hoffmann, Lærer, Hornbæk.
Jørgensen, Smedemester, Hellebæk.
Kaae, Sognepræst, Tikøb.
Krogh, v., fhv. Propr., Hornbæk.
Kuhn, Overretssagf., Espergærde.
Larsen, O., Gaardejer, Skibstrup.
Larsen, Smedemester, Horserød.
Lindberg, Ekspedient, Hellebæk.
Müller, Sparekassebogh., Espergærde.
Nielsen, L., Gaardejer, Harridshøj.
Nielsen. R., Gaardejer, Øerne.
Svedstrup, S., Frk., Mørdrup.
Svedstrup, Alex., Forf., Hellebæk.

Asminderød S.

Fredensborg.

Begtrup, L., Skolebestyrerinde.
Bræstrup, T., Cand. jur., Birkefuldm.
Claudi, Frøken.
Dessau, H., Læge.
Hansen, Hans Nic., Figurmaler.
Henriksen, A., Skomagermester.
Holm, C., Læge.
Høj, Overlærer.
Jensen, Møllebygger.
Kissmeyer, Slotspræst.
Klingberg, Dyrlæge.
Kongstad, K., Figurmaler, Bogtrykker.
Oxholm, Hofjægermester.
Pedersen, N., Gartner.
Poulsen, Olaf, kgl. Skuespiller.
Rasmussen, L., Slotsassistent.
Sarauw, Stationsforstander.
Schack, P., fhv. Lærer.
Seeger, V., Kommunesekretær.
Skeel, O., Branddirektør.

Hansen, Jens, Gaardejer, Langerød.
Jensen, Chr., Gaardejer, Danstrup.
Johansen, Lærer, Langstrup.

Grønholt S.

Poulsen. Lærer, Lønholt.
Østergaard, Vilh., Professor, Sørup.

Karlebo S.

Hage, J., Godsejer. Nivaagaard.
Mariager, Lærer.

Hørsholm S.

Andersen, A., Enkefrue.
Carstens, Axel, Rentier, Rungsted.

Dinesen, Frue, Rungstedgaard.
Fog-Petersen, Højskoleforstander.
Funch, Læge.
Hartung, Frøken.
Jensen, Emilie, Lærerinde.
Jensen, Chr., Skolebestyrer.
Jørgensen, Frk., Kokkedal,
Krag, Chr., Købmand.
Nielsen, A. Svane, Frue,
Petersen, L., Frue, Købmandshvile.
Skovgaard-Petersen, Skolebestyrer, Rungsted Kostskole.
Sørensen, Margr., Frue.
Westenholz, M. B., Frk., Folehavegd.

Birkerød S.

Andersen, A., Lærer.
Blomberg, Missionær.
Branth, la Cour, Propr., Kajerødg.
Dragsted, C. F., kgl. Fuldmægtig.
Engelsen, H., Skolebestyrer.
Haase, J., Stud. jur.
Hansen, A. N., Grosserer, Hestkøbgaard.
Høy, K., Frøken, Boghandler.
Jensen, Andreas, Gaardejer, Kajerød.
Jensen, I. P., Overopsyn, Ebberødgaard.
Kaarsen, Lærer.
Mantzius, A., Skolebestyrer.
Møller, Th., Sognepræst.
Nielsen, Frue, Villa „Collis".
Scheller, E., Frøken.
Schmidt, Propr., Eskemosegaard.
Thorup, Sløjdlærer, Ebberødgd.
Troensegaard, A., Lærerinde.

Nøddebo S.

Hedemann, Præst.

Esbønderup S.

Andersen, C., Gaardejer, Sodemark.
Andersen, S. E., Købmand.
Bonde, Sygehusforvalter.

Maarum S.

Nielsen, Propr., Duemosegaard.
Petersen, A. P., Lærer, Ejlstrup.

Blidstrup S.

Petersen, F., Førstelærer.

Søborg S.

Nielsen, Verner. Lærer, Dragstrup.
Sognets Bogsamling.

Vejby S.

Andersen, Kontordagsbestyrer, Ørby.
Svendsen, Gaardejer, Holløse.

Valby S.

Andersen, P., Sognefoged.
Nielsen, Lars, Gaardejer.

Helsinge S.

Christensen, N. P., Gaardejer, Højberg.
Jørgensen, Enke e. Gaardejer, Højberg,
Klausen, Lærer, Højberg.
Larsen, Kristoffer, Parcellist, Tofte.
Nielsen, J. O., Sogneraadsformand, Nejlinge.
Nielsen, J., Manufakturhandler, Helsinge.
Nielsen, Lars, Gaardejer, Lagø.
Pedersen, S., Gaardejer, Højberg.
Petersen, J. P., Gaardejer, Grønhøjgaard.
Schou, Propr., Pibe Mølle.
Svegård, K., Handelsmand, Helsinge.

Tibirke S.

Olrik; H., Prof., Dr. phil., Tisvilde.

Ramløse S.

Christensen, R., Gaardejer.

Annisse S.

Hansen, A. K., Frk., Huseby.
Jørgensen, Fritz, Mejerist, Kildevæld.
Larsen, L. H., Mejeribest., Kildevæld.
Lund, Propr., Annissegaard.
Møller, O., Lærer.
Nielsen, Propr., Petershvile.
Pedersen, L., Amtsraadsmedlem.

Hillerød.

Abrahamsen, Urmager.
Andersen, Adjunkt.
Arnø, Postexpedient.
Bernild, H., Redaktør.
Bøggild, Adjunkt.
Carstens, Adjunkt.
Christensen, Sparekassedirektør.
Christensen, Telefonbestyrer.
Christensen, Tandlæge.
Christensen, Frue.
Clausen-Bagge, Amtsfuldmægtig.
Frederiksborg Statsskole.
Gottlieb, Sygehuslæge.
Hagens, Pastor emer.
Hagens, Frøken.
Hansen, Urmager
Hansen, L., Redaktør.
Hansen, J., Faktor.
Hansen, I., Justitsraadinde.
Hansen, fhv. Rebslager.
Hanson, I., Redaktør.
Harmsen, Snedkermester.
Heegaard, Distriktslæge.
Henriksen, Postexpedient.
Holck, V., Arkitekt, Museumsinsp.
Hude, K., Rektor, Dr. phil.
Hvalsøe, Fuldmægtig.
Jensen, A., Købmand.
Johansen, Adjunkt.
Johansen, fhv. Brygger.
Kjølner, Gymnastiklærer.
Koefoed, pens. Lærer.
Koefoed, Jernbaneassistent.
Larsen, Postexpedient.
Larsen, L., fhv. Folketingsmand.
Larsen, V., Købmand.
Michaelsen, Købmand.
Munthe, Oberst, Slotsforvalter.
Mørk, Frøken, Skolebestyrerinde.
Neumann, O., Birkedommer.
Nielsen, J., Adjunkt.
Nordlunde, Bogtrykker.
Nørgaard, Fr., Højskolelærer, Cand. theol.
Olsen, Sagfører.
Olsen, Modelsnedner.
Paludan-Müller, B., Slotspræst.
Pedersen, Viggo, Landskabsmaler.
Petersen, P., Skoleinspektør.
Piper, Cand. jur., Byfogedfuldmægtig.
Poulsen, K., Boghandler.
Riemann, Barber.
Scheibel, Bankkasserer.
Schulin, Greve, Amtmand.
Steglich, Købmand.
Sørensen, sen., Landinspektør.
Sørensen, H. P., Skrædermester.
Velschow, Adjunkt.
Willerup, Købmand.
Zahlmann, Borgmester.

Jensen, P., fhv. Gaardejer, Nyhuse.
Kristoffersen, Chr., Ungkarl, Hestehave.
Langermann, Forpagter, Favrholm,
Petersen, kgl. Skovfoged, Hingsterhus.

Herløv S.

Hansen, Lærer.

Uvelse S.

Hoffmeyer, Propr., Lystrupgaard.

Gørløse S.

Petersen, Møllebygger.

Uggeløse S.

Andersen, Fr., Amtsraadsmedlem, Uggeløsegaard.

Hjørlunde S.

Barfod, Præst, Hjørlunde.
Svendsen, Jens, Gaardejer, Sundbylille.

Slangerup S.

Arup, P. M. C., Læge.
Blangsted, Stationsforstander.
Henriksen, J., Gaardejer, Jordhøj.
Sørensen, H., Proprietær, Dildalgaard.

Græse S.

Jensen, Chr., Gaardejer, Sognef.

Tjæreby S.

Begtrup, Højskoleforstander, Frederiksborg Højskole.
Jacobsen, Smedemester, Ullerød.
Jensen, A., Højskolelærer.
Larsen, L., Gaardejer, Harløse.
Uhrskov, Højskolelærer.

Skævinge S.

Andersen, J., Gaardbestyrer.
Barfod, G., Provst.
Hessen, Lærer.

Strø S.

Jensen, M., Sigerslevøster.
Jensen, Johs., Sigerslevøster.
Nielsen, B., Frk., Sigerslevøster.
Pedersen, L., Amtsraadsmedlem, Strølille Mølle.

Ll. Lyngby S.

Andersen, Sognepræst.
Andersen, K., Lærer, St. Lyngby.
Schiøth, A., Førstelærer, Melløse.

Ølsted S.

Pedersen, J., Gaardejer, St. Hagelse.

Kregome S.

Hansen, A. L., Gaardejer.
Nielsen, H., Lærer.

Frederiksværk.

Andersen, C., Forvalter.
Andersen, Ekviperingshandler.
Andersen, C. Borning, Murermester.
Bertelsen, Skolebestyrer.
Brammer, C., Fiskehandler.
Busse, Pakmester.
Christensen, C., Overlærer.
Christiansen, Lærer.
Friis, Manufakturhandler.
Groth, Læge.
Grue, Postfuldmægtig.
Hansen, P., Hotelforpagter.
Hansen, Fr., Købmand.
Hansen, M., Mejeribestyrer.
Hansen, Realskolebestyrer.
Hansen, W., Cigarhandler.
Hansen, Wilhelmine, Lærerinde.
Heerup, Kæmner.
Heilmann, Skovrider.
Hoffmann, M. G., Kaptajn.
Holm, V., Forvalter.
Hvalsøe-Møller, fhv. Birkedommer.
Jensen, P. E., Partikulier.
Jensen, A., Boghandler.
Jensen, Toldforvalter.
Johansen, C., Murermester.
Jørgensen, O., Bryggeriejer.
Knudsen. A., Købmand.
Køge, Lærer.
Larsen, L., P., Toldassistent.
Lærerbogsamlingen.
Mathiasen, V.
Mønster, Sognepræst.
Nielsen, Tømrermester.
Nørbye. Postexpedient.
Olsen, H. L., Malermester.
Pedersen, Konditor.
Petersen, P., Journalist.
Reitzel, Murermester.
Schou, Frøken.
Stein, Støbemester.
Thomassen, L. M., Lærer.
Tollerup, Skomagermester.
Vester, Ølhandler.
Wagner, C. H., Maskinmester.
Wichmann, Bagermester.
Ørbæk, L. D., Snedkermester.

Melby S.

Kristiansen, Lærer, Asserbo.
Olsen, Ole, Gaardejer, Haagendrup.

Torup S.

Jensen, Lærer, Kikhavn.

Frederikssund.

Bergmann, Apoteker.
Bruhn, Kæmner.

Hansen, Distriktslæge.
Hatt, Skolebestyrer.
Lindboe, Redaktør.
Nordow, Borgmester.
Nøkkentved, Overretssagfører.
Rosenstand, Sognepræst.
Sieck, Direktør.

Draaby S.

Jægerspris.

Bruhn, E., Lærerinde.
Haar, M., Lærerinde.
Michelsen, Lærerinde.
Olsen, Jac., Bestyrer, Skovridergaarden.
Skovdistriktet.
Strøm, Overlærer
Ussing, Professor
Wulff, V., Fuldmægtig.

Erlandsen, N., Gaardejer, O. Draaby.
Hansen, L. P., Gaardejer, N. Draaby.
Henriksen, Lærer, Femhøj.

Krogstrup S.

Andersen, Førstelærer, Ordrup.

Gerløv S.

Henriksen, Joh., Gaardejer, Landerslev.
Larsen, N., Gaardejer, Højagergaard.
Nielsen, L., Gaardejer, Lyngerup.
Teisen-Christensen, Propr., Druedal.

Skibby S.

Andersen, Jens, Gaardejer, Tørslev.

Snodstrup S.

Birke, Sognepræst.
Petersen, O., Gaardejer, Sognefoged, Rørbæk.

Stenløse S.

Hansen, H. P., Gaardejer.
Pedersen, P. M., Gaardejer.
Philipsen, N., Murermester.
Pontoppidan, M., Sognepræst.

Viksø S.

Henriksen, Lærer.
Jensen-Bjellekjær, J. P., Gaardejer, Amtraadsmedlem.
Krarup, Læge.
Krarup, O, Stud. jur.
Møller, N. P., Gaardejer, Rolandsgaard.
Schmidt, Stationsforstander.
Toxværd, Købmand.

Gandløse S.

Jensen, Peder, Slagslunde.
Johansen, A., Gaardejer.
Pedersen, P., Gaardejer, Knardrup.

Slagslunde S.

Christensen, Sognepræst.

Farum.

Hansen, V., Skomagermester.
Horst, Lærer.
Jakobsen, Gartner.
Jensen, Gartner.
Jensen, K., Købmand.
Jensen, O. P., Købmand.
Korf, Murermester.
Mathiesen, N., Gaardejer.
Marke, Dyrlæge.
Møller, Smedemester.

Udenfor Amtet.

København.

Andersen, A., Provst.
Arup, E., Dr. phil., Arkivar i Udenrigsministeriet.
Balslev, Katrine, Enkefrue
Barfod, P., Cand. theol.
Behrens, Carl, Redaktør.
Bengtsen, O., Kommunelærer.
Berg, O. V. N., Frue.
Berg, Sigurd, Folketingsmand.

Gertz, Prof., Dr. phil.
Glahnson, Kontorchef.
Hammerich, Kaptajn.
Hansen, M., Frøken, Cand. phil.
Hansen. Mc. Gregor, Cand. phil.
Hansen, Thomas, Malermester.
Hecksher, C., Generalkonsul.
Holsøe, Arkitekt.
Holten, J., Etatsraad, fhv. Birkedommer.
Hornemann, G., Arkivar.
Hostrup-Schultz, V., Løjtnant.
Jensen, Chr. Axel, Mag. art., Museumsassistent.
Jørgensen, Oberstløjtnant.
Kall, J. C., Mag. art.
Kierboe, Mag. scient.
Krigsministeriets Arkiv.
Landsarkivet for Sjælland.
Langhoff, Oberstløjtnant.
Lemvigh, Generalmajor.
Leth, Kammerherre, Overførster.
Levin, M., Frue.
Løvenskjold, E., Baronesse.
Magnussen, Kunsthandler.
Möller, A., Arkitekt.
Mørch, E., Kaptajn.
Nielsen, Anker, Bogholder.
Ortved, Kaptajn.
Petersen, Carl S., Bibliotcksassistent.
Petersen, L. P., Inspektør.
Rigsarkivet.
Rosenstand, Overdommer.
Schrøder, Ivar, Overretssagfører.
Statens Lærerhøjskole.
Storck, H., Prof., Arkitekt.
Sørensen, Premierlieutenant.
Thaarup-Hansen, Lærer.
Thorkelin, Oberst.
Tidemand, Frøken.
Tietgen, Gehejmekonferensraadinde
Tuxen, Generalmajor.
Ungersen, Toldkontorist.
Valentiner, O.

Det øvrige Danmark.

Andersen, Cand. jur., Godsfuldm., Lundbygaard.
Bredsdorff, Højskoleforst., Roskilde Højskole.
Brendstrup, Birkedommer, Samsø.
Dinesen, L., Folketingsmand, Charlottenlund.
Gyldenkærne, H., Gaardejer, Svogerslev pr. Roskilde.
Hansen, A. V., Kaptain, Nyborg.
Hansen, Sognepræst, Aarhus.
Hansen, Statskonsulent, Lyngby.
Jacobsen, Murerform., Stege.
Jürgensen, Boghandlermedhj., Svendborg.
Knudsen, J., Folketingsm., Bangsbo.
Landsarkivet f. Fyn.
Lerche, Direktør, Odense.
Parkov, Oberstløjtnant, Folketingsm., Hellerup.
Pedersen, A. P., Lærer, Charlottenlund.
Rasmussen, Bogholder, Skelskør.
Vestergaard, Præst, Tvede.
Worsaae, Stiftslæge, Vallø.

Udlandet.

Muchardt, Konservator, Helsingborg.
Peyron, Major, Direktør, Stockholm.

Subskribenter.

Anderssen, A., Assistent, Skagen.
Carøe, Chr., Kredslæge, Kbhvn.
Garnisonsbiblioteket, Kbhvn.
Hansen, Cand. mag., Vejle.
Hindborg, C., Købmand, Vejle.
Hiort-Lorenzen, Etatsraad, Roskilde.
Jensen, J. T., Højskolelærer, Høng.
Jensen, O., Landsbrugslærer, Høng.
Lund, Lærer, Eising.
Nationalmuseets 2. Afdl.
Neergaard, Museumsinsp., Kbhvn.
Richter, Sognepræst, Vejen.
Sandvad, Sognepræst, Stavning.
Theilade, Provst, Gammelby.
Thomsen, Bogtrykker, Holstebro.